శ్రీకృష్ణదేవరాయచరిత్రము

గ్రంథకర్త

మద్దూరి శ్రీరామమూర్తిగారు.

పబ్లిషర్సు:

సుప్రలేటి వెంకట్రామయ్య & బ్రదర్సు,

బుక్ సెల్లర్సు, రాజమండ్రి.

1926

Blank Page

విషయసూచిక

ద్వితీయ భాగము

శ్రీ

ఇష్టదేవతాప్రార్థన

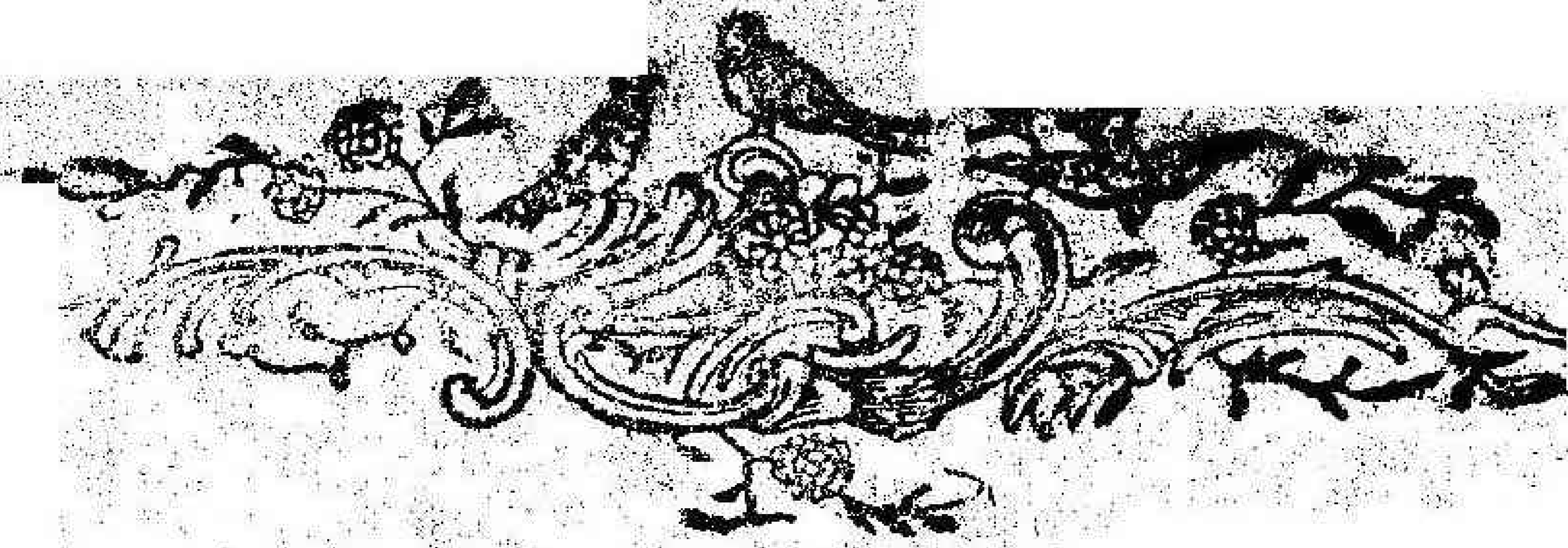

చ. సనకసనందనాది మునిసత్తములెల్ల భజించుచుండఁ బా
వనమగు శేషతల్పమున భామినిఁగూడి వరుండి లోకముల్
మనిపి వినోదలీలల నమానుషుఁడై నటియించు పద్మనే
త్రుని పదపద్మరాజముల రూఢి భజింతు నభీష్టసిద్ధికిన్.

అని యిష్టదేవతాప్రార్థన మొనరించి,

తే. గీ. ధరణికంటెను మిగుల శాంతత వహించి
యిష్టకష్టంబులకు నోర్చి యనుపమాన
మైన ప్రేమను బ్రోచినమాత ఋణముఁ
దీరిచి, తరించినట్టి, కుమారుఁ డెవఁడు ?

తే. గీ. అట్టి ఋణమందు లవలేశమైనఁ దీరు
ననుచు నాతల్లి సరసమాంబను ముదమున
వినుతిచేసి, నమస్కృతుల్ వేయుచేసి
"కృష్ణరాయల చరిత" మంకిత మొనర్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయచరిత్రము.

ప్రథమ భాగము

వంశ చారిత్రము—1

ఏమహాత్ముఁడు తన యోగ్యతావిశేషముచేతను, బుద్ధిప్రభావముచేతను, కర్ణాటసామ్రాజ్యంబున కత్యంతోపకార మొనర్చి చిరకీర్తి నార్జించి "శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ, రాజపరమేశ్వర, మూరురాయరగండ, అరిరాయవిభాడ, భాషిగెతప్పురాయరగండ, అష్టదిక్కులరాయ మనోభయంకర పూర్వ దక్షిణ పశ్చిమ సముద్రాధీశ్వర, యవనరాజ్యసంస్థాపనాచార్య, గజపతివిభాడ, శ్రీవీరప్రతాప" యను బిరుదములనంది జగన్నుతి కెక్కియుండెనో యా శ్రీకృష్ణదేవరాయుని పవిత్రచారిత్ర మెఱుఁగుటకు ము న్నాతనివంశీయుల చారిత్ర మించుక ముఖ్యముగా మన మెఱుఁగవలసి యున్నది.

కృష్ణదేవరాయలు కృతిగొన్న స్వారోచిషమనుసంభవమం దల్లసాని పెద్దనామాత్యుఁడు కృష్ణదేవరాయలవంశమును గూర్చి యిట్లు వచించియుండెను.

తే. గీ. వాని వంశంబు తుళువాన్వ । వాయమయ్యె
నందు బెక్కండ్రు నృపు లుద । యంబు నొంది
నిఖిల భువన పరిపూర్ణ ని । ర్ణిద్రకీర్తి
నధికులైరి తదీయాన్వ । యమున బుట్టి.

మను. ఆ. 1. ప. 22

ఈతుళువాన్వయులు చంద్రవంశజు లనియు నం దుదయించిన తిమ్మరాజు కుమారుఁడైన ఈశ్వరరాజు దిగ్విజయ మొనర్చియుండెనని వరాహపురాణమునందును, మనుచరిత్రమందును నిట్లు వర్ణింపబడి యుండెను.

సీ. ఉదయాద్రి భేదించె । హుత్తర నిర్జించె
గండికోటపురంబు । గదలద్రవ్వె
బెనుగొండ సాధించె । బెగ్గలూరు హరించె
గోవెల నెల్లూరు । గుంటుపరచె
గుందాణి విదళించె । గొడుగుచింత జయించె
బాగూరు పంచము । పాడుచేసె
నరుగొండ పెకలించె । నామూరు మర్దించె
శ్రీరంగపురమును । బారి సమరె
రాయచౌహత్త మల్లధ । రావరాహ
మోహన మురారి బర్బర । బాహుసాళ్వ
నారసింహప్రతాప స । న్నహనుఁడగుచు
విశ్వహితకారి తిమ్మయ । యీశ్వరుండు.

వ. పు. ఆ. 1. ప. 30

సీ. నిజభుజాశ్రితధారు । ణీ వజ్రకవచంబు
దప్తభుజంగాహి । తుండితుండు

వనజేక్షణా మనో । ధనపశ్యంతోహరుం
డరిహంస సంపద । భాగ్యమంబు
మార్గణాగణపిక । మధుమాస దివసంబు
గుణరత్నరోహణ । క్షోణిధరము
బాంధవ సందోహ । పద్మవనీహేళి
కారుణ్య రసనిమ్న । గాకళత్రుఁ
డనజగంబుల మిగులఁ బ్రఖ్యాతిగాంచెఁ
ధరణి ధవదత్త వివిధోప । ధావిధాన
మార్జిత శ్రీవినిర్జిత । నిర్జరాల
యేశ్వరుఁడు తిమ్మభూపతి । యీశ్వరుండు.

మను. ఆ. 1. ప. 26

మరియును పారిజాతాపహరణమున ముక్కుతిమ్మనార్యుఁడు—

ఉ. తానుసనృత్తిశేరు సత । తంబును నుక్కిఁకుగాఁను పౌరుషం
బేమియు వెత్తిగాకు తన । కెంతును భైమటి రాజులేఁడు సం
గ్రామములోన నొక్క నరు । గాసికిఁ బాసి దొలంగఁ డీశ్వర
క్ష్మామహిళా మనోహరుని । సాటియె యీశ్వరుఁ డెన్నిభంగులన్.

అని వర్ణించి యున్నాడు.

కం. ఆ యీశ్వర నృపతికిఁ బు
ణ్యాయత మతియైన । బుక్కమాంబకుఁ దేజ
స్తోయజహితు లుదయించిరి
ధీయుతులగు నారసింహ । తిమ్మనరేంద్రుల్.

మను. ఆ. 1. ప. 27

ఈ నరసరాయలు సాళ్వనరసింహభూపాలుని మంత్రివర్గము లోనివాడు. నాదెళ్ళ చిట్టిగంగనామాత్యుని ప్రోద్బలంబున తిమ్మరాజను వానిని తన మంత్రిగా గైకొని యాతనినే తన యాంతరంగిక

మిత్రునివలె బంధునివలె గౌరవించుచు వాతని యిష్టానుసారముగనే నరసరాయలు వర్తించుచుండెను. చిట్టిగంగనామాత్యుఁడు గతించినందున తుళువనరసరాయలే ప్రధానమంత్రి యయ్యెను.

ఆకాలమున కర్ణాట సామ్రాజ్యమునకు మూలపీఠమన దగు విజయనగరము (విద్యానగరము) విరూపాక్షదేవరాయలను వాతని పరిపాలనలో నుండెను. విరూపాక్ష దేవరాయలు స్త్రీలోలతావ్యామోహమునఁ బడి యంతఃపుర స్త్రీలతోడను, వేశ్యాంగనలతోడను, గాలయాపన మొనర్చుచు రాజకార్యముల యోచింపక, సభారంగమున దర్శనమీయక తనయిచ్చవచ్చినట్లు ప్రవర్తింపజొచ్చెను. ఈతఁడిట్లు నాలుగువత్సరములు మాత్రమే (1486-1490) వరకు రాజ్యపరిపాలన మొనరించెను.

విజయనగర మీతని పరిపాలనలో నుండగా నశ్వపతులును, గజపతులును తమతమసైన్యముల వృద్ధిచేసికొనుచుండిరి. ఈసమయమున తిమ్మరుసు దేశపరిస్థితుల చక్కఁగ నాలోచించి తన యధిపుఁడైన తుళువనరసరాయునికడ కేగి "మహామాత్యపుంగవా! విజయనగరపు రాధీశ్వరుని చర్యలు [illegible] రెఱుఁగనివి కావు. ఆతఁడు రాజ్యమును లెక్కగొనక స్త్రీలతోడిదే లోకమనుకొని యిచ్చవచ్చినట్లు మెలంగుచున్నాఁడు. కర్ణాటరాజ్య మాక్రమించుకొన వేచియున్న గజపతులీ సమయమున విజయనగరమును వశపరచుకొనిన మనరాజ్యమునకు క్షేమముగాదు. వారలు విజయనగర మాక్రమించినపిదప వారలఁ బోద్రోలుట మనకు సాధ్యముఁగాదు. ఈసమయమును వృధా బోనీయక మనమే విజయనగర మాక్రమించుకొనుట లెస్స. లేకున్నచో మనకును మన సామ్రాజ్యమునకుఁగూడ ముప్పుగలుగవచ్చును. విజయనగర మాక్రమించుట నిముసమాత్రమున యుద్ధము లేకుండ జరుగగలదు. ప్రజలందరును విరూపాక్షదేవరాయలను ద్వేషించుచుండిరి. ఆలోచించి

కార్యమునకుఁ గడంగు టుత్తమ" మని చెప్పెను. నరసరాయలును దీర్ఘముగా నాలోచించి తిమ్మరుసు ప్రతిభకు సంతసించి నరసభూపాలుని యనుమతిపై విజయనగర మాక్రమించుటకు బయలుదేరెను.

విరూపాక్షదేవరాయలు ప్రపంచమున జరుగుచున్న మార్పుల గణింపక, దివారాత్రములను భేదముల పాటింపక దినంబుల నిముషములట్లు స్త్రీలతో పాచికలాడుచు వేగించుచుండెను. ఒకనాడు విరూపాక్షదేవరాయలు వేశ్యలతో మెలంగు నవసరమున నొక్కచారుఁ డరుదెంచి వినమ్రుడై నరసింహదేవరాయలు విద్యానగరమును సైన్యముతో ముట్టడింపనున్నాడని యెఱిఁగించెను. సమయమెఱుఁగక లోనికి వచ్చితివేలనని యారాయలు వానిపై కోపించి యురిదీయించెను. ఇయ్యది యెఱింగి పౌరులెవ్వరును నరసరాయుని నెదుర్కొనరైరి. నరసరాయలనివార్యుడై కోట ప్రవేశించెను. అంతటనైనను విరూపాక్షదేవరాయలు తన స్త్రీలోలతావ్యామోహనిద్రనుండి మేల్కొనడయ్యెను కొన్ని నిమేషములకు నరసరాయ లంతఃపురమును ముట్టడింప యందలి స్త్రీజనంబు లొక్కపెట్టున గోలపెట్టిరి. స్త్రీల యాక్రందనధ్వనులు చెవి సోకినంతనే రాయలు తనకు రాగల ముప్పునెఱింగి రహస్యద్వారమున పారిపోయి ప్రాణముల దక్కించుకొనెను.

తిమ్మరుసు బుద్ధిప్రభావమున సంపాదింపబడిన యీ విద్యానగర రాజ్యము సాళ్వభూపాలుని వశమయ్యెను. ఈతఁడు 1490 లో పట్టాభిషిక్తుడై 1495 వఱకును పాలన మొనరించి లోకాంతరగతుఁడయ్యెను.

సాళ్వనరసింహభూపాలుఁడు తనకుమారులగు తిమ్మరాజును నరసింహరాజును నరసరాయల కప్పగించి తనయనంతరము తన జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు తిమ్మరాజునకుఁబట్టముగట్టవలెనని నియోగించెను. నరస

రాయలు ప్రభునాజ్ఞమై తిమ్మరాజునకుఁ బట్టాభిషేక మొనరించి, రాజ ప్రతినిధియై పాలించుచుండెను.

ఇట్లుండగా నొక్కదండనాథుఁడు విజయనగరరాజ్యమును వశ పరచుకొనుట కువ్విళ్ళూరుచు, తనకోర్కె కొనసాగకుండ తుళువనర నరాయ లడ్డుగా నిలచియున్నాడని తలచి యాతనిని మంత్రిపదవిలో నుండి తొలగింపవలయునని యత్నము లొనరించుచుండెను.

ఇట్లుండగా నొక్కనాటి యుదయమున తిమ్మరాజు శయ్యపై వఱకఁబడియుండెను. ఎవ్వరా శయనాగారము ప్రవేశించి యీ యకా ర్యమొనర్చియుందురా యని నరసరాయలు మున్నగువా రాలోచించు చుండిరి. ఇంతలో జనులలో గొందఱికి నరసరాయలపై ననుమానము న్నట్లు తెలియవచ్చెను. అప్పుడు తిమ్మరుసు నరసరాయలతో నిట్లనియెను. "జరిగినదానినిగూర్చి చింతించుట పురుషలక్షణము గాదు. కావున వా పల్కు లాలించి సాళ్వనరసింహభూపాలుని ద్వితీయపుత్రుఁడగు నరసింహరా యుని సింహాసన మెక్కించినగాని మనపైఁగల యపకీర్తిపోఁజాలదు" ఈ వాక్యములాలించి యందఱి సత్యమును గుర్తెఱిఁగి నరసింహుని సింహా సనముపై గూరుచుండబెట్టెను.

దండనాథుఁడు రహస్యముగా బాలరాజును జంపి యా నేరమును నరసరాయలపై మోపయత్నించి విఫలమనోరథుఁడై వేరుమార్గమున కార్యమును సాధింపవలయునని తలపోసి నరసింహరాజుతో మైత్రి నం పాదించి నరసరాయలపై లేనిపోని నేరముల జెప్పుచు నరసింహరాజు నకు నరసరాయలపై క్రోధము పుట్టింపనెంచెను. ఈసంగతి గనిపెట్టి బాలరాజును (నరసింహుని) నరసరాయలు పెక్కువిధముల మందలిం చెను గాని లాభ మిసుమంతయు లేకపోయెను. అంత నరసరాయలు లా కస్మికముగా సేనను గూర్చుకొని కోటను ముట్టడించెను.

ప్రయత్నములేమియు జరుగనందున కోటలోని వారెవ్వరును యుద్ధమునకు సంసిద్ధులై యుండకుండుట చేతను- నరసరాయలపై న్యమపారముగా నుండుటచేతను బాలరాజు కాళ్ళబేరమున కరుదెంచెను. నరసరాయలు కోటలోని కిట్లువార్తపంపెను. "నీస్నేహితుఁడైన దండనాథుని జంపి యాతనిశిరము గానుకగా బంపిన ముట్టడి నిలిపెదము. లేనిచో నీదండనాథుని బాహుపరాక్రమము జూడక విడిచిపెట్టను."

ఆవార్త నాలకించి బాలరాజు దండనాథుని జంపివైచెను. నరసరాయలు ముట్టడిమాని కోటలోనికేగి బాలరాజుతో సఖ్యమొనరించుకొనెను.

పిమ్మట కొన్నిదినంబులకు నరసరాయలు నరసింహరాజును పెనుగొండకు బంపి కొండమరెడ్డి యనువానిసహాయమున నరసింహరాజును జంపించి స్వతంత్రుడయ్యెను. ఇంతటినుండి తుళువవంశీయులు విజయనగరరాజ్యమును పరిపాలింప దొడఁగిరి.

వంశచారిత్రము-2

1495వ సంవత్సరమున విజయనగరమున పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. కతిపయదినములకుఁ బిమ్మట దిగ్విజయ మొనర్చి పెక్కురు రాజుల వశపరచుకొనెను. ఈతని దిగ్విజయమునుఁగూర్చి ముక్కుతిమ్మనామాత్యు డిట్లని చెప్పియుండెను.

సీ. కుంతలేశ్వరుఁడు చి । క్కువడంగ విద్యాపు
రంబు గైకొని నిజ । ప్రౌఢి నెఱపె
బారసీకునకు దు । ర్భరమానవత్వంబు
దొలగించె మానవ । దుర్గసీమ
జోళవల్లభునకు । సురవధూమధురాధ
రములిచ్చి మధురాపు । రంబుగొనియె

శ్రీరంగపట్టణ । సీమ ఖడ్గనటీవి
నోదంబు హైసణేం । ద్రునకుఁ జూపె
నతఁడు నుతికెక్కె హైమసే । త్వంతరాళ
కలితషోడశదాన వి । ఖ్యాతయశుఁడు
మండలీకర మేఘమా । ర్తాండ బిరుదుఁ
డీశ్వరాధిపు నరసప్ప । ధీశ్వరుండు.

పారి ఆ. 1. ప. 13

ఈతని కీర్తిప్రతాపంబులగూర్చి యల్లసాని పెద్దనకవీంద్రుఁడిట్లు వ్రాసియుండెను.

సీ. అంభోధి వసన వి । శ్వంభ రావలయంబు
దనబాహుపురిమర । తకము జేసె
నశ్రాంత విశ్రాణ । నాసార లక్ష్మికిఁ
గవికదంబము జాత । కములఁ జేసె
గకుబంత నిఖిలరా । ణ్నికరంబు జరణమం
జీరంబు సాలభం । జికల జేసె
మహనీయ నిజవి । నిర్మల యశస్సరసికి
గగనంబు కలహంస । కంబుఁ జేసె
నతిశిత కృపాణ కృత్తమ । త్తారివీర
మండలేశ సకుండల । మకుటనూత్న
మస్త మాల్యపరంపరా । మండ వార్చి
తేశ్వరుండగు నారసిం । హేశ్వరుండు.

మను ఆ. 1. ప. 30

తుళువనరసరాజున కిరువురు భార్యలని మనుచరిత్రమునందును పారిజాతాపహారణమందును నిట్లు పేర్కొనబడియుండెను.

తే. ఆనరసింహ ప్రభుండు ది । ప్పాంబవలన
నాగమాంబికవలన నం । దనుల గాంచె
* * * * *
* * * * *

మనుచరిత్ర ఆ. 1. ప. 31

కం. ఆనరసమహీమహిళా
జానికిఁ గులసతులు పుణ్య । చరితలు దిప్పాం
బానాగాంబిక లిరువురు
* * * *

పారిజాతాపహరణము.

ఇట్లు రెండుగ్రంథరాజములు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి కాని నేటి శాలివాహనశకాబ్దములు 1537 హేవిళంబి సంవత్సరమున చిమూరు మండలములోని నారాయణపురము నొక బ్రాహ్మణునకు దాన మొసంగుచు నచ్యుతదేవరాయలు వ్రాయించి యిచ్చిన తామ్రశాసనములోని యీక్రింది వాక్యముల వల్ల నరసరాయలునకు ముగ్గురు భార్య లుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

శ్లోకములు:-తిప్పాజీ నాగలా దేవ్యో కౌసల్యా శ్రీసుమిత్రయోః
జాతేవీర నృసింహేంద్ర కృష్ణరాయ మహీపతిః
అస్మాదో బాంబికా దేవ్యామచ్యుతే ద్రోణిభూపతిః

ఇంతియెగాక పెక్కురు నరసరాయలున కిర్వురుపుత్రులేయని యభిప్రాయబడుచున్నారు.

నరసరాయలున కిర్వురుపుత్రులని మనుచరిత్ర మందిట్లు వ్రాయబడియుండెను.

తే. గీ. * * * *
* * * *

వీరనరసింహరాయభూ । విభునినచ్యు
తాంశసంభవుఁ గృష్ణరా । యక్షితీంద్రు.

అ. 1 ప. 31

పారిజాతాపహరణమందునను,

క. వారలలోఁ దిప్పాంబకు
మారుఁడు పరిపంథి కంధి । మంథాచలమై
వీరనరసింహరాయుఁడు
వారాశిపరీత భూమి । వలయంబేలెన్.

అ. 1. ప. 165

శా. * * *
* * ముదమందన్నాగమాంబాసుతుం
డారూఢోన్నతిఁ గృష్ణరాయుఁడు విభుండై రాజ్యసింహాసనం
బారోహించె విరోధులుల్గుహలనశై వారోహముం జేయఁగన్.

కృష్ణదేవరాయలు నాగమాంబాసుతుడని నిరూపించుటకు యిం కను కొన్ని నిదర్శనములను పారిజాతాపహరణమందు నుండియు, మను చరిత్రమునుండియు జూపెదను.

క. నాగాంబికా కుమారున
కాగమిగతాధునిక నృపాలభ్యాయశ
శ్శ్రీగలహాస్తిత హిమగుది
శాగజతరుకటజనైల్య సంభారునకు.

షష్ఠ్యంతములు. పారిజాత.

స్రగ్విణి. నాగమాంబి భూ । నారసింహాత్మజా.
... ... పారి. అ. 2 ప 195

మనుచరిత్రము.

పృథ్వి. సుధీమధుర వాక్సుధా । సుముఖ నాగమాంబాసుతా!
... ... అ. 4. ప 122

కం. నాగాంబాసుత జితకచ

... ... మను. ఆ. 5 ప 122

ఇట్టి నిదర్శనములు పెక్కులున్నను కృష్ణదేవరాయలు దాసీపుత్రుడను ప్రతీతి బ్రబలియున్నది. ఇట్టివాదమును బలపరచుట కొక్క కథయున్నది.

తుళువ నరసరాయలు బహిర్దేశమున కేగి మగిడివచ్చుచుండ నాతనికరంబులనున్న జలకలశంబున నొక్క పెద్దరిక్కపడియెను. అద్దానిని తనకరముతో మూసియుంచి తిమ్మరుసునకై వార్తబంపెను. తిమ్మరుసచ్చోటి కరుదెంచినంతనే యాతని కీవర్తమానమంతయు నెఱిగించి కర్తవ్య మేమని ప్రశ్నించెను. అంతతిమ్మరసు, "దేవా! నక్షత్రములన్నియు పుణ్యుల తేజస్స్వరూపములనియు, వారిపుణ్యము క్షీణించుట తోడనే భూమిపై మరల జన్మమొందుదురనియు ప్రతీతిగలదు. కావున తము రీయుదకమునుఁగ్రోలి పట్టపుమహిషితో నుండుడు." అని విన్నవించెను.

నరసింహరాయలు తిమ్మరుసు చెప్పినట్లుగా తిప్పాంబ యంతఃపురమున కేగెను. కాని యామె యలంకరించుకొనుచు యించు కాలస్యము జేసెను. చీరసింగారించుకొనుటతోడనే యూరు తెల్లవారిన దను సామెత యీయామెపట్ల సార్థకమయ్యెను. ఇంతలో నరసరాయలు దిప్పాంబతో నరణపుదాసిగా నరుదెంచిన నాగమాంబను జూచి మోహించి మోహపరవశుఁడై యామెతో నిష్టాలాపసంభోగముల నెఱపెను. అంత నాగమాంబ గర్భముఁదాల్చి కృష్ణదేవరాయలను గనెను.

ఒకానొకచో నాగమాంబను నరణంపుదాసిగా వర్ణించు నీకథ యెంతమాత్రము విశ్వసనీయముగాదనియు నాగమాంబ సాగివారి పుత్రిక యనియు వక్కాణింపఁబడియున్నది.

కృష్ణదేవరాయలు దాసీపుత్రుఁడనుట కీ క్రిందికథగూడ ననుశ్రుతముగానున్నది.

నరసరాయలభార్యలైన తిప్పాంబయు నాగమాంబయు నొకదినంబున కొండొకవిషయమును గూర్చి వాదించుకొనుచుండిరి. వాదన క్రమక్రమముగా పంతములోనికి దిగెను. కద్రూవినతలవలె వారిరువురును గెలుపొందిన వారి కోడినవారాజుమానములు దాస్యము చేయుటకు నిర్ణయించుకొనిరి. వాదములో నాగమాంబ యోడిపోవుట వలన తిప్పాంబకు దాసియయ్యెను. ఆకారణమున కృష్ణదేవరాయలు దాసిపుత్రుఁడని హాస్యముగా బల్కుచుండ నదియే సత్యముగా నిటీవలి వారు గ్రహించియుండిరి.

ఇందలి సత్యాసత్యములు పాఠకమహాశయులకే వదలి యింక నీతనిజన్మమును గూర్చి కొంతచర్చింతము.

కృష్ణదేవరాయ లెప్పుడు జన్మించియుండెనో తెలియరాకున్నది. కొందరు కొందరు చరిత్రకారు లీతనిజన్మమునుఁ గూర్చి వచింపక మానమూని యాతఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడైనది మొదలు చనిపోవువరకుఁ గల కాలమును నిరూపించియుండిరి. మఱికొందఱు 1468_75 సంవత్సరముల మధ్య జన్మించియుండవచ్చునని వ్రాసియున్నారు. *

కృష్ణదేవరాయుని బాల్యము

కృష్ణదేవరాయలును, నాతని జ్యేష్ఠసోదరుడగు వీరనరసింహదేవరాయలును మహామాత్యపుంగవుఁడైన తిమ్మరుసుచేతనే విద్యాభ్యాసమొనర్చుచుండిరి. ఉభయులలోఁ గృష్ణరాయఁ డధిక మేధాశక్తి సంపన్నుఁడగుటవలన నతిసూక్ష్మముగా విద్యల నేర్చుకొనుచుండెను. క్రమక్రమముగా నాయిరువురు రాజకుమారులును యాంధ్రమున

* అనుబంధము చూడుడు.

చక్కని పాండిత్యము సంపాదించి, సంస్కృతమున సమానప్రజ్ఞగడించి సంగీతము మున్నగు చిత్రకళల నభ్యాసమొనర్చుచుండిరి.

శాస్త్రములయందే గాక వారలు స్వారిజేయుట, కత్తిదిప్పుట మున్నగు యుద్ధవ్యాపారముల గూడ చక్కగ నేర్చుకొని మిక్కిలి బలవంతులని పేరు వడసిరి.

ఇట్లుండగా తిప్పాంబ కృష్ణరాయునియొక్క గుణములుగూర్చియు యాతని ప్రజ్ఞాదికముల గూర్చియు విని యసూయజెంది తన కుమారుని రాజ్యము కృష్ణదేవరాయ లపహరింపచ్చునని భావించి, యాకృష్ణరాయునివలన నట్టిబాధ గలుగకుండ జేసికొను తలంపున కృష్ణదేవరాయలునకు విషమొసంగి చంపయత్నించెను. కాని దైవకృపచేతను, తిమ్మరుసుయొక్క బుద్ధిప్రభావముచేతను కృష్ణరాయుఁడా యాపదనుండి తప్పింపబడెను.

తిప్పాంబ మరల నొక్కపరి విషమిచ్చి చంపజూచెనుకాని యాదినముననుగూడ తిమ్మరుసే యడ్డపడి యాతనిప్రాణముల గాపాడెను. తిమ్మరుసు కృష్ణదేవరాయుని తనుకన్నపుత్రుడని భావించి ప్రేమించి యాదరించి యాతనికి రాజనీతి దండనీతి మున్నగు శాస్త్రముల బోధించి ప్రజ్ఞావంతునిగా నొనర్చెను.

రాజకుటుంబ పరిస్థితులు.

సపత్నులైన నాగమాంబాతిప్పాంబలు పరస్పరము ద్వేషించుచు మాటిమాటికిని కలహించుచుండిరి. వారల పరస్పరద్వేషముల వలన రాజునకుగాని రాజకుటుంబమునకు గాని యెట్టియపాయమును సంభవింపకుండ తిమ్మరుసు గాపాడుచుండెను.

ఇట్టిస్థితిలో నరసరాయల కుబ్బురోగము సంభవించెను. ఎందఱు వెజ్జు లెన్నిమందులొసఁగినను రోగము గుదురునట్లు దోచుటలేదు. తన

యవసానకాలము సమీపించుచున్నదని యెఱిఁగి నరసరాయలు తన కుమారులబిల్వబంచి తనవ్రేలనున్న ముద్రికాయుంగరమును దీసికొనిన యాతఁడే రాజ్యపాలనమున కర్హుఁడని వచించెను. వీరనరసింహరాయలు ప్రయత్నించి విఫలమనోరథుఁడై సిగ్గున దూరముగాబోయెను. కృష్ణదేవరాయలు సందేహింపక తండ్రియని సంకోచింపక యావ్రేలుఖండించి యుంగరమును దీసుకొనెను. అంత నరసరాయలు కృష్ణదేవరాయలే తనయనంతము సింహాసన మాక్రమింపగలఁడని యెంచి యుండెను.

పైనుదహరింపబడిన కథ సత్యమనుటకు దగిన యాధారములు గానరావు. అందులకు విరుద్ధముగా వీరనరసింహదేవరాయలు సింహాసనమెక్కి పరిపాలించెను. నరసరాయలు గతించినపిదప 1504 మొదలుకొని 1509 వఱకును రాజ్యపాలన మొనర్చి యుండెను.

సైన్యపరిస్థితులు.

నరసరాయిలునకు కర్ణాటరాజ్యమునంతయు నేకచ్ఛత్రాధిపత్యము వహించి పరిపాలింపవలయునను కుతూహలము మొదుగా యుండెను. నరసరాయలు తన కోర్కెను తిమ్మరుసున కెఱిఁగింప యాతడిట్లనియెను. "అశ్వపతులను, గజపతులను గెల్వవలయుననిన యశ్వబలమును గజబలమును ముఖముగా నుండవలయును. అశ్వపతులు గుఱ్ఱములకు గొప్పవెలలొసంగుటచే నరబ్బీవర్తకులు వారల కమ్ముచుండిరి. వారికన్న మన మధికమూల్య మొసంగినచో మనకే వారు గుఱ్ఱముల విక్రయింతురు. అంత మనయశ్వసైన్య మభివృద్ధిజెందగలదు." ఈపల్కులవాలించి తమకొఱకై తెచ్చు యశ్వములు సముద్రముపై మరణించినను వానితోకల దెచ్చినచో వేయిరూప్యము లొసంగుదుమని ప్రకటించి యరబ్బీవర్తకులను గుఱ్ఱములను తమకే యమ్మునట్లు చేసికొనెను

తిమ్మరుసు గజబలమునుగూడ యభివృద్ధిపరచి దిగ్విజయమునకు సర్వమును సిద్ధముచేసెను కాని యాకస్మికముగా మరణించుటచే దిగ్విజయ మొనర్చుటకు వీలులేకపోయెను.

ప్రజాపరిస్థితి:—విరూపాక్షదేవరాయల కాలమున మిగుల నొత్తిడిబడియున్న ప్రజలిప్పుడు హాయిగా జీవించుచు సుఖముగా గాలమును వెల్లడించుచుండిరి. సుఖమును చవిజూచి యుద్ధమనినను యంతఃకలహములకును వెఱచుచుండిరి.

దేశపరిస్థితులు:—విజయనగరరాజ్యమునకు సమీపముననున్న భామినీరాజ్యమున నంతఃకలహములుద్భవించి యైదుభాగములుగా విడిపోయెను. నవాబు లెల్లప్పుడును కలహించుచుండిరి.

1 బీజపూరు 1489

2 గోలకొండ 1512

3 అహామదునగరము 1490

4 బీరారు 1484

5 బీడారు 1472

హాసన్‌గంగుయను వానిచే నిర్మింపబడిన బహామినీ రాజ్యము పైనుదహరింపబడిన సంవత్సరములలో చీలిపోయి తమలోతాము ద్వేషించుచు కలహించుచుండిరి.

ఇంతియేగాక విజయనగరపు రాధీశులలో రాయచూరు దుర్గమును గూర్చి పోరాడుచుండిరి.

ఈపరిస్థితులన్నియు గమనించి తిమ్మరుసు వీరనరసింహదేవరాయలును సింహాసనమెక్కించి కృష్ణదేవరాయుని సహాయపరిపాలకునిగా నియమించి తాను మంత్రియై వారల గాపాడుచు వ్యవహారములను జక్కబెట్టుచుండెను. వీరనరసింహదేవరాయ లుత్తరమునగల పుణ్యక్షేత్రముల దర్శించుచు బోయి ధిక్కరించిన సామంతుల వశముచేసికొ

నుచు యొక్కసంవత్సరముగడపి మరల రాజధాని జేరెను. కృష్ణదేవరాయలు దక్షిణమంతయు జయించి యన్న తీర్థయాత్రనుండి యరుదెంచిన పిదప రాజధాని ప్రవేశించెను.

వీరనరసింహుని కోరిక.

వీరనరసింహదేవరాయలను నొక్క కుమారుఁడు గలఁడు. ఆతఁ డిప్పు డష్టవర్ష ప్రాయముగలవాడై యుండెను. వీరనరసింహ దేవరాయలు పట్టాభిషిక్తుడై నాలుగు సంవత్సరములైనఁ గాకముందే యాతని దేహమున నొండొకరుగ్మత ప్రవేశించెను. వీరనరసింహుడు తన యనంతరము రాజ్యము తన కుమారునకు లభింపదేమో యని మిక్కుటముగా భయపడుచుండెను.

వీరనరసింహుని భయము క్రమక్రమముగా నసూయగా పరిణమించెను. ఒక్కనాఁ డాతఁ డిట్లు తలపోయసాగెను. కృష్ణదేవరాయలు మిక్కిలి బలపరాక్రమముగలవాడు. మీదుమిక్కిలి జనుల పొగడ్తల గన్నవాడు. విశేషించి ఘటనాఘటనా సామర్థ్యముగల తిమ్మరుసు ప్రాపక మాతనికి గలదు వాయనంతరము నా కుమారుని వధించిగాని మఱేయితరవిధముగాగాని వదల్చుకొని కృష్ణదేవరాయ లాక్రమింపక మానడు. కృష్ణదేవరాయలు జీవించియేయున్నచో రాజ్యము నాకుమారునకు దక్కదు. నా కుమారునికి రాజ్యము లభించుటకు కృష్ణదేవరాయ లడ్డుగానిలచియున్నాడు. ఈతని వధించితీరవలయును. ఇక్కార్యమును సాధించుట కెవ్వరును సమ్మతింపరు. కాన ఎట్లైనను తిమ్మరుసు చేతనే కృష్ణరాయుని జంపింపవలయును.

ఇట్లు తలపోసి యొక్కభటునిజీరి తిమ్మరుసును దోడ్కొనిరమ్మని యాజ్ఞయిడెను. భటుడు వెంటనే నిష్క్రమించి యుత్తరక్షణముననే

మహామాత్యపుంగవునితో నచ్చటి కరుదెంచెరు. తిమ్మరుసును గూరు చుండ నియోగించి భటుని బొమ్మని సెలవిచ్చెను.

తిమ్మరుసుకు తన మెడనుండు హారమొక్కటి యాతనికి బహుమానముగా నొసంగి యాతని గాంచి యిట్లనియెను. "అప్పాజీ! మే మెట్టిసమయమున నెట్టి దుర్ఘటకార్యమైనను తమ సహాయమున నిర్విఘ్నముగా సాధించుచుంటిమి. నాతెండ్రితాతలు సాధింపక విడిచిన రాయచూరుదుర్గమును సాధింపవలయునని యెంచియుంటిని. కాని యయ్యది నెరవేరకమున్నె నే నీలోకమును వీడుట నిక్కువమని తోచుచున్నది. కాన తమరు నాయనంతరమైనను రాయచూరు సాధింపవలయును. ఇన్నిదినములవలెగాక నేడు నాహృదయంబున బాధ యపరిమితముగా నున్నది. ఇంక నాయువసానము సమీపించుచున్నది. ఒక్క చిన్నికోర్కె యున్నది దానిని తప్పక యీడేర్తునని వచనమిచ్చినచో నెఱిగించెదను.

తిమ్మరు సాపల్కులాలించి తన మనంబున నిట్లు తలపోయసాగెను. "ఈతనికోరి కెద్దియైయుండును. ఈతఁ డింక రెండుమూడు దినములకన్న నెక్కుడుగా జీవింపడని తోచుచున్నది. తన కుమారుని విషయమై యుండునా? లేక- తిప్పాంబవలె యీతనికిగూడ కృష్ణరాయునిపై ద్వేషభావ మంకురించినదా! ఛీ! యిట్టి యకార్యమున కీతఁడొడంబడునా?" ఇట్లు తలపోసి భూమీశునితో "దేవా! తమకోఱి కేకార్యమైనను వెనుకంజవేయక యొనరించి తమయభిమతమునుఁ దీర్చెదను."

తిమ్మరుసు పల్కులాలించి భూకాంతుఁడు కొంత దిటవుబూని మెల్లనలేచి తిమ్మరుసును సమీపమునకు బిలచికొని యాతనితో నిట్లని చెప్పదొడగెను. "అప్పాజీ! కృష్ణదేవరాయుల యునికి నా కుమారునకు క్షేమముగాదను భయమున్నది గాన యాతని నేత్రద్వయమును దీయించి

నేట రేపట జూపవలయును. ఇది నాయాన. మా రాడక యట్లొనర్చు”
డని యాజ్ఞాపించెను.

తిమ్మరుసు తనమనంబున నేమని యోచించెనో గాని యట్లనే యొనర్తునని వచనమిచ్చి గృహంబున కేగెను.

తిమ్మరుసు యాలోచనము.

తిమ్మరుసు తన గృహమునందొక్క రహస్యాగారమున గూర్చుండి యిట్లని వితర్కించుకొనసాగెను. ఈకృష్ణదేవరాయుని పసితనమునుండియు కన్నకుమారునివలె పెంచితినే-విద్యాబుద్ధులు గరపితినే, తిప్పాంబ విషమిచ్చి చంపజూచినప్పు డడ్డుపడి గాపాడితినే- యట్టి యీకృష్ణరాయుని నేత్రముల నన్నెదీయింపుమని యాజ్ఞాపించుటలో నీతని యుద్దేశమేమిగా నుండనోపును- ఆతని యాజ్ఞ నిర్వర్తించి సింహాసనముపై నొక్కబాలుని గూర్చుండబెట్టినచో రాజ్యము నభివృద్ధి నేయుటకు వీలుండదే! ఇంతియెగాక నాగురుదేవుని యీప్సితమును నెరవేరజాలదు. ఆమహామహుడు తురుష్కులను కృష్ణదాటి రాకుండ గాపాడుమని నివేదించియుండెను గాన యీ వీరనరసింహుని కుమారుని పట్టభద్రునిగా నొనరించిన తురుష్కులు కృష్ణదాటివచ్చుటేగాక విజయనగరమును గూడ నాక్రమింపగలరు. ఇట్లు వితర్కించుచు కర్తవ్యమూహింపజాలక కృష్ణదేవరాయలను బిలచి యాతనితో నిట్లనియెను. “నాయనా! కృష్ణదేవరాయా! వింటివా! నీయన్నగారి వాక్యములు. నీకన్నుల పెరికించిచూపుమని నాకాజ్ఞాపించియున్నాడు. ఇంక కర్తవ్య మూహింపజాలకున్నాను.”

ఈవాక్యము లాలించి కృష్ణరాయుడు వడుకుమేనితో గద్గదికస్వరమున తిమ్మరుసు పాదములపైబడి “అప్పాజీ! నిష్కారణముగా

నా నేత్రముల నేల దీయించెదవు. ఇదివఱలో దిప్పాంబ విషము బెట్టి చంప యత్నించినప్పుడు నన్ను గాపాడి నేడు నీవే నానేత్రముల దీయ నూహించుచుంటివా! పసితనమునుండియు నన్నతిగారాబమున బెంచి పెద్దగాచేసి విద్యాబుద్ధులు గరపి నన్ననేక విధములుగా గాపాడిన నీవే యిట్లొనర్చెదవా? నీవేనన్నధోగతి పాలొనరింతువా? తండ్రీ! నాకండ్లు దీయింపకుము. నాకీరాజ్య మగత్యము లేదు. రాజోద్యోగమును వలదు. నాకండ్లు దీయింపక విడిచిన యేపరదేశమునకేని బోయి యచ్చట తల దాచుకొని జీవింతును. తండ్రీ! అట్లు జేయుటకు వీలులేనియెడల నా నేత్రముల దీయించుటకు మారుగా నా శిరచ్ఛేదన మొనరింపుము.” అని యాతని వేడుకొనుచున్న కృష్ణరాయుని తన పాదములనుండి లేవ నెత్తి యాతని కన్నులగవనుండి కాఱ్వలై గండభాగములనింపు కన్నీటి ధారల తన యుత్తరీయాంచలమున దుడిచి “వత్సా! చింతింపకుము. తిప్పాంబకౌటిల్యమునుండి గాపాడి నేడునీయన్నగారివాతెఱ్ఱనుండి రక్షింతు! భయంబుడిగి నాయింట ప్రచ్ఛన్నముగా దాగియుండుము” అని యభ యమిచ్చి యాతని రహస్యముగా నొక్కచో దాచియుంచెను.

మరునాడు రహస్యముగా నొక్కయాడుమేక కన్నులను దెప్పించి దానిని మరణశయ్యపై నున్న వీరనరసింహ దేవరాయలునకు జూపి యాతని సంతుష్టిపరచెను. ఆతడును కృష్ణరాయలు మరణించె నని భావించి తనకుమారుని తిమ్మరుసున కప్పగించి నిశ్చింతతో నసు వుల విడిచెను.

కృష్ణదేవరాయని పట్టాభిషేకము.

అన్న మరణానంతరము కృష్ణదేవరాయలు సింహాసన మాక్ర మించుకొని తనతమ్ముడైన యచ్యుతదేవరాయలను- అన్నగారికుమా రుడైన తిరుమలదేవరాయలను బందెమునంచెను. ప్రజలెల్లరును కృష్ణ

రాయునిపై మిక్కుటమగు నభిమానము గలవారలగుటచే నెవ్వరును కృష్ణరాయుని నాటంకపెట్ట యత్నింపలేరు. ఈస్థితిలో తిమ్మరుసు కృష్ణదేవరాయల యొక్క దయాళుత్వమును ప్రజలు బొగడుటకై యొక యుక్తిపన్ని కృష్ణదేవరాయలతో మంతనంబున నిట్లనియెను. "దేవా! తమసోదరులు మరణించుటకు మున్ను తనకుమారుని నాహస్తమున నుంచి నీకన్నపుత్రునిగ భావింపుమని యానతిచ్చెను. కాన తమరిట్లు తిమ్మదేవరాయలను చెరపట్టి యుంచుట భావ్యముగాదు. ఈకారణమున ప్రజలకు మనపై ద్వేషము గలుగవచ్చును గాన నాపల్కు లాలించి వారలను దుర్గాధీశులుగా నొనరించి దూరముగా బంపివేయుడు." అని బోధించుచున్న తిమ్మరుసు వాక్యముల కలరి కృష్ణదేవరాయలు సంతోషముతో యట్లనే యొనర్పవచ్చునని వారల నాక్షణమ బంధవిముక్తులజేసి దూరమున నుండు రెండు దుర్గములు వారికొసంగి ప్రతినిధులుగా బంపివేసెను.

అనంతరము 1509 వ సంవత్సరమున ఫిబ్రివరి నెల నాలుగవ తేదీని కృష్ణదేవరాయలు విజయనగరమున పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. ఈతని పట్టాభిషేకమును గూర్చి కుమార ధూర్జటి యను కవిశిరోమణి యిట్లు వర్ణించియున్నాడు.

సీ. ప్రణుతింప నతఁడు తో । రణ గట్టుపరసీము
లనురీతి నూత్నతో । రణము లెసఁగ
రిపుల ఖండించి న । త్కృపఁ దత్సుతులనిల్పు
నట్లు ద్వారములందు । నసఁటులమర
విలిఖించునతఁడు ది । క్కుల జయస్తంభాళి
ననుమాడ్కి జిత్తర్వు । వార్వులమర
వెలయు నిట్లితని కీ । ర్తులు దిక్తటులనన్న
సరణిముత్తెపు ముగ్గు । జగ్గులమర

నభినవాలంకృత స్ఫూర్తి । నతిశయించె
నప్పురీరత్న మపుడు మ । హాద్భుతముగ
ప్రకట మండల శ్రీకృష్ణ । రాయనృపతి
శ్రీకరంబైన పట్టాభి । షేక వేళ.

పెక్కురు సామంతు లరుదెంచి రాయలునకు బహుమతుల నొసంగి యుండిరి. అందు.

1 శ్రీరంగ పట్టణమునుండి కుమార వీరశ్యామల రాయఁడు
2 కందనోలినుండి ఆర్వీటి శ్రీరంగ రాజు
3 నందవీటినుండి నంద్యాల నారప రాజు
4 ఆకువీటినుండి ఆకువీటి యిమ్మ రాజు
5 గంటికోటనుండి పెమ్మసాని రామలింగన్న భూపతి
6 రావెల వెదతిమ్మ రాజు
7 వెలుగోడునుండి వెలుగోటి తిమ్మభూపాలవూళి

యనువారలు ముఖ్యులు.

ఒక కధ

పట్టాభిషేకమునకు సర్వమును సముకూర్పబడి యుండెను. పురమునందు రాయలూరేగుటకు బయలు దేరు సమయ మాసన్నమయ్యెను. అంత తిమ్మరుసు కృష్ణరాయుని బిలచి సీతోనొక్క రహస్య మెఱిగింప వలయును రమ్మని యాతని నొక విజన ప్రదేశమునకు దీసికొనిపోయి ఎవ్వరును లేకుండుట జూచి తిమ్మరుసు తన సత్తువకొలది కృష్ణరాయుని చెక్కిట నొక్కదెబ్బగొట్టెను. ఆయాఘాతమున కృష్ణరాయఁ డించుక మూర్ఛిల్లి కొన్ని నిమేషములకుఁ దెప్పరిల్లి తిమ్మరుసును తన్నేందులకు గొట్టెనో యెఱుఁగక- యేమని బల్కిన నేమిప్రమాదమోయని నిశ్చేష్టుఁడై యుండెను.

వెంటనే తిమ్మరుసాతని గౌగలించుకొని "నాయనా! నీశరీరము నొచ్చినదని నాపై గినియకుము. ఇట్టియకార్య మొనర్చుటకు సందేహించి కాలయాపన మొనరించితిని. ఇంక నుపేక్షించిన రాజద్రోహి నగుదునని సందేహించి నేడొనరించితిని" అని పల్కుచుండ కృష్ణదేవ రాయ లాతని పదంబులవ్రాలి! "అప్పాజీ! తండ్రి కుమారు నూరక శిక్షించునా! ఏదో మహానీతి నుపదేశింప దలచి యట్లాచరించితివి గాని నీకు నామీదకోపమా! ఇంతమాత్ర మెఱుంగ లేనా" అని యాతని వినుతింపుచుండ తిమ్మరుసు "వత్సా! నీవచించినదనిక్కువము. నాకుఁదెలసిన సర్వశాస్త్రములను నీకుదెల్పితిని గాని సహనమునుగూర్చి నీకించు కంతయును దెలిపియుండలేదు. సహనమెఱుఁగని భూపాలుఁడు జనులను క్రూరదండనముల పాలొనరించి యన్యాయముగా శిక్షించి ఘోరపాప మార్జించుకొనును. జను లాతనిపై ప్రేమనునింపరు. అట్టిభూకాంతుని రాజ్యము స్థిరకాలము నిలువజాలదు. ఆకారణమున నీకెఱుగ జేయవలసి వచ్చెను. నేడు దెలుపకున్న రేపటినుండి మేమెల్లరము నీయాన మెలఁగ వలసిన వారముగాని నీకు బుద్ధులు గరపువారముగాము గాన జరిగిన దంతయు మరచి, జనుల శిక్షించునపుడు నీవు నాకరపాత మున నెంతగా నొచ్చియుంటివో యంతిగా జనులుగూడ బాధనొందుదురని తలంచి శిక్షింపుము. లెమ్ము పట్టాభిషేకమునకు బయలుదేరుమని బోధించి యాతని దోడ్కొని సభారంగమును ప్రవేశించెను.

చిన్నాదేవి.

కృష్ణదేవరాయలున కిరువురు భార్య లుండియుండిరని పారిజాతాపహరణమందును, మనుసంభవమందును నిట్లు చేర్కొనబడి యుండెను.

కం. ఆవిభునవంతరంబ ధ
రావలయముఁ దాల్చెఁ గృష్ణ । రాయఁడు చిన్నా
దేవియు శుభమతి తిరుమల
దేవియునుం దనకుఁ గూర్చు । దేవేరులగాc.

మను. ఆ. 1. ప. 33

కం. శ్రీవేంకటగిరివల్లభ
సేవాపరతంత్రహృదయ । చిన్నమదేవీ
జీవిత నాయక కవితా
ప్రావీణ్య ఫణీశ కృష్ణ । రాయమహీశా!

పారి. ఆ. 4. ప. 1

ఇట్లు గ్రంథములయందు దేవేరిగా వర్ణింపబడియుండెనుగాని పారశీక భాషనుండి యింగ్లీషులోని కిటీవల తర్జుమా చేయబడిన నూనిజ్ యనువాని వ్రాతలవలన చిన్నాదేవి వేశ్యాంగనా పుత్రికయని వర్ణింపబడి యుండెను. ఇందలి సత్యాసత్యములు పాఠకమహాశయులకే వదలి న్యూనిజు వ్రాతలను బలపరచుట కనువుగానున్న కథ నొక్కదాని నీ క్రింద బొందుపరచుచున్నాను.

కృష్ణదేవరాయలు చిన్నమదేవి యను వారాంగనామణితో పట్టాభిషేకమునకుఁ బూర్వమునుండియు మైత్రిగలిగియుండి యామెకై యొరుల కంటబడకుండ యర్ధరాత్రమున మారువేసమున నామె యింటి కేగి యిష్టాలాపముల మెలఁగి మరల కోడికూతకు మున్నె కోట జేరుచుండెడివాడు. అతిరహస్యముగా జరుగుచున్న నీ వ్యాపార మెక్కనికైననుఁ దెలియదు.

పట్టాభిషేక మైనపిమ్మటగూడ యథాప్రకారముగా చిన్నాదేవి గృహమున కేగుచుండెను. ఒక్కనాడు కృష్ణరాయలు చిన్నమదేవి గృహమును సమీపించుచుండగా తిమ్మరుసు కంటబడెను. తిమ్మరు

సాతని వెంటనంటి రాయలు సోపానము లెక్కచుండ నాతనిని చేయి పట్టుకొని నిలిపి మారువేసమును దొలగించెను. అంత కృష్ణరాయలు తనరహస్యవర్తనము వెల్లడియైనదను సిగ్గున తలవాల్చుకొని నిలువం బడియుండెను. అంత తిమ్మరుసు "అప్పా! యిట్టి యకార్య మొనర్చుట దగునా? అర్ధరాత్రిమున మూర్ధాభిషిక్తుఁడవైన నీవు- కర్ణాట సామ్రాజ్యరక్షణదీక్షాబద్ధకంకణుడవైన నీవు- యంతఃపురమునువీడి- తోడెవ్వరును లేకుండ- యిట్లొక్క వారాంగన పొందున కాసించి వచ్చుట భావ్యమా! ఇయ్యది నీ శత్రు లెఱిఁగినచో నిన్ను తుదముట్టింప యత్నింపరా! పరరాజు లాలించిన వారాంగనాలోలుఁడవని నీకు తమ కన్యల నిచ్చుట కంగీకరింతురా! మున్ముందు పురోభివృద్ధి జూచికొనక నీకు- నీ సామ్రాజ్యమునకు- నీ వంశమునకు- తుద కాత్మకుగూడ ముప్పుదెచ్చు తుచ్ఛసౌఖ్యమున కాసించి యిట్లొంటరిగా వచ్చుట తగునా? కృష్ణదేవరాయా నా మాటలకుఁ బ్రత్యుత్తర మీయవేమి?" అని మందలించుచున్న తిమ్మరుసునకు మ్రొక్కి కృష్ణదేవరాయలు "అప్పా! నే నొనర్చు కృత్యము మంచిదని చెప్పజాలను గాని నా కీమెయందున్న గాఢానురాగము నన్ను సంపూర్ణముగ తన వశము జేసికొన్నది. పూర్వమునుండియు మాయిరువురకును మైత్రిగలదు. దాన పట్టాభిషేకమైనపిమ్మటఁగూడ యీమెను, యీపె ప్రేమనుఁ మరువజాలక నిత్యమిట్లనే వచ్చుచుంటిని. ఈమెను జూడజాలక నే నొక్క నిముసమైనను మనియుండజాలను. నేను పట్టభద్రుడనైనచో నిన్ను దేవిగాఁ గైకొందునని యీమెకు వాగ్దాన మొసఁగియుంటిని. ప్రబలశత్రుజనమధ్యముననున్న నన్ను గాపాడి యీయఖండరాజ్యమును సంపాదించి నాకర్పించినాడవో యట్లనే నా ప్రేమాకాంక్షిణియగు- నా ప్రేమైక నిలయమగు నా ప్రేమాస్వరూపిణియగు నిక్కాంతామణినిగూర్చి నాయానందసాగర మపారమగునట్లొనర్చి రక్షింపుము. లేకున్నచో నా మనో

హరినామమే దైవనామముగ స్మరించుచు కొలఁదిదినములలోననే జీవములవాయుదును” అని చెప్పి యింకను జెప్పఁబోయెనుగాని గద్గదికవొడమి మాటలు తడబడుచుండుటచే చెప్పఁజాలక యూరక కన్నీరు విడుచుచు నిలచియుండెను.

ఇట్లు పలుకుచున్న రాయలనుజూచి తిమ్మరుసు చాలసేపాలోచించి కృష్ణరాయునికోర్కె కనుమతింపకున్నచో సామ్రాజ్యమున కెన్నియనర్థములు సంభవించునో యను భయమున యాతనితో నిట్లనియెను. “అప్పా! నీ కోర్కె స్వల్పకాలములో నెఱవేర్చెదను. ముమ్ముందు స్వజాతికన్యను వివాహమైనపిదప నీమెనుఁగూడ నీవు పరిగ్రహింపవచ్చును. అంతదనుక నీ రహస్యవర్తనము మానుము.” అని యాతనినూరడించి యంతఃపురమునకు దోడ్కొనిపోయి దిగవిడిచెను.

తిమ్మరుసు రాయల కోర్కెదీర్చుటకు సమ్మతింపకున్నచో కర్ణాటసామ్రాజ్యచారిత్ర మింకొకవిధముగా మారియుండు ననియభిప్రాయ పడుచున్నారు.

తిమ్మరుసు చారపద్ధతి.

అంతఃపురమునగాని కోటలోగాని యెట్టికార్యము జరిగినను తిమ్మరుసునకు నిముషమాత్రమునఁ దెలియవచ్చుచుండెను. అందువలన కోటలోగాని యంతఃపురములోగాని కుట్రలువన్నుటకు వీలేమాత్రమును గలుగకుండెను. శత్రుజనుల రహస్యముల నెఱుంగుటకు వేనవేలు చారులు నియమింపబడియుండిరి. సర్వకాలసర్వావస్థలయందును కృష్ణరాయల క్షేమమునకై పాటుపడుచు కంటికి రెప్పవోలె యుండి సామ్రాజ్యమున నెట్టికల్లోలములును సంభవింపకుండ తన బుద్ధిప్రభావమున గాపాడుచుండెను. ఎవ్వఁడేని సామంతుఁడు ప్రబలుఁడై యుండె

నని తెలియవచ్చుటయే తడవుగా నాతని సామదాన భేదదండములచే వశపరచుకొనుచుండెను.

కృష్ణదేవరాయ లొక్కనా డెవ్వరికిని జెప్పకఁ బాదచారియై పట్టణము సందులబడి పోవుచుండెను. ఇంకను బాగుగా సూర్యోదయముగాలేదు. జనసంచార మిసుమంతయునులేదు. కాని చారులుమాత్ర మగోచరులై రాయల వెన్నాడుచునే యుండిరి. తన్నెవ్వరును వెంబడించుటలేదని తలఁపోసి రాయలు విసవిస నడచి పట్టణమునకు దూరముననున్న యొక్క పాత దేవళమున కరిగెను.

అచ్చటి యర్చకులు రాయలును గుర్తించి యాతనికి పాదుకల నొసంగి ప్రసాద మొసంగిరి. దేవళములోనుండి వెలి కరుదెంచినప్పటికి తిమ్మరుసు ప్రత్యక్షమై కొంతిసైన్యముతో నిలచియుండెను. రాయలు మనమున సంతసించి యించుకకోపము నటించుచు "యిచ్చటికేల వచ్చితివి. ఇంతలో నాకేమి కీడుమూడుననని వచ్చితి"వని తిమ్మరుసును ప్రశ్నించెను

"దేవా! తమ రొంటిగా నేగుచున్నారని విని శత్రు లెట్టిఁగి కీడొనరింతురేమో యని కొంతిసైన్యము నాయత్తమై రమ్మని వార్త బంపి యద్దుదోవల యీ కొలదిమందితో దేవర దర్శనార్థ మరుదెంచితిమి" అనివిన్నవించి యాత డొంటివచ్చిన నెన్నియనర్థములుగలుగ గలవో సూచించి యూరకుండెను. ఆపల్కులకు రాయలు "అప్పాజీ! ఘటనాఘటన సమర్థులగు తమబోటి మహామాత్యపుంగవులు నన్ను తమ కన్నకుమారునివలె నరసి రక్షింపుచుండ నే నెట్లు ప్రవర్తించిన నేమి?" అని చిరునవ్వున సమాధాన మిచ్చి యాతనితో నిట్లనియెను. "అప్పా! నాకు గజపతులను-యశ్వపతులను జయించి వారల ప్రోద్రోలి రాజ్యము నేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగా నేలవలయునని యున్నది.

నా తాతతండ్రులు జయింపక విడిచిన రాయచూరుదుర్గమును గూడ సాధింపవలయునని యున్నది. ఇందుల కేమిసాధన" మని ప్రశ్నించెను.

తిమ్మరుసు "ప్రభూత్తంసమా! నా గురుదేవుఁడగు నాదెళ్ళ చిట్టిగంగనామాత్యుఁడు తనయవసానకాలమున నన్నుబిలచి నాయనా! అశ్వపతులను గజపతులను కృష్ణదాటి రాకుండున ట్లొనరింపజూచి చేయజాలకపోతిని, యీ కార్యమును నీవు దీర్తునని శపథమొనర్చిన గాని నా యాత్మకు సంతృప్తిలేదని నాచే శపథము చేయించుకొనెను. అప్పటినుండియు యనేకవిధముల యత్నించుచు సైన్యము నపారముగా జేర్చి యుంచితినిగాని కొంతకొంతమూర్చి సంస్కరణ మొనరించినపిమ్మటగాని దిగ్విజయ మొనర్చుటకు వీలుండదు. అందులకుగాను నాకు రెండుసంవత్సరములు గడువీయవలయును. ఈలోపున సైన్యమున మనకుఁ బ్రతిపక్షులుగానున్నవారల వెతకి దండించవలయును. మనము క్రొత్తగా సంపాదించిన యశ్వసైన్యమున కింకను తగినంత సామర్థ్యము చేకూరి యుండలేదు. కావున యీగడువులోన వార లశ్వశిక్షయందు ప్రవీణ్యులగుటకు నవకాశముండును. కనుక నేను జెప్పిన గడు వతిక్రమించిన పిదప దిగ్విజయ మొనర్ప బయలుదేరుట కెట్టియాటంకమును యుండదు" అని బోధించి యాతని సమ్మతిగొని తిమ్మరుసు రాయలను కోటకు దోడ్కొనిపోయెను.

కృష్ణదేవరాయల వివాహములు.

రుచీదేవి

కృష్ణదేవరాయలు పూర్వదిగ్విజయమునకు బయలుదేరెను. అనంతసేనాసముదయంబునకు తిమ్మరుసు మహామంత్రి సైన్యాధ్యక్షుడై యుండెను. ప్రప్రథమమున కృష్ణరాయలు తురకలపై దండువిడిసి వా

రల నుక్కడగించి జయలక్ష్మినిఁ జేపట్టి వినుకొండ పాలించుచున్న గజపతిని జయించుటకు తన సైన్యముల నడపెను.

చారులవలన యపారమగు సైన్యము గజపతికి సహాయ మొనర్పవచ్చుచున్నదని యెఱిఁగి తిమ్మరుసు కొంతసైన్యముతో వేరుమార్గమునఁ బోయి యాసైన్యమును నెదుర్కొని పోరాడుచుండెను. రాయలు వినుకొండదుర్గమారణ్యములలో మార్గములు గలుగజేసికొని వినుకొండ సమీపించి తిమ్మరుసు రాకకై వేచియుండెను. గతయుద్ధములలో చాలమంది గాయములనొంది యుండి పోరాడుటకశక్తివంతులై యుండిరి. సైన్యమునకు కావలసిన యాహారపదార్థములు వచ్చుమార్గములు శత్రుజనులచే నరికట్టబడియుండెను.

రాయలసైన్యము గొప్ప యుపద్రవమున చిక్కియుండెను. వేలకొలదులగు శత్రుసైనికులు వనంబున మారువేసముల గ్రుమ్మరుచుండిరనికూడ తెలియవచ్చెను. రాయలున కధైర్యముతోఁచి తన కిచ్చట నపజయము సిద్ధించుట నిక్కమని తలంచి వాపోవుచుండెను

శత్రుసైన్యమును జక్కాడి తిమ్మరుసు వేరొకమార్గమున విశేషమగు తినుబండారములతో రాయలసైన్యమును గలసికొనెను. ఇంతలో గజపతికి సహాయమొనర్చుటకు 16 పాత్రులనువారలు తమ సైన్యములతో వచ్చి చేరియున్నట్లు తిమ్మరుసు వేగులవాండ్రవలనఁ దెలసికొని వారల జయించుట దుర్ఘటమని తలంచి భేదోపాయమున వారలను గజపతి నుండి విడదీసినచో కార్యము సులభమగునని తలంచెను.

గజపతి సైన్యమున పదునార్గురుభటులు విలువగల పెట్టెలతో నెందుకో తిరుగుచుండిరి. వారల ననుమానించి గజపతి సైనికులు వారల బంధించి గజపతియొద్దకు గొనిపోయిరి. గజపతి వారలయొద్దనున్న పెట్టెలను దెరచి యందున్న మణిహారములను జూచి వానిని వెలికిదీసి

నంతనే యమగున లేఖలను జూచి వానిని స్వయముగా నిట్లు చదువు
కొనెను.

సీ. శ్రీమతు కర్ణాట । సింహాసనాధ్యక్షుఁ
డగు కృష్ణరాయ ధ । రాధినాథు
డలపదాఱుగురు పా । త్రులకు సంప్రీతిబం
పిన సులేఖంబులు । మిమ్ము మునుపు
గజపతి రాష్ట్ర దు । ర్గవిశేషములనుండి
మెలపుగాఁ బలికిన । పలుకుబడుల
తీరునా సితిరి మీ । కోరినట్లనె ఘనా
భరణకుకూలముల్ । బంపినార
మట్లనే రేపు జగడాని । కరుగుదెంచి
నట్లు చనుదెంచి మా చేతి । కతని మీరు
పట్టియిచ్చిన యపుడె మీ । పట్ల మేము
కొదువపడకుండ నడపించు । కొనెద మెపుడు.

"కృష్ణరాయవిజయము"

ఆలేఖల జదువుకొని వారలబట్టి బంధింప నాజ్ఞయిడి, యొక్క-రహస్య మందిరంబున కేగి యిట్లు వితర్కించుకొన సాగెను. "నమ్మి స్వామిద్రోహ మొనరింప నిశ్చయించిన వీరల నేమనవచ్చును. వీరల నమ్మి యుద్ధమునకు దిగిన నాకపజయము మరణము నంభవించితీరును. కోరి మరణమును దెచ్చుకొనినట్లు స్వామిద్రోహులచే జంపింపబడుట యా! చీచీ! ఎచ్చటనైన తలదాచుకొని సమయ మరుదెంచి నంతనే రాయలపై బడవలయును" అని తలచి యర్ధరాత్రమున కోటవిడిచి పారిపోయెను.

రాజు పారిపోవుటవలన పదునార్గురు పాత్రులును యుద్ధము చేయక వెడలిపోయిరి. సైనికులు నిరుత్సాహముజెంది యుద్ధము సేయు

మానిరి. తిమ్మరుసు కోటముట్టడింప రాయలతో జెప్పి గజపతి తల దాచుకొన్న స్థలంబున కేగి యాతనితో గృష్ణరాయుని యౌదార్యమును గురించి యాతనికి నచ్చజెప్పి రాయలతో సంధి జేసికొనునట్లు బోధించి రాయలయొద్దకు దోడ్కొనివచ్చెను.

రాయలు సంధి కిచ్చగించి యాతని రాజ్య మాతనికిచ్చి బహుమానపురస్సరముగా నాతని బంపవలసినదని తగువారల నాజ్ఞాపించెను. గజపతి రాయలయౌదార్యమునకు సంతసించి యాతనికి తన కుమార్తె నిచ్చి పరిణయము గావించి సంబంధము చేసికొను టుత్తమమని భావించి యందుల కనుమతింపజేయుమని తిమ్మరుసును ప్రార్థించి కోటలోనికి వెడలిపోయెను.

తిమ్మరుసు కృష్ణరాయునితో బ్రస్తావించి గజపతి కిట్లని వార్త బంపెను. "మాకు గాబోవు మామను జూచినపిమ్మట తమకోర్కె కనుమతించి ప్రధానకార్యము జరిగించుకొనవచ్చును" గజపతి యాలేఖను జూచి సమ్మతించి రాకుమారిని జూచుటకు రావచ్చునని వార్త బంపెను. నిర్ణీతకాలమునకుఁ గృష్ణరాయలును తిమ్మరుసును శిబిరమునుండి బయలుదేరిరి. రాయలు తాంబూలమందించు వానివలె తిమ్మరుసును వెంబడించెను. కతిపయనిమేషములకుఁ బిమ్మట వారిరువురును కోట ప్రవేశించి యంతఃపురములోనికి రాకుమారిని జూపించుటకు గొనిపోఁబడిరి.

రుచీదేవి చక్కగా నలంకరించుకొని సాక్షాత్కరించిన దివ్యాంగనవోలె తెరఁ దొలగించుకొని చేటికాద్వితీయయై ప్రవేశించెను. రాయలామెరూపంబున కత్యంతంబుగా నలరి తనవాల్చూపుల తనసమ్మతిని తిమ్మరుసున కెఱిఁగించెను. ఇంతలో రుచీదేవితోనున్న చేటిక రాయల కాలినున్న పచ్చలకడియమును జూచి రాయలని గ్రహించి రుచీదేవి

కెఱిఁగించెను. రుచీదేవియు కడియమునుజూచి సంశయాకులితచిత్తంబుతో లోనికి గిరుక్కున మరలిపోయెను.

తిమ్మరుసా సంగతిగనిపెట్టి యింతసున్న మేలవ్రాసితివని సేవకుని నిందించుచు వరుగువరుగున సింహద్వారమునుదాటి తమకొఱకు వేచియున్న సైన్యములో గలసిపోయిరి. అంతఃపురస్త్రీలు రాయలు కోట దాటిపోకుండ నొనర్పవలయునని యత్నించి తలుపులు మూయుట కాజ్ఞ యిడిరి. కాని రాయ లీవలకే తప్పించుకొనిపోయినందులకు చాలగా చింతించిరి.

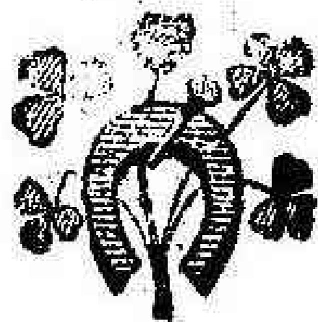
గజపతికోటలో నొక్కగజపతికి దప్ప తదన్యులకు రాయలతో సంబంధమొనర్చుట నిష్టములేకుండెను. రాయలు కులహీనుఁడనియు యాతనితో సంబంధము చేయవలదనియు రాణి మున్నగువారలు గజపతిని నిర్బంధించిరి. కాని లాభ మిసుమంతయును లేకపోయెను. గజపతి స్త్రీలొనరించిన యకృత్యమునకు వగచి కృష్ణరాయుని బ్రతిమాలుచు తనతప్పు క్షమించి వివాహమునకు రమ్మని వ్రాసెను. అందులకుఁ దిమ్మరుసు "తుళువవంశీయులకు బాకునకు బాసికముగట్టి వివాహముచేయు టాచార"మని వ్రాసిబంపి యొక్కపురోహితునిచే బాకును బంపెను. వివాహము జరిగెను.

వివాహానంతరము రుచీదేవిని చెగుపరిచారికలతో విజయనగరమునకు బంపిరి. పునస్సంధానమునకుఁ దగుముహూర్తము నిర్ణయింపబడెను. రుచీదేవిని చెలులెల్లరును నలంకరించుచుండిరి. అట్లలంకరించుచు నామెకు కులహీనుడైన రాయలతో గాపుర మొనర్పవలదనియు, యట్టివానితోఁ గాపుర మొనరించుటకన్న మరణమొందుటయే శ్రేయమనియు రాయలు గదిప్రవేశించినంతనే యాతని బాకుతో పొడిచి చంపవలయు ననియు బోధింపసాగిరి. ఆమెను శయనాగారమునకు దోడ్కొని

పోయినపిమ్మట నొక్కచెలికత్తె యామెచీరపై గుప్తముగా నొక్క ఖడ్గమునుగట్టి "పరువుమర్యాదలుగల గజపతివంశమున నుద్భవించి వంశమర్యాదలకు విరుద్ధముగా నొక్కకులహీనునితో కాపుర మొనర్చుట కంటె పవిత్రమైనఖడ్గముచే చచ్చుట మిక్కిలి శ్రేయము" అని తమజనని తమ కెఱిగింపుమని నన్ను నియోగించెను. మీద తమచిత్త మని వెడలి పోయెను.

కృష్ణరాయలు శయనాగారమును ప్రవేశించి కొన్నినిమేషముల పిదప వెలి కరుదెంచి "అప్పాజీ! ఈబాలిక పయోముఖవిషకుంభము వంటిది. తక్షణమ యామెను జనకునింటికి బంపివేయుము." అని నియమించి వెడలిపోయెను. కృష్ణరాయలు రుచీదేవిని సమీపించి కరము గ్రహించి నిండారుప్రేమతో దరికిజేర్చుకొనుచుండ చీరపై గుప్తముగా నున్న ఖడ్గము క్రిందకు జారిపడియెను. అంతట కృష్ణదేవరాయలు వెలి కరుదెంచి యప్పాజీకి యామెను బంపివేయుమని చెప్పి వెడలిపోయెను.

ఆమె స్తంభితయై కన్నీటిధారలు గండభాగమునింప నపారదుఃఖమున కుందుచు నోటమాట లేక యట్లనే నిలువబడియుండెను. తిమ్మరుసామెనుగాంచి తానుగూడ దుఃఖించి చేయునది లేక యామెకు రాయల వార్త నెఱిగించి ప్రయాణమునకు వలయు పరికరముల సమకూర్ప తగువారల నియోగించెను. కతిపయనిమిషములకు కొన్ని పల్లకులు కోటనుంటి వెడలిపోయెను.

వరదరాజమ్మ

ద్వితీయ భాగము.

కృష్ణదేవరాయల సామ్రాజ్యపు సరిహద్దులయందున్న నొక్క గొల్లపల్లి సమీపమునను సాంద్రారణ్యమున నొక్క ప్రాసాదము నిర్మింపబడెను. అందొక్క లలనారత్నము నివాస మేర్పరచుకొని విరాగిణియై వర్తించుచుండెను. ఆ ప్రాసాదసమీపమున నెన్నియో పటకుటీరములు నిర్మింపబడియుండెను. అందు నిరంతరమును బ్రాహ్మణసమారాధనము జరుగుచుండెను. వాపీకూపతటాకము లెన్నియో యీ ప్రాంతమునఁ ద్రవ్వింపబడెను. ఈమె యచ్చోటఁ బ్రవేశించినది మొదలా యరణ్యము సస్యయోగ్యమగునట్లు చేయుటకు యత్నములు జరుగుచుండెను. బీదసాదలెల్లరును సంతసముతోఁ బనిచేయుచు యామె దయకు పాత్రులగుచుండిరి.

ఈమె యొకగొప్ప తటాకము నిర్మించెను. ఆసంవత్సరమున వర్షము లమితముగా గురియుటచే కట్ట తెగి జలములు సస్యములను ముంపసాగెను. ఎందరెన్నివిధముల బ్రయత్నించినను గండి పూడ్చజాలకుండిరి. చిట్టచిగురునకు నిరుపురు మనుష్యులు బలియై గండి ప్రవేశించినపిదప సామాన్యప్రయత్నమున గండి పూడ్చబడెను. ఆమె వారల మరణమున కెంతయోవగచి వారలపేరున రెండుగ్రామముల కట్టించెను. (పెదకంబము- చినకంబము.) దీన నామెప్రతిథ లోకవిదితమయ్యెను.

యథాప్రకారముగా నొక్కరేయి వరదరాజమ్మ తపస్సమాధిని చిరకాలము నిలచి యర్ధరాత్రిమున నొక కృష్ణాజినమున నించుక నిద్రించెను. ఆసమయమున నొక్కపాంధుఁ డాశ్రయాభిలాషుడై యామె పరున్నచోటి కరుదెంచెను. ఆసవ్వడికి మేలుకొని వరదరాజమ్మ యాతనిఁగుర్తించి సరగున లోని కేగి యాతనికి తగు పరిచర్య

లొనర్పవలసినదని తగువారల నియమించెను. ఇరువురు కాషాయాంబరధారిణులగు స్త్రీలు ప్రవేశించి యాతని నొక్క శయనాగారమునకుం దోడ్కొనిపోయిరి. అంత వారల కీక్రిందిసంభాషణ జరిగెను

పాంథుఁడు—నిబిడారణ్యమధ్యమున నీమె యిట్లు యోగినివోలె వర్తించుటకుగల కారణమేమి ?

1 స్త్రీ—చెప్పుట కాజ్ఞలేదు.

2 స్త్రీ—తమకు పరిచర్య లొనర్పవలసి నట్లాజ్ఞగొని వచ్చియున్నాము. తమ రిందు శయనింపవచ్చును.

పాంథు—ఈమె పేరెవ్వరు?

స్త్రీ—వరదరాజమ్మ

పాంథు—నివ్వెరపడి మాటలాడజాలక యొక్క తల్పమున గూరుచుండెను.

స్త్రీ—అయ్యా! మాకుసెలవు. తమ హాయముగూడ జాగ్రత్తపరుపబడినది. అనిచెప్పి వారిరువురును నిష్క్రమించిరి కృష్ణరాయలు తన మనంబున నుద్భవించు నాలోచనాపరంపరల దేలుచు నిద్రిరామిని జేసి యటునిటు జూచెను. తోడనే చకితుఁడయ్యెను. తనరూపపట మొక్క టతిచమత్కృతిగా నలంకరింపబడియుండెను. ఆపటమును సమీపించెను. అం దీక్రిందిశ్లోకపంచకముండుట జూచి యిట్లు చదువసాగెను.

శ్లో॥ చరన్ వనాంతే నవమంజరీషు
నవత్పదో గంధఫలీమ జిఘ్రత్
సాకింపరమ్యా నచకిన్నరంతా
బలీయసీ కేవల మీశ్వరాజ్ఞా॥
మాకింశుకప్రకటయాత్మ నిమేషమాత్రం
మన్మస్తకే విహరతీతి మధువ్రతోయం
కింమాలతీ విరహావేదన యా ద్వితీయం

దృష్ట్వా ప్రసూనమచిరాదనలభ్రమేణ॥
భ్రమరభ్రమతా దిగంతరాళే
క్వచిదాస్వాదిత మీక్షితం శ్రుతంవా
వదనత్యయా పాస్య పక్షపాతం
యది జాతికుసుమానుకారిపుష్పం॥
కుసుమాని లిఖంతు నామచిత్రే
కతిచిత్కారు విశేషరూఢశిక్షాః
సురభిత్వమమూని కిం లభంతే
కిముచైతేషు రసంపిబంతి భృంగాః॥
కింమాలతీమ్లాయ మానాంవిహాయ
చుచుంబ తుంబీ కుసుమంషడంఘ్రిః
లోకేచతుర్భిశ్చరిత్రైఃపశుస్స్యా
త్సమద్భిరత్యర్థపశుర్నకింస్యాత్॥

(ఇవితిః తుష్కాపంచకం)

అర్థములు:—నవనవోద్భూతప్రసూనమంజరుల నాస్వాదించి మధురసంబుగ్రోలు మధుకరంబేల యుపవనంబున గల సంపెగపూల దరిజేరదు. సంపెగపూవునందు గుణలోపమున్నదా? లేక మధుకరమునకు మధువుగ్రోలు శక్తిలేదా? గంధఫలియందు గుణమున్నను మధుకరమునకు రసగ్రహణపారీణత యున్నను ఈశ్వరాజ్ఞ బలమైయున్నది గాన మధుకరము గంధఫలిం జేరుటలేదు.

(2) ఓమోదుగపుష్పమా! తుమ్మెద నాపైననే వ్రాలుచున్నదని గర్వింపకుము. అయ్యది నినుఁనమాత్రము వలకే! మాలతీవిరహ వేదన భరింపజాలక జీవముల బాపికొననెంచి మెట్టినగు నీపుష్పముల గాంచి నిప్పుకలగా భావించి నీపూవులపై వ్రాలినది. ఇంతమాత్రమున సంతసింపకుము.

(3) మధుకరమా! అన్నిదిక్కులను విహరించుదానవు గదా! జాజిపుష్పముతో సమానమైన పుష్పమున్న దేమో పక్షపాతమును మాని చెప్పుము.

(4) విశేషప్రజ్ఞావంతులగు కళానిపుణు లగువారలు పుష్పముల లిఖింతురు కాని మధుకరములు వానినుండి మధువు గ్రోలగలవా? వానికి సురభిత్వ ముండునా?

(5) మాలతీకుసుమమును విడచి యానపపూవు నాస్వాదించు మధుకరము పశువున్నర గదా! (నాలుగు కాళ్లున్న పశువు. ఆరుకాళ్ళు గల మధుపము పశువున్నర యగు ననుట.)

"ఈమందిరమున నారూపపట ముండుటయందు వ్యంగ్యార్థమిచ్చుచున్న యీశ్లోకపంచక ముండుటచూడ కడుంగడు వింతగా దోచుచున్నది. ఇయ్యది యిచ్చోటనుంచి యిట్లలంకరించువా రెవ్వరుగా నుందురు" అని పెక్కువిధముల నాలోచించి యిదమిద్ధమని నిర్ణయింప జాలక తల్పముపై గూర్చుండి కొంతవడికి నిద్రించెను.

మరునాఁ డుదయమున రాయ లామె కులగోత్రముల నెఱుఁగుటకై చుట్టుప్రక్కలకేగి యందు ప్రయత్నించెను కాని యాతని కాకాషాయాంబరధారిణులు చెప్పిన దానికంటె నాతఁ డేమియును తెలిసికొనజాలక పోయెను. ఒక్కతటాకమునఁ బ్రతిష్ఠించుటకై చెక్కింపబడిన శిలాస్తంభమున నున్న వ్రాత నిట్లు చదువసాగెను.

ఇయ్యది శ్రీమన్మహా రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర మూరురాయరగండ.........బిరుదాంకితులగు శ్రీ వీరప్రతాప శ్రీకృష్ణ దేవరాయల పాదభక్తురాలు—అని చెక్కింపబడియుండెను. దానిగాంచి యధికాశ్చర్యమున తనమనంబున నేమేమియో చింతించుకొనుచు విజయనగరమున కేగెను.

కృష్ణదేవరాయుని ద్వితీయభార్యయగు తిరుమలదేవి రుచీదేవి వృత్తాంత మంతయును సంపూర్ణముగా నెఱింగి యామెకు కృష్ణరాయుని పైగల యభిమానము, ప్రేమ మున్నగువానిని గూర్చి విని యామెను భర్తతో గలుపవలెనని నిశ్చయించుకొని కృష్ణరాయ లధిక సంతోషస్వాంతుఁడై యున్నయెడ నాతని దరిజేరి వినయమొప్ప నిట్లు ప్రశ్నించెను. "దేవా! తమరు నాకొక్క దినంబున నిన్ను బోలిన చరిత్రగల యొక్క రాజపుత్రికను పరిత్యజించితినని చెప్పిరి. నాటినుండియు నామన మామె క్షేమమరయుటకే యత్నించుచుండెను. ఆమె తమ పాదరాజీవముల పైగల ప్రేమచే నిహలోక సౌఖ్యము లిక గలుగవని తలంచి యోగినియై దుర్గమారణ్యముల తమనామమే దైవనామముగ స్మరించుచుండెను. ఆమెను పరిత్యజించుట తమకు దగునా? సమాననేర మొనరించిన నన్నుఁ జేకొని యామెను పరిత్యజింపదగునా? యామె వరదరాజమ్మ యను నామమున వర్తించుచున్నది. తోడ్కొని వచ్చుటకు యత్నింపు" డని వేడుకొనియెను. ఆపలుకు లాలించి యాతఁడు నివ్వెరగంది పూర్వము తాఁజూచిన చిత్రపటము శ్లోకములు ఆమె రూపము దలచి చింతాక్రాంతుఁడై యట్టులనే తోడ్కొనివచ్చెద నని యామె కభయమిచ్చి రహస్యాలోచనమందిరమున కేగి తిమ్మరుసును రమ్మని వార్త బంపెను.

తిమ్మరు సరుదెంచినంతనే యాతనికి సర్వవృత్తాంతమును జెప్పి కర్తవ్య మేమని ప్రశ్నించెను. అంత తిమ్మరుసు 'దేవా! ఆమెకు తమయందు నిక్కువమగు వలపు గలదు గాని యామెచెలికత్తెలు వలదని నిర్బంధించుచున్నను యామెపలుకు లాదరింపక వార లామెపుట్టము పై కత్తిగట్టిరి. దాన స్త్రీప్రమాదము సిద్ధించినది. యామె హృదయమానాడె నేను గుర్తించితిని. దేవరకు విన్నవించిన తమ రేమనిమెదరో యను భయమున జెప్పజాలనైతిని. వలయునేని యామె నింకొకపరి

గూడ విమర్శించి గ్రహించుటయే యుక్తము' అని చెప్పుచున్న తిమ్మరు సాపల్కులయెడ నాదరముంచి వల్లెయని సమ్మతించెను.

* * * * * * *

వరదరాజమ్మగారి ప్రాసాదసమీపమున గల యరణ్యప్రాంతమున నున్న యొక లతానికుంజమున నిర్వురు పూరుషులు జేరి యొక లేఖ నిట్లు చదువసాగిరి.

“వందనీయులగు తల్లిగారి పాదపద్మములకు—చిరకాలముక్రిందటనే తమరు, ఎవ్వరు మరణించియుందురని భావించియుండిరో యాతుఖాతమణి- యా రుచీదేవి శతసహస్రనమస్కారపూర్వకముగా వ్రాసికొను విన్నపములు.

తమరు ప్రేమపూర్వకముగా వ్రాసి యంపిన లేఖ చేరినది. అందలి యంశముల జాగరూకతతో చదివితిని. అందలి కొన్ని విషయములు నాహృదయమున ములుకులవలె- శూలములవలె నాటినవి. ఇట్లు వ్రాయుట తమ కనంతమగు చింత నొసగూర్చునని యెఱింగియు విధిలేక వ్రాసితిని. నాయవస్థకు మిగుల పరితాప మందుచున్నామని వ్రాసియున్నారు. నా మూలమున నెవ్వరును పరితపింపవలదు. అట్లు పరితపించుచున్నట్లు నా కికముందు దెలియపరుపవలదు.

నా చెలికత్తెల ప్రబోధముల నాలించి మనసునం దుద్దేశము లేకున్నను శయనాగారమును ఖడ్గముతో ప్రవేశించి యిట్టియవస్థ నేను స్వయముగా దెచ్చికొంటిని. నాస్వయంకృతాపరాధమునకు తగిన శిక్షనే యనుభవించుచున్నాను. కాన వారియొక్కపరి బోధించుచుంటిని. నాకొరకై పరితపింపవలదు.

రాయలు కులహీనుడంటివి తమయుత్తరములో నీవాక్యమున కన్న నన్నెక్కుడుగా బాధించిన వాక్య మింకొకటి లేదని నొక్కి వక్కాణించుచున్నాను. అయ్యది విశ్వాసార్హమైన పల్కుగా నేరదు. మనతో

మన బాంధవులతో సంబంధబాంధవ్యము నెఱపిన సాగివారి దౌహిత్రుడు కులహీను డెట్లగును. ఆత డెంతమాత్రమును కులహీనుఁడు గాడు; కాజాలడు.

తమరు రాయలు నన్ను బాధించినట్లు వ్రాసియున్నారు. ఆ మహామహుఁడు నన్ను బాధించెనా! అమ్మా! యింత వెర్రిపడియెద వేల. పతియే దైవమను పల్కుల నాదరింపక- యగ్నిసాక్షిగ పరిణయ మాడిన మనోహరుఁడని దలంపక- సంసారసాగరమున సుఖసౌఖ్యముల దేలి యాడింపగల దివ్యపూరుషుఁడు నాథుఁడే యనుమాట మరచి- యాతని జంపుటకు ప్రథమసందర్శన దినంబున సిద్ధమైన నన్ను- పతిఘాతకు సిద్ధమైన నన్ను—తుండె తుండెములుగా ఖండింపక విడిచిపెట్టిన యామహామహుఁడు నన్ను బాధించె ననుచుంటివా! కల్ల కల్ల. యామహానుభావుఁడు నా కత్యంతోపకార మొనర్చియున్నాడు.

నిన్ను పరిత్యజించిన వాని దేశమున నీవేల యుండవలెనని వ్రాసియుండిరి. నన్నాతఁడు పరిత్యజించెనా? లేదు లేదు. నాదుష్టచర్య జూచి యేవగించుకొనను గాని నాయం దిప్పటికి నిండారు ప్రేమతో నున్నాడు. వేయేల? యాతఁడు నన్ను పరిత్యజించినను నే నాతని పరిత్యజింపలేదు. పరిత్యజింపజాలను. ఆతఁడు నన్ను తన హృదయాంతరాళమునుండి పారద్రోలజాలఁడు. నన్ను మరచినను నాయకృత్యమును మాత్రము మరువజాలఁడు. నాహృదయంబున నాతని దివ్యరూప మిమిడియుండెను. దానిని దీసివేయు శక్తి నాకడలేదు. కాన నన్నాతఁడు తనవద్ద నుంచుకొనకున్న తన పాదపద్మము సేవించుకొను యధికార మొసంగి గౌరవించియున్నాడు. అట్టి యుదారస్వభావుని దేశమును పరిత్యజించుటయేనా? కల్ల కల్ల. ఈజన్మమధ్యమున నింక నట్టిది జరుగదు జరుగబోదు.

ఆతని రాజ్యమువ నుండవలెనని యున్న యాతని వధించుటకు జతనములొనర్చుమనియా బోధించుచుండిరి. చాలు చాలు. ఇదివఱలో తమ ప్రబోధములచేతనే యిట్టియవస్థ సంభవించినది. ఇది చాలక మరల యత్నించుటయా! అట్లొనర్చిన నాపాపమున కింక మేరయుండునా? ఇంక నన్నాతఁడు క్షమించునా? జననీ! వేయిమాటలేల? ఆదివ్యపూరుషని జూచినంతనే యెట్టిశత్రువనకైనను గర్భనిర్భేదమగును. అట్టి పూరుషుని యుదారస్వరూపుని యొక్కమారు తమ ప్రబోధముల కియ్యకొని చంప నుద్యుక్తురాల నైతినని లోకమున వ్యాపించియున్న యపకీర్తియే చాలును.

నావలన తమవంశమునకు కళంక మాపాదింపకుమని బోధించుచుండిరి. సరిసరి. మరల యాతని వధించుటకు యత్నించిన పాపరాని కళంకము మనవంశమును జుట్టిముట్టి వంశవృక్షమును సమూలముగా గాల్పజాలదా!

నన్నొక్కపరి తమయొద్దకు రమ్మనిరి. కాని యది జరుగుటసంభవము. ఏమహాత్ముఁడు తన కృపారసము నాపై జిల్కి నాప్రాణముల దీయక విడిచిపెట్టెనో యాతని దేశమును విడిచి యొక్క క్షణమైనను నిలువజాలను. ఇట్లు వ్రాసితినని నన్ను జూడ తమరే వచ్చెదరేమో! వలదు. వలదు. ఈజన్మమధ్యమున నాదర్శన మితరులకు గాకుండ జేసికొనదలఁచితిని. యత్నింపవలదు.

జననీ! తమకింత కెక్కుడుగ వ్రాయజాలను. క్షమింపుడు. మీపదసరోజములంటి వేడుకొనుచుంటిని. ఇంక నిటు లెన్నడును యిట్టి యుత్తరముల వ్రాయవలదు. వ్రాసినను నానుండి ప్రత్యుత్తరమును బడయజాలరు.

ఇట్లు,
రుచీదేవి."

ఆయిరువురులో నొక్కఁడు విషాదంబును జెందియుండెను. ఇరువురు లతానికుంజమునుండి వెలి కరుదెంచి విజయనగరాభిముఖులై యరిగిరి.

సమాగమము.

వరదరాజమ్మ గృహమునకు తిమ్మరుసు కృష్ణదేవరాయల సమేతముగా నేగి తా వచ్చినవార్త లోనికి బంపెను. వెంటనే యొక పరిచారిక యరుదెంచి యిరువురను లోనికి దోడ్కొని పోయెను. తిమ్మరుసు కృష్ణరాయుని చావడిలో నిలిపి లోనికేగెను. కృష్ణరాయుఁడొకయాసనముపై గూరుచుండి యొక్క గవాక్షమునుండి లోన జరుగుచున్న దంతయును గనిపెట్టుచుండెను.

రుచీదేవి తిమ్మరుసు పాదముల వ్రాలి, కన్నీటితో నాతని పదకంజాతముల నభిషేకించుచు నిట్లనియెను. "జనకా! జనకా! నాయపకీర్తి బాయు మార్గమేమియును లేదా! వలదు వలదనుచున్న ను చెలికత్తెలు నా కీకత్తి గట్టియుండిరి. జనకా! ఇందు నాహృదయమును నీవైనను గుర్తింపలేకపోయితివా! జనకా! రెం డుద్దేశములతో జీవించియుంటిని- నాప్రాణాధినాథుండైన రాయల సందర్శనము- పితృసమానుడవగు నీయొద్ద నా నిర్మలత్వమును జెప్పికొనుట- ఇందు లకు మాత్రమే జీవించియుంటిని. నాకోర్కెలలో నొక్కటీవరకె సంప్రాప్తమైనది. మిగిలినది గూడ నేడు నాభాగ్యవశమున సిద్ధించినది. ఇంక నిశ్చింతతో నసువుల త్యజింపగలను." అని సందర్భము లెఱుంగ జాలక మాటల పొందికలేక విచారించుచు కన్నీటిని దుడిచికొనుచు గద్గదికయై చెప్పి దుఃఖాధికతచే మాటలాడ లేకుండెను.

తిమ్మరుసు అంత కుమారీమణీ! "గతం నశోచామి" జరిగిన దానికై చింతింపకుము. రాయ లిప్పుడు తాను నీయెడ నొనర్చిన యకృ

త్యమునకు నెంతయో వగచి కృశించియున్నాడు. నిశ్చయముగా నాతనికి నీపై సంపూర్ణమైన ప్రేమగలదు. విజయనగరమునకు దోడ్కొనిరమ్మని చెప్పి పంపియున్నాడు. తల్లీ ! నాపల్కు లాలించి మగిడి పురంబునకు రమ్ము.

జనకా ! మగిడి నన్ను సంసార వారాసిలో నేల ముంపజూచెదవు. నే నొనర్చిన యకృత్యమునకు సరియగు శిక్ష ననుభవింపనీయవా ! జనకా ! మొక్కపరి వేడుకొనుచున్నాను. నా కా మహాపురుషుని సందర్శన మింకొకపరి లభింపజేయుము. కలకాలము కృతజ్ఞురాలనై యుందును. నా సిద్ధోషిత్వ మాతనికడ గూడ నొప్పుకొని—తిమ్మరుసు మాటముగింపకుండ నందుకొని "అమ్మా ! నీకెద్ది కోరిననుదీర్చుటకు సంసిద్ధుఁడనై యుంటినని పల్కి కృష్ణరాయా ! యని పిలిచెను. కృష్ణరాయుఁ డాగృహామధ్యమున కరుదెంచి నిలచెను. తిమ్మరుసు తిరోహితుఁడయ్యెను.

రుచీదేవి రాయల పాదములకు నమస్కరించి యచ్చటనే మొదలు నఱుకబడిన తరువువలె గూలెను. కృష్ణరాయుఁ డామెను లేవనెత్తి తన బాహువల్లరులయందుంచి నెమూస్వాసించుచుండెను.

అనంతరము కృష్ణరాయలు తిమ్మరుసును బిలచి ప్రయాణమునకు సర్వమును సిద్ధముచేయ నాజ్ఞాపించెను. రుచీదేవి తన యభిప్రాయమును వెల్లడింపనెంచి నంతనే రాయలు దేవీ ! మాఱాడవలదు. నాయాన గలదని వారించి మహేంద్రవైభవముతో విజయనగరముకు దోడ్కొని పోయెను.

తిరుమలదేవీ వివాహవృత్తాంతము.

ఉత్కళదేశమునకు దండయాత్రకై యరిగిన కృష్ణదేవరాయలు ప్రతాపరుద్రగజపతితో యుద్ధమొనరించి యాతని నోడించి దేశమున

నిలువనీయక తరుముచుండెను. ప్రతాపరుద్రగజపతి యాతని ధాటి కాగలేక రాయలునకు తనకుమార్తె నొసంగెదననియు తమ్మింక బాధ పెట్టవలదనియు సంధిపై వార్తబంపెను. ఆసంధి షరతు లంగీకరింప బడెను.

తిరుమలదేవికిని కృష్ణరాయలునకును వివాహ మత్యంతవైభవముతో జరుపబడెను. ఆవివాహము జయప్రదముగా జరిగె ననుటకు సంశయ మిసుమంతయును లేదు. కాని తిరుమలదేవికి మాత్రము రాయలను బెండ్లియాడుట కిష్ట మిసుమంతయును లేదు. ఆమెయు కృష్ణరాయుని కులహీనుడుగా దలచి తన మనంబున నిట్లని వితర్కింపసాగెను. "కట్టా! పరమపవిత్రమైన గజపతి వంశమున బుట్టి దాసిపుత్రుని జేపట్టవలసివచ్చెనుగదా! ఇట్టి నికృష్టజన్ముల వరించి వారలతో నుండుటకంటె బాణరజ్జువిషాగ్ని కీలలబడి పంచప్రాణంబుల పంచత్వంబు నొందించుట శ్రేయస్కరము. తుచ్ఛసౌఖ్యంబుల కాశించి పరువుప్రతిష్ఠల జంపుకొని మానాభిమానములు మంటగలపి- పవిత్రమైన క్షాత్రవంశమున నుద్భవించిన- నేను యొక్క- కులహీనునితో నా కాపురము సేయుట" అని వితర్కించుకొని తనమనంబున రాయలం జంపి తానుగూడ జచ్చుటకు నిశ్చయించుకొనెను.

రహస్యగోపనమునందు స్త్రీలు సమర్థులు గారనుట నీమెపట్ల సార్థకమైనది. ఆమె తన యభిప్రాయమును యొక్క- చెలికత్తెతో జెప్పెను. పెదవిదాటిన పృథ్విదాటు ననునట్లు తుద కానోటనుండి యానోటబడి తుట్టతుదకు తిమ్మరుసునకు దెలియవచ్చెను.

ఆతడు తిరుమలదేవికిని రుచీదేవి కుద్భవించిన ట్లీనురాలోచన యుద్భవించినందులకు కడుంగడు చింతించి దానికి తగు ప్రతీకార మొనర్పవలయునని యూహించి కృష్ణరాయుని విగ్రహ మొక్క- టతిశీఘ్రకాలంబున జేయించి యందు తేనెపోసి జాగ్రత్త పెట్టెను.

కతిపయదినంబులకుఁ బిమ్మట రాయలునకు శ్రీపుష్పయోగమునకు ముహూర్త ముంపబడియెను. సర్వమును సిద్ధము జేయబడెను. తిమ్మరుసు రాయల విగ్రహమును శయ్యాగృహము జేర్చి రహస్యముగా నొక్క హంసతూలికాతల్పమున పరుండబెట్టి యొకదుప్పటము గప్పెను. ఈపనులన్నియును కడుంగడు రహస్యముగా జరిగింపబడెను దాసీజనంబులతోఁ గృష్ణరాయలు మిగుల నలసియుండుటచే శయనించియున్నాడనియు, కొన్ని ఘడియలవఱ కాతని మేల్కొలుప వలదనియు జెప్పి వెలి కరుదెంచి రహస్యమార్గమున శయ్యాగృహములోని కేగి యందొక్కచో దాగియుండెను.

పిమ్మట కొన్ని నిమేషములకు దాసీజనంబులు తిరుమలదేవిని శయనాగారమున డించి వెడలిపోయిరి. తిరుమలదేవియు ద్వారమును మూసి తన మొలలో గుప్తముగా నిముడ్చియున్న కైజారును వెలికి దీసి రాయల విగ్రహము వక్షముపై బలముగా గ్రుమ్మెను. ఆపె ఖడ్గమును పైకి దీయునప్పుడు లోనున్న తేనె పై కెగజిమ్మి యాయింతి మోముపైనను నోటియందును బడియెను. ఆ తేనెబిందువుల రుచిజూచి తిరుమలదేవి "యీతనిరక్తమే యింతరుచిగానున్నది. ఈతఁడెట్టిసుగుణపుంజమో గదా! అన్యాయముగా జంపితినే" యని వాపోవుచుండగా తిమ్మరుసు వెలికరుదెంచి "తల్లీ గతించినదానికి చింతింపకుము. నీ కామహారాజు కావలసియున్న యెడల జూపగలనుకాని నీవునీ దురుద్యోగమునకు స్వస్తిజెప్పి యాతనికెట్టియపాయమును గల్గింపనని శపథముచేయుము. చెప్పుడువారి మాటలాలించి సత్యాసత్యము లరయక సాగివారి దౌహిత్రుఁ డని యెఱుంగక కులహీనునిగా భావింపదగునా? తల్లీ యెంత వెర్రిదానవు. సకలశాస్త్ర పరిచయుడనైన నేను- సద్బ్రాహ్మణవంశసంజాతుఁడనగు నేను యొక్క దాసీపుత్రునకు విధేయుడనై యాతనిపాదము లాశ్రయించి గొల్వుసేయుదునని యే భావించితివా! తల్లీ నీయంతఃకరణసాక్షి

గా నాలోచింపుము. తల్లీ నామాటనమ్ముము. నీమరుద్యోగము మాను కొను" మని పెక్కువిధముల బోధించి యామెచే పెక్కుబాసలు గైకొని రాయలను బిలచి వధూవరుల యందొకరియెడ నొకరికి భేదబుద్ధి లేకుండునట్లొనరించి విజయనగరమునకు దీసికొనివచ్చెను.

కృష్ణదేవరాయల వివాహములగూర్చి విదేశీయుల యభిప్రాయములు.

అచ్యుతదేవరాయల కాలములో హిందూదేశమున సంచారము జేయుచు కర్ణాటసామ్రాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణమగు విజయనగరమున కరుదెంచి న్యూనిస్ (Newnis) అను పోర్చుగీసు దేశీయుడు పారశీక భాషలో వ్రాసియుంచిన కృష్ణదేవరాయచరిత్ర నవీనముగా నాంగ్లేయములోనికి తర్జుమా చేయబడియుండెను. అందు చిన్నాదేవి వేశ్యాంగనాపుత్రియనియు రాయలున కామెతో సంపర్కముగలిగియుండెననియు రాయలు స్వజాతి కన్యను వివాహమాడినపిదప చిన్నాదేవినిగూడ దేవిగా గైకొనెననియు వ్రాసియుండెను.

మనుచరిత్ర పారిజాతాపహరణములందు చిన్నాదేవిని దేవేరిగా వర్ణించియున్నారుగాని యామెకులగోత్రముల నిరూపించి యుండలేదు. (అవసరము లేకుండుటచే నిరూపింపబడలేదు.)

న్యూనీజ్ వ్రాతలవల్ల కృష్ణరాయలునకు చిన్నాదేవిపై నధికమగు ననురాగమనియు- ఆమె నివసించుటకు నాగలాపురమను నొక పేట గట్టించియుండెననియు- ఆపట్టణమునుండి వేలకొలది రూప్యములు సుంకముగా వసూలుచేయబడుచుండెననియు తెలియవచ్చుచున్నది.

కృష్ణదేవరాయ విరచితమైన యాముక్తమాల్యదయందు, మనుచరిత్రమునందును పారిజాతాపహారమందును బేర్కొనబడిన చిన్నా

దేవిమాట జెప్పక అన్నపూర్ణాదేవియని వ్రాయబడియుండెను. ఇందుల కేమికారణమైయుండునో నిశ్చయింపజాలము. కొందఱ అన్నపూర్ణదేవియు వరదరాజమ్మయు నొక్కరేయని చెప్పుచున్నారు. అయ్యదిగూడ విశ్వాసార్హమైనట్లుగా దోచుచున్నది. అందువలన కృష్ణదేవరాయలు నకు ముప్వురు భార్యలని చెప్పుచుండిరి. ఇందలి సత్యాసత్యముల నిరూపించుటకుఁ దగిన యితరయాధారములు లభింపనందున నిశ్చయించుటకు వీలు లేకున్నది.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల పూర్వదిగ్విజయయాత్ర.

రాయలకోర్కె నీడేర్చుటకు రెండుసంవత్సరములు గడువు తీసికొని తిమ్మరుసు రాష్ట్రమునందును, సైన్యమునందును గలలోపముల సంస్కరించుటకు పూనుకొనెను. అరబ్బిదేశమునుండియు, పారశీకమునుండియు మేలుజాతిగుఱ్ఱములను దెప్పించి యశ్వసైన్యమును తయారుచేసి వారిలో మిక్కిలి నేర్పుగలవారికి బహుమానములనొసంగుచు గౌరవించుచుండెను. అందువలన శూరులెల్లరును యశ్వములపై నుండి యుద్ధము జేయుటయందు మిగుల ప్రావీణ్యమును సంపాదించియుండున ట్లొనరించెను.

గజముల పెక్కింటినిగూర్చి యశ్వసైన్యమునకుఁ దోడు గజసైన్యమును గూడ వృద్ధి యొనర్చెను. రాజకీయోద్యోగులలో రాజద్రోహులుగా ననుమానింపబడినవారలను దొలగించి వారియాస్థానముల సమర్థులగు చిన్నియుద్యోగస్థుల నియమించి వారలు యథాకాలమున కార్యముల జక్కబెట్టుచుండిరో లేదో స్వయముగా విచారించుచు యుద్యోగములనుండి దొలగింపబడినవారు తిరుగుబా టొనరింపకుండ నొకకంట గని పెట్టుచుండెను. క్రొత్తగా క్రొత్తయుద్యోగములలో నిచు

మింపబడినవారలు కడుశ్రద్ధాళులై దిగ్విజయానంతరము తమకు లభించుబహుమానముల గొనన నేర్పుతో మెలగుచుండిరి. సమయము మరు దెంచినంతనే రాయలపై గత్తికట్టనెంచు సామంతులను బారద్రోలి వారిస్థానములు విశ్వాసనీయులగువారల కొసంగి తనయెడ నధికభయము గలవారలగా నొనరించుకొనెను. రాయలు దిగ్విజయయాత్రలో నున్నప్పుడు రాజ్యమునందు నంతఃకలహములు సంభవింపకుండునట్లు కట్టుబాట్ల నొనరించెను. జైత్రయాత్రకు గావలసిన యాహారపదార్థములు, మందుగుండుసామగ్రిలు విల్లమ్ములు మున్నగువానిని మిక్కుటముగా సంపాదించి యుంచెను. శిబిరములను నిర్మించుటకు గావలసిన పరికరములు మున్నగువానిని సంపాదించియుంచెను తలచినంతనే దిగ్విజయయాత్రకు బయలుదేరుట కనువుగానుండున ట్లన్నియు సిద్ధము చేసి యుంచెను.

పరరాజులయొక్క కోటలను బట్టుకొనుటకు సులభమగు ప్రదేశములను, ఆప్రదేశములయొక్క లక్షణములను, యాప్రదేశములకు సైన్యముతో రహస్యముగా బోవుటకు వీలైన మార్గములను దెలిసికొనుటకు వీలగునట్లుగా బటుముల వ్రాయించి సిద్ధముగా నుంచికొనెను. పరరాజులయొక్క బలముల సంపూర్తిగా నెఱిగి ముమ్మొం దెవ్వరి జయించి ముందునకు యాత్ర సాగించుటకు వీలుగనుండునో గుర్తిడుకొని యుండెను.

తిమ్మరుసిట్లు సర్వమును సిద్ధముచేసికొని రాయలయొద్ద కేగి దిగ్విజయమునకు బయలుదేరవచ్చు నని యెఱింగించెను. రాయలు తిమ్మరుసునే సేనాధ్యక్షునిగా నియమించి, తిమ్మరుసు తమ్ముడైన గోవిందరాజును పురపాలకునిగా నియమించి యొక్కశుభముహూర్తమున దిగ్విజయమునకు బయలుదేరెను.

ద్వితీయభాగము.

ఇట్లు సముత్సాహ సన్నాహ వాహినీ సమేతుఁడై రాయలు పురంబు నిర్గమించి నెడనెడ దండువిడియుచు క్రమక్రమంబున పరరాజ్యముల నొక్కటొక్కటిగ నాక్రమించుచు వీరవిహారంబుసలుపుచు విజయనగర రాజ్యమును విస్తరించెను. తురకలపెక్కురజయించి వినుకొండ బాలించుచున్న గజపతిపై యుద్ధమునకేగి యాతనికి సహాయమొనరింప నరుదెంచిన పదునార్గురుపాత్రులను మోసగించి గజపతికుమార్తెను వివాహమాడినసంగతు లీవలకే విశదీకరింపబడెను. ఈతని దిగ్విజయమును గూర్చి మనుచరిత్రమందును, పారిజాతాపహరణమందును జెప్పబడినపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాడను.

సీ. తొలుదొల్త నుదయాద్రి । శిల దాఁకి తీండ్రించి
నసిలోహమున వెచ్చ । నయ్యుజనించె
మఱికొండవీడెక్కి । మార్కొని నలిమైన
యలకసవాపాత్రు । నంటిరాఁజె
నటసాగి జమ్మిలో । యబడి వేగివహించె
గోనబిట్టేర్చి నా । ట్టానఁదగిలె
కనకగిరిస్ఫూర్తిఁ । గరఁచె గౌతమిఁగ్రాఁచెఁ
నవులనాపొట్నూర । రవులుకొనియె
మాడెముల వేల్చె నొడ్డాది । మసియొనర్చె
గటకపురిఁ గాల్చె గజరాజు । గలఁగిపఱవఁ
దోఁకచిచ్చన నౌర యు । ద్ధురత గృష్ణ
రాయబాహుప్రతాప జా । గ్రన్మహాగ్ని.

మను. ఆ. 1. ప. 37

ఉదయగిరి దుర్గమును బాలించుచున్న వీరభద్రగజపతిని భీమాహవంబున నిర్జించి వింధ్యాటవులకు బారద్రోలినట్లు క్రిందిపద్యమువల్ల దెలియవచ్చుచున్నది.

మ॥ ధర కెంధూళులు కృష్ణరాయలచమూ । ధాటీగతి న్వింధ్యగ
హ్వరముల్ దూఱఁగజూచి తారచటఁ గా । వైయుండుటల్ జాలన
చ్చెరువై యెఱ్ఱని వింతచీఁకటులు వ । చ్చెంజూడరే యంచు వే
సొరిదింజూతురు వీరరుద్రగజరా । ట్సుద్ధాంతముగ్ధాంగనల్.

సింహాచలప్రాంతమును జయించి సింహాచలస్వామిని సేవించి స్వామికి దానధర్మముల బెక్కింటిని యొనర్చి యచ్చటి సమీపమున నొక్క జయస్తంభము నిర్మించినట్లు చెప్పుచు యల్లసాని పెద్దనామాత్యుఁడు దేవతాంగనలు స్వామిని సేవించుటకు వచ్చుచు కృష్ణరాయునికీర్తిప్రతాపంబుల గొనియాడుచు కళింగమేదినీశ్వరుని నపకీర్తిగూర్చి ముచ్చటించుకొందురని యుత్ప్రేక్షించియున్నాఁడు.

చం॥ అభిరతికృష్ణరాయఁడు జ । యాంకములన్ లిఖియించి తాళన
న్నిభముగఁ బొట్టునూరికడ । నిల్పినకంబము సింహభూధర
ప్రభుతిరునాళ్లకుం దిగు సు । రప్రకరంబు కళింగమేదినీ
విభునపకీర్తి కజ్జలము । వేమరుపెట్టి పఠించు నిచ్చలున్.

సీ॥ ఉదయాద్రివేగ న । త్యుద్ధతిసాధించె
వినుకొండ మాటమా । త్రనహరించె
కూటముల్ చెదరంగ । కొండవీ డగలించె
బెల్లముకొండయ । చ్చెల్ల బాపె
దేవరకొండ యు । ద్వృత్తిభంగముసేసె
జల్లిపల్లి సమగ్ర । శక్తి దులిచె
గినుకమీఱ ననంత । గిరికిందు వడఁజేసె
గంబముమెట్టు గ్ర । క్కునఁ గదల్చె
బలనికాయము కాలిమ । ట్టలనె యడఁచు
కటకమునునింక ననుచు ను । త్కళమహీశుఁ

దనుదినంబును వెరచు నె । వ్వనికి నతఁడు
రాజమాత్రుండె శ్రీకృష్ణ । రాయవిభుఁడు.

రాయచూరుముట్టడి.

సాళువనరసరాయలుగాని, తన తండ్రిగాని, తనయన్నగారుగాని సాధింపలేక విడచిన రాయచూరుదుర్గమును సాధింప కృష్ణదేవరాయలు కోరుచుండెనుగాని యాదుర్గపరిపాలకుఁడగు ఏడిల్‌షా పెక్కువత్సరముల నుండి హితుఁడుగానుండుటచే వైరకారణము దొరకలేదు. ఇట్లుండగా సైడ్‌మెర్కారను వాఁడు గుఱ్ఱములు గొని తెచ్చెదనని రాయలవద్ద ధనము గైకొని ఏడిల్‌షా నివసించి యున్న బీజపురమునకు పారిపోయెను. రాయలు ఏడిల్‌షాకు సైడు నీదేశమందున్నాడు. వెంటనే యాతని మావశము చేయవలసినది. ఆతఁడు రాజద్రోహి యగుటచే నట్లు వ్రాసితిమి. పంపించకున్నచో యుద్ధము సిద్ధమని వ్రాసి ఏడిల్‌షాకు పంపెను. పఠాను లందుల కంగీకరింపలేదు. అయ్యదియే క్రోధకారణమైనది.

1520 క్రి. శ. సంవత్సరమున కృష్ణదేవరాయలు విజాపురముపై దండెత్తి తురుష్కుల నోడించి, రాయచూరు ముదిగల్లు మున్నగు దుర్గముల బట్టుకొనెను. ఏడిల్‌షా పారిపోయెను.

ఈరాయచూరుముట్టడి రెండుమార్లు జరిగినట్లుగా గొందరు చెప్పుచున్నారు. 1512 లో రాయలు దండెత్తి ఏడిల్‌షాను తరిమివైచెననియు, ఏడిల్‌షా బలము నుకూర్చుకొని తిరుగ గూర్చుకొనెనని యాలించి తిరుగ 1520 లో మరల దండెత్తెననియుఁ జెప్పుదురు. 1520 జరిగిన యుద్ధానంతరమున జరిగిన సంధినియమముల పాటించి బిజాపూరు విజయనగర రాజ్యములు గొంతకాలమువఱకు మైత్రిగలిగి యుండెను.

తిమ్మరుసుమంత్రి చరిత్రము.

తుళువవంశీయులకు రాజ్యప్రాప్తి గలుగుటకును విజయనగర రాజ్యము విస్తరించి మహోన్నత స్థితికి వచ్చుటకును కారణభూతుఁడైన తిమ్మరుసు చారిత్రముగూడ నిందు దెలుఁగ వలసియున్నది.

ఈతఁడు నాదెండ్లవారి దౌహిత్రుఁడు. సాళ్వవారి పౌత్రుఁడు. రాచిరాజునకుఁ బుత్రుఁడు. ఈతని కొక సోదరుఁడును (గోవిందరాజు) సోదరియునుఁ గలరు. బాల్యమునందే తల్లిదండ్రులు గతించుటచే మాధుకరవృత్తిని జీవయాత్రఁ జేయుచు విద్యాభ్యాస మొనర్చుచుండిరి.

ఒకనాడు తిమ్మరుసు చెట్టుక్రింద నిద్రించుచుండగా నొకకృష్ణసర్ప మాతనికి సూర్యరశ్మి తగులకుండఁ దనపడగ విప్పి ఛత్రముగా బట్టియుంచెను ఒక సిద్ధుఁ డదిచూచి యాతఁ డత్యంతయశస్సు సంపాదింపగలఁడని తలఁచి యాతని లేపి జరిగినకథయెల్ల జెప్పి గృహమునకు బోవుమనిచెప్పి యాతనిని వీడ్కొలిపెను.

నాదెళ్ళచిట్టిగంగనామాత్యుఁడు జనులచేఁ బైకథ నాలించి యందలి సత్యమరయ తిమ్మరుసును యాతనితమ్ముఁ గోవిందరాజును బిలిపించి వారలను బరీక్షించెను. వారల యసమానప్రతిభకు సంతసించి వారలకు రాజనీతి, దండనీతి, అర్థశాస్త్రము మొన్నగు రాజకీయముల నేర్పి తనయవసానకాలమున తుళువనరస రాయలకుఁ దిమ్మరుసు యొక్క యసమానప్రతిభనుగూర్చి యెఱుఁగజెప్పి యాతనికడ తిమ్మరుసును మంత్రిగా నియమించెను.

తుళువనరస రాయలు స్వతంత్రించినపిదప తిమ్మరుసే మహామంత్రిపదవి నాక్రమించెను. అనంతరచారిత్రము స్థాలీపులాకన్యాయముగా నీవలనె వ్రాయబడియుండెను ఈతనినిగూర్చి కుమారధూర్జటియు మాదయగారి మల్లనయు కబ్బులు వ్రాసియున్నారు.

చ. కరచరణంబు లందఱకుఁ । గల్గినయంతటనే సమర్థతన్
మెరువడిగాంచ నేర్తురొ మ । నీషివరుల్ ధరలోననెవ్వరి
క్కరణిఘటింపుచుం గృతయు । గంబునఁ ద్రేతను ద్వాపరంబునం
దరయఁగ సాళ్వతిమ్మనచి । వాగ్రణికి న్సరిమంత్రి గల్గునే!

కుమారధూర్జటి.

సీ. ఏమంత్రిమణి నిజ । స్వామికార్యక్రియా
తత్పరమానసో । త్సాహశాలి
ఏమంత్రిమణి మిత్ర । హితబాంధవాశ్రిత
పరికరరక్షణకళా । ప్రౌఢబుద్ధి
ఏమంత్రిమణి వచో । హేలాతినైర్మల్య
శీతలతాధూత । శీతరోచి
ఏమంత్రిమణి సుధా । ధామశాంభవధామ
ధాళధళ్యసుతుల్య । ధవళకీర్తి
అట్టిమంత్రికులో త్తమ । మహితనృపతి
పటలమకుటాగ్రఘటితన । త్పద్మయుగళి
సకలకర్ణాటరక్షావి । చక్షణుండు
దీనసురశాఖ సాళువ । తిమ్మమంత్రి.

ఒకనాఁడు భట్టుమూర్తి యనుకవీశ్వరుఁ డీతనిపైఁ గినిసి యాక్రిం
చి యుత్పలమాలికలను రాయల నిండుసభలో జెప్పియుండెను.

ఉ. లొట్టయిదేటిమాట వెను । లోభులతో మొగమాటమేల తాఁ
గుట్టకయున్న వృశ్చికము । కుర్మరపుర్వని యందు రేగదా
పట్టపురాజు పట్టి సరి । పల్లెసరాసరి నీయకున్న నేఁ
డిట్టకమాన నామతము । తీవ్రమహాగ్రి భయంకరంబుగాఁ
దిట్టితినా మహాగ్రహము । తీక్ష మకరగ్రాహజర్జరీభటా

షట్టపు దట్టపాలఫణి । భర్తృబహూకృతఘర్జటస్ఫుటా
ఘట్టన దట్టణాలకవి । ఘట్టవిరర్గళ రాజభృత్యకీ
చట్టచటార్భటీ నయన । జర్జరకీలలు రాలగావలెఁ
జుట్టరికంబునం బొగడ । జూచితినా రజతాద్ర్యధిత్యకా
పట్టణమధ్యరంగగత । భవ్యవధూవదనానుషంగసం
ఘట్టశిరస్థగాంగఝుర । హల్లకజాలసుధాతరంగముల్
చుట్టుకొనన్ వలెఁ భువన । చోద్యముగాఁ బయిదంబుగామతిన్
దిట్టితినా సభాభవన । ధీంకృతభీమనృసింహరాడ్ధ్వజా
తాట్టమహాట్టహాస చతు । రాస్యసముద్భ్రుకుటీతటీనటీ
కోట్టణగోషజాలహృత । కుంఠితకంఠగభీరనాదసం
ఘట్టవిజృంభమాణగతి । గావలె దీవెనపద్యమిచ్చి చే
పట్టితినా మణీకనక । భాజనభూషణభాసురాంబరా
రట్టతురంగగంధగజ । రాజదమూల్యఘనాతపత్రభూ
షట్టణభర్మహర్మ్యభట । పంక్తిచిరాయురనామయంబునై
గట్టిగతోడుతో వెలయఁ । గావలె నెక్కువకీవిఁ జూడుడీ
యట్టిటునుందెమేలముల । నందఱను బలె జొక్కజూచి యే
కట్టుననైనఁ గేరడము । పల్కకుడీ హుఙు పెచ్చు నందులకో
గొట్టుదు దుష్కవిద్విరద । కోటులఁ బాచని ఖోద్భటాకృతిన్
బెట్టుదు దండముల్ సుకవి । బృందముకే నతిభక్తిసారెకున్
గట్టితిముల్లె లేబదియు । గాగల నూటపదారు లెయ్యడన్
కట్టడిభట్టుమూర్తికవి । రాయని మార్గమెఱుంగఁ జెప్పితిన్.

అని తిట్టుపద్యము వాశువుగా రచించి యంతటితో తృప్తినొందక

గీ. ముందు నిప్పుడు నికమీద । మోదమరల
పద్యదండంబు చేబూని । పార్థివులను

జంపుమన్నాడు చంపుము । చంపగలఁడు
పరుషవాక్యతసమవర్తి । భట్టుమూర్తి.

అని చెప్పి పట్టజాలని కోపంబున తిమ్మరుసు సంగ్రహచరిత్రని ట్లీసడింపుగా వర్ణించి శపింపనెంచెను.

శా. గుత్తిం బుల్లెలు గుట్టి చంద్రగిరిలోఁ । గూడెత్తి పెన్గొండలో
హత్తిన్ సత్రమునందు వేడి బలుసు । గ్గాఫీసుతాంబూలపుం
దిత్తుల్ మోసి పదస్థులైన ఘనులన్ । దీవింప ... ...

అని మహాగ్రుఁడై చెప్పనప్పటికి తిమ్మరుసు తన యపకీర్తి భూమిలో నాచంద్రతారకముగా నిలచిపోవునేమో యను భయంబు పెంపున రాయలు తనకు పట్టాభిషేకసమయమున పారితోషికముగా నొసంగిన పచ్చలతారహారమునుఁ దీసి భట్టుమూర్తికి సమర్పించెను. అంత భట్టుమూర్తి సంతసముతోఁ దనకోపం బుడిపికొని యిట్లాపద్యంబును మార్చి పూరించెను.

* * * దీవించెదన్
మత్తారాతి యయాతి నాగమసుతున్ । మంత్రీశ్వరున్ దిమ్మనిన్.

అనిచెప్పి తన యానందమును యాతిమ్మరుసుకీర్తిని వెల్లడింపనెంచి వెండియు యీక్రిందిపద్యమును జెప్పెను.

క. అయ్యా యపకీర్తికొంటివి
నెయ్యంబునఁ గృష్ణరాయ । నృపపుంగవుచే
నయ్యా! నీసరి యేరీ?
తియ్యనివిలుకాడవయ్య । తిమ్మరుసయ్యా!

శ్రీరస్తు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయచరిత్రము.

ద్వితీయభాగము.

విద్యాగోష్ఠి.

కృష్ణదేవరాయలు నిజపరాక్రమమున పెక్కురాష్ట్రములఁ జయించి విజయనగరరాజ్యమును విస్తరింపజేయుటయే కాక సరసవచోనైపుణ్యముగల పెక్కురు కవీశ్వరుల నాదరించి వారలచేఁ బెక్కులగు నమూల్యకృతులం గృతినందుకొని యంతమాత్రమున సంతుష్టి నందబోక స్వయముగా సంస్కృతాంధ్రముల నసమానపాండిత్యము సంపాదించి రసవంతముగఁ గవిత్వముఁ జెప్పగలవాఁడై, యాంధ్రమున విష్ణుచిత్తీయమని నామాంతరమున్న యాముక్తమాల్యదయను గ్రంథరాజమును సంస్కృతంబున మదాలసచరిత్రము మున్నగుగ్రంథముల రచించి కృతార్థతఁజెంది యాంధ్రభాషకు వన్నెదెచ్చిన పూరుషాగ్రగణ్యుఁడని పేరు వడసెను.

ఈతని యాస్థానమున నద్వితీయుఁడని వన్నెకెక్కిన యాంధ్రకవితాపితామహ బిరుదాంకితుఁడగు నల్లసాని పెద్దనామాత్యుఁడు, ముక్కుతిమ్మనార్యుని ముద్దుపల్కులని వన్నెకెక్కిన నంది తిమ్మనామాత్యుఁ

డును, పల్కులమాధుర్యమును చవిగొన్న కృష్ణదేవరాయలచే "స్తుతమతియైన యాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేల గల్గెనో యతులితమాధురీమహిమ" యనియనిపించుకొని విఖ్యాతికెక్కినధూర్జటికవిశేఖరుఁడును సరస సాహిత్య మృదుమధురోక్తి కీడురాని మాదయగారి మల్లనయు, శ్లేషకావ్యఘటనాతత్పరతన్ రాఘవపాండవీయమును నూతన కథావిధానకల్పితవిశారదత్వమును సూచించు కళాపూర్ణోదయమును రచించి సాటిలేని కీర్తిగొన్న పింగళి సూరనార్యుఁడును, మిగుల బ్రఖ్యాతిగన్న రామభద్రకవిపుంగవుడును, దేశదేశముల హాస్యరసమునఁ దేలించుచు నిప్పటికి మృతజీవునివలెనున్న తెనాలి రామకృష్ణ కవిశేఖరుఁడును, వసుచరిత్ర నిర్మాణమునం దసమాన ప్రతిభచూపించిన రామరాజభూషణుఁడును నను యెనమండ్రుకవీశ్వరులు "అష్టదిగ్గజము" లన ప్రసిద్ధిగాంచి యుండిరి.

రాయలు తీరికయైనప్పుడెల్ల కవిబృందముతో నుల్లాపకరంబుగా మాట్లాడుచు వారల కవితా చమత్కారమునకు సంతసించుచు వారలకుఁ జిత్రవిచిత్ర సమస్యల నొసంగుచుఁ గాలయాపన మొనరించుచుండును.

ఒకానొకప్పుడు రాయలు పసిడిపళ్ళెరమున నొక్క గండపెండేరముంచికొని సభారంగమునకుఁ దీసికొనివచ్చి కవిశేఖరులఁగాంచి వారలతో నిట్లనియెను. "ఆశువుగా సంస్కృతాంధ్రముల సమముగాఁ గవిత్వము చెప్పగలవార లిద్ది గైకొనుడు."

వెండియు తన యభిమతంబునుబద్యరూపమున నిట్లుచెప్పెను.

ఉ. ముద్దుగ గండపెండియర । మున్ గొనుడంచు బహూకరింపగా
నొద్దిక నాకొసంగుమని । యొక్కరుఁ గోరగలేరు లేరొకో

అని నుడువుచుండ నెల్లరును విన్ననగుమోముములవాల్చి చూ

చుచుండ యాంధ్రకవితామహుఁడగు నల్లసాని పెద్దనామాత్యుఁడు లేచి రాయలపద్యభాగము నిట్లు పూరించెను.

పెద్దనఁబోలు పండితులు । పృథ్విని లేరని నీ వెఱుంగవే
పెద్దన కీదలంచినను । పేరిమి నాకిడు కృష్ణరాణ్ణృపా.

అని పూరించి యాశువుగా సంస్కృతమునను ఆంధ్రమునను నిట్లుత్పలమాలికావృత్తములఁ జెప్పెను.

ఉ. పూతమెఱుంగులుం బసరు । పూఁప బెడంగులుఁ జూపునట్టివా
కైతలు జగ్గు నిగ్గునెన । గావలెఁ గమ్మన గమ్మన న్వలెన్
రాతిరియుం బవల్ మఱపు । రాని హొయల్ చెలియారజంపుని
ద్దాతరితీపులో యనగ । దారసిల న్వలెలోదలంచినన్
బాఁతిగఁ బైకొనన్ వలెను । బైదలికుత్తుకలోని పల్లటీ
కూతలనన్వలెన్ సొగసు । కోర్కులు రావలె నాలకించినన్
జేతికొలంది గాఁగిటను । జేర్చిన కన్నియ చిన్ని పొన్ని మే
ల్మూతల చన్నుదోయివలె । ముచ్చట గావలెఁ బట్టిజూచినన్
డాతొడనున్న మిన్నుల మి । ఠారపు ముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱ దొండపండువలె । వాచవి గావలె బంట నూదినన్
గాతల తమ్మిచూలి దొర । కైవసపుంజవరాలి సిబ్బెపు
న్మేతెలి యుబ్బురంపు జిగి । నిబ్బర పుబ్బగు గబ్బిగుబ్బ పొం
బూతల నున్నకాయ సరి । పోడిమి కిన్నెర మేలుబంతి సం
గాతపు సన్నతంతి బయ । కారపుఁ గన్నడ గౌళపంతుకా
సాతతతానతానలప । సన్ దివుటాడెడు గోటమీటుబల్
మ్రోఁతలునుం బలెన్ హరువు । మొల్లముగావలె నచ్చతెన్గులీ
రీతిగ సంస్కృతంబు పచ । రించెడు పట్టున భారతీ వధూ
టీతపనీయ గర్భనిక । టీభవ దానవ సర్వసాహితీ

భౌతికనాటక ప్రకర । భారత భారత సమ్మతప్రభా
శీత నగాత్మజా గిరిశ । శేఖర శీతమయూఖ రేఖికా
పాతసుధాప్రపూర బహుభంగ ఘుమంఘుమఘుంఘుమార్భటీ
జాతకతాళయుగ్మలయ । సంగతి చుంచువిపంచికామృదం
గాతత తేహి తత్తహిత । హాధిత దింధణుధాణుధింధిమి
వ్రాతనయానుకూలపద । వార కుహూద్వహా హారకింకిణీ
నూతనఘల్లులాచరణ । నూపుర ఝూళఝళీ మరంద సం
ఘాత వియద్ధునీ చకచ ।కద్వాచోత్పల సారసంగ్రహా
యాతకుమారగంధవహ । హారిసుగంధ విలాసయుక్తమై
చేతము చల్లజేయవలె । జిల్లన జల్లవలెన్ మనోహర
ద్యోతక గోస్తనీఫ మధుద్రవ గోఘృతపాయసప్రసా
రాతి రసప్రసారరుచి । రప్రసరంబుగ నారెసారెకున్.

కృష్ణదేవరాయ లాతని యాశుకవితాధారాప్రవాహంబున నోలలాడి యత్యంత సంతుష్టహృదయాంతరంగుడై యల్లసాని పెద్దన కవీంద్రా! నీవె యీ గండపెండేరము బహుమాన మందదగిన వాడ వని నుతించి తన స్వహస్తములతో నాతని కాలికి దొడిగెను. అంత నల్లసాని పెద్దనామాత్యుండు నీ యాశీర్వచనపద్యమును గూడ నాశువుగా రచించి జెప్పెను.

శా. క్షీరాంభోనిధియందు యోగపరణిన్ । దిచ్ఛక్తి బ్రాపించి త
ద్గోరాజత్కకుదస్థగోపవిలస । ద్గోరాజగోలోకతా
స్ఫారాలోకన తేజగాత్రచలన । స్వాంతాద్రి దంభోళికృ
త్సారజ్ఞాన సునందనాది మునిబృం । దాక్ష్య సామర్థ్యవా
పూరాకారతనిందుద్రెంచు కరణాం । భోరాశి నిన్ బ్రోవుతన్.

అంతటినుండియు తనవామపదంబున గండపెండేరము మెఱయుచుండ పెద్దనామాత్యుండు తనకింతగా గౌరవముజరిగినందులకు మురియుచు శిష్యులతో సగర్వముగా నిట్లు పల్కుచుండెను.

చం. వదలక మోఁ)యు నాంధ్రకవి । వామపదంబున నున్ననూపురం
బుదితమరాళకంఠనిన । దోద్ధతి నేమని పల్కు-పల్కె-రా?

శిష్యులెవ్వరును దానిని బూరింపరైరి. ఒకవాడు రామకృష్ణుఁడాదారినిబోవుచుండ పెద్దనపై రెండుపాదముల జదువుచుండెను. అంత రామకృష్ణుఁడందుకొని.

గుదియలకామి నున్ననితి) । ......పైగలభాగ్యరేఖ నీ
నుదుటను లేదులేదనుచు । నూరువిధంబుల నొక్కి-పల్కె-రా.

పెద్దనామాత్యుఁడాపల్కు-లాలించి గర్వముడిగి యంతటినుండి యట్లు పల్కు-ట మానుకొనెను.

కరిరాజవరదుఁడు.

దిగ్విజయము సేయునప్పుడు రాయలు కృష్ణానదియొడ్డున విడిసియుండెను. కృష్ణానది వెల్లువలై ప్రవహించుచున్నందున దాట వీలులేక నచ్చటనే విడిసియుండి వెల్లువ లించుక తగ్గినంతనే ముసల్మానులపైఁ బడవలెనని యెంచి రాయలచ్చట వేచియుండెను. తురకలును యావలిగట్టున రాయలనెదురొ్కాన వేచియుండిరి. కాని వరద దినదినమునకు వృద్ధియగుచుండెను గాని తగ్గలేదు. అందుచే తురకలు విసువుఁజెంది గజములసహాయమున కృష్ణ దాటి రాయల నెదుర్కొన నెంచిరి.

తురకసైన్యము గజములపై నధివసించి నదిలోనికి దిగెను. నదీ మధ్యమున "వడి" విస్తారముగా నుండుటచే సైనికులు మృతిజెంది కొట్టుకొనిపోయిరి; యేనుగులుమాత్రి మిద్దరి కరుదెంచి రాయలసేనలలో జిక్కు-కొనెను. అంత నొక్క-కవిశేఖరుఁడు కృష్ణరాయునిపై నీక్రిందిపద్యమును జెప్పియుండెను.

కం. నరసింహాకృష్ణరాయా
దురిమున నీ పేరివేరు । తురకల జంపెన్

కరిరాజవరదు డంచును
కరిఘటులటు మిమ్ముజూచి । గ్రక్కునవచ్చెన్.

కవిత్రయవిమర్శనము

ఒకప్పుడు కృష్ణదేవరాయలు నిండుకొలువునుండి ప్రస్తావనమున పెద్దన, తిమ్మన, భట్టుమూర్తి వీరిగ్రంథములలో నెద్ది యుత్తమమైనద నెను. ఎల్లరును యెట్లుపల్కిన నేమిప్రమాదమువచ్చునో యని వెరచి యూరకుండిరి. అంత రామకృష్ణుఁడు లేచి దేవా! మూడుగ్రంథములనుండియు నొకేవర్ణనగలపద్యములు జ్ఞప్తికివచ్చుచున్నవి వానిని జదివెదను వినుండు. ఆపద్యములబట్టి యుత్తమోత్తమములు నిర్ణయింపవచ్చును.

పారిజాతాపహరణము తిమ్మన:—

ఉ. ఈసునబుట్టిడెందమున । హెచ్చిన శోకదవానలంబుచే
గాసిలియేడ్చెఁ బ్రాణవిభు । కట్టెదుటన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖమైనమోముపయి । జేలచెఱంగిడి బాలపల్లవ
గ్రాసకషాయకంఠకల । కంఠవధూకల కాకలీధ్వనిన్.

మనుచరిత్రమున పెద్దన:—

ఉ. పాటునకింతులోర్తురె కృ । పారహితాత్మక నీవు ద్రోవ ని
చ్చోట భవన్నఖాంకురము । సోకె గనుంగొనుమంచుజూపి యా
ప్పాటలగంధి వేదనన । పంబిడియేడ్చెఁ గలస్వనంబుతో
మీటినవిచ్చుగుబ్బచను । మిట్టుల నశ్రులు చిందువందగన్.

భట్టుమూర్తి తన వసుచరిత్రమున:—

శా. ఆజాబిల్లి వెలుంగువెల్లికలడా । యుర్లేక రాకానిశా
రాజశ్రీసఖమైన మోమునబటా । గ్రంబెత్తిమెగ్గెత్తియా

రాజీవాననయేడ్చెఁ గిన్నెరవధూ । రాజత్కరాంభోజ కాం
భోజీమేళవిపంచికారవసుధా । పూరంబు తోరంబుగన్.

పైమూడుపద్యములును కథానాయిక లేడ్చినవిధంబును సూచిం పుచున్నవి. ఇందుపై నాకుదోచినదియు సత్యమైనదియు నగు నభిప్రాయమును వెల్లడించెదను.

అల్లసాని పెద్దన్న యటునిటు యేడ్చెను.
ముక్కుతిమ్మన ముద్దుముద్దుగా నేడ్చెను.
భట్టుమూర్తిమాత్రము బావురని యేడ్చెను.

అని చెప్పిన రాయ లాలేనిహాస్యవచనంబుల కలరి బహూకరించెను.

సమస్య.

రాయల యాస్థానమున పండితవర్యులెల్లరును సమావేశమై మాట్లాడుకొనుచుండిరి. భట్టుమూర్తి యచ్చటికరుదెంచి తాను కష్టపడి కూర్చి సమస్య నొసంగి పూరించుటెట్లని ప్రశ్నించెను.

కుంజర యూథంబు దోమ । కుత్తుక జొచ్చెన్.

వెంటనే రామకృష్ణుడు పరిహాసముగా మంచి సమస్య నేకూర్చితివి గాని పూరించుట కడుసులభమనెను. భట్టుమూర్తి రోషముతో నదీ పూరింపుమనియెను. వెంటనే రామకృష్ణుఁడు—

కం॥ గంజాయి త్రాగి తురకల
సంజాతులఁగూడి కల్లు । చవి గొన్నావా?
లంజలకొడకా యెక్కడ
కుంజరయూథంబు దోమ । కుత్తుకఁజొచ్చెన్.

భట్టుమూర్తి గర్వము పూర్ణముగా నశించెను. ఆతనిపై మితి

లేని కోపమువచ్చెను గాని చేయునదిలేక రాయలతో మొరపెట్టుకొనెను. రాయలు సభారంగమున కరుదెంచి.

కుంజరయూధంబు దోమ కుత్తుకఁజొచ్చెన్.

అని సమస్యనొసంగి రామకృష్ణుని పూరింపుమనెను. అంత రామకృష్ణుఁడు—

కం॥ రంజనచెడి పాండవు లరి
భంజనులై విరటుఁగొల్వఁ బాల్పడి రకటా
సంజయ విధి నేమందును
కుంజరయూధంబు దోమ కుత్తుకఁజొచ్చెన్.

ఆపద్యమును విని రాయలు లుగ్రులై నిన్న భట్టుమూర్తి కిట్లేల పూరించితివని ప్రశ్నించెను. రామకృష్ణుఁడు చేతులు జోడించి "దేవా! పెద్దవాడి మహాకవిపుంగవుల కీతఁడా సమస్యనొసంగుట. తనపరతారతమ్య మెఱుఁగని వారల కట్టిపూరణమే యావశ్యకము" అని చెప్పిన రాయలమందానంద మంది సన్మానించెను.

స్వర్ణయోగ చింతామణి.

ప్రస్తావనవశమున నొక్కనాడు రాయలు కాంచనాసారహితయైన వారకాంత యొక్క తెగలదని యొత్తిగి పరీక్షించితిననియు జెప్పెను. ధనమే ప్రధానముగాఁగల వారకాంతలలో ధనాశ లేని భోగము చాన యుండదని కవిమండలివారెల్ల వాదించిరి. రాయలు నిదర్శనపూర్వకముగా జూపవలయునని యెను అంత రామకృష్ణుఁడు తన కాయువునాసము లొంగడుపియవలయుననియు, ఆగడువులోపల నె దానిని ధనాసచే పీడింపబడిన ట్లొనరించి తన వాదమును స్థిరపరచుకొందుననియు జెప్పి యనుమతి గొనెను.

నాగలాపురంబున విలాసవతియను వేశ్యాతిలకముండెను. ఆమె ధనమునకై వలచినట్లుగాక వలచి వలపించుకొనునట్లే నటించుచు నెవరైన మరుదెంచినంతనే సర్వము నొక్కసారుగానే హరింపవలయు ననుయాసతో నుండెను. రాయలామెకు పెక్కుపర్యాయములు ధన మొసంగి పరీక్షింపదలచెను గాని యావిలాసవతి ధనమును స్వీకరిం పక "తమప్రేమ ధనమునే కాంక్షించియున్న నాకీధనమేల" నని నిరాకరింపుచుండెను.

ఒక్కదినంబున విలాసవతి యింటి కెదుటనున్న యొకమఱ్ఱిచెట్టు క్రింద నొక్కయోగి బసదిగెను. పెక్కురుజనులాతని చుట్టును జేరి తమ భావిఫలముల దెలిసికొనగోరి నిరీక్షించియుండిరి. ఆతఁడును కొం దఱకు జ్యోతిషముజూచి శుభఫలముల జెప్పుచు మఱికొందఱకు శని చాలదనియు, గురుఁడు నీచస్థానమున నున్నాడనియు, కేంద్ర త్రికోణ ములందు నీచగ్రహము లున్నవనియు జెప్పి యాగ్రహశాంతికై దాన ధర్మము లొనరించుకొండని బోధించుచుండెను. ఆతఁడా మఱ్ఱికడనే యాహార నిద్రల సరకుగొనక, పరమనిష్ఠాగరిష్ఠుఁడై, యెండవానలకు జంకక యచ్చటనే బ్రహ్మాసనాసీనుఁడై తపంబొనరించుచుండెను. ఈ తని ప్రభావ మచిరకాలములో నూరంతయును బ్రాకెను.

విలాసవతి తల్లి తనకుమార్తె ధనము మెండుగా గడించునో లేదో యెఱుఁగుటకై యోగియొద్ద కరిగి నమస్కరించెను. అతఁడును వేశ్యమాతను గూర్చుండ నియమించి జనులెల్లరును వెడలిపోయిన పిదప యామెహస్తమును బరీక్షించి తలపంకించుచు సాలోచనముగా నామెతో నిట్లనియెను. "నీయదృష్టమును గూర్చి చెప్పిన నీవు విశ్వసిం తువో లేదో యను భీతి జనించుచున్నది. నిజముజెప్పినచో శుభఫలము జెప్పి ధనము నశేషముగా నాకర్షించు పాడుజోస్యుల మాటలవలె నిరసింతువేమోయని సందియ మందుచున్నాను?" వేశ్యమాత యా

తనివల్కు-లాలించి! దేవా! తమబోటి మహామహులు చెప్పినవాక్యము వేదవాక్యములుగా శిరసావహింతును. యోగీశ్వరులయెడ నాకత్యంత నమ్మకముగలదు. సందేహింపక భావిఫలముజెప్పి యాత్రతతో నిరీక్షించియున్న నాకానంద మొనగూర్చుడ"ని ప్రార్థించెను. ఆతఁడును హస్తమును మరల పరీక్షించి సాముద్రిక శాస్త్రప్రకారము నీకచిరకాలములో కావలసినదాని కెక్కు-డగు కాంచనము నీయింటనుండును. అని చెప్పి తనమాటలో నున్న పదిబంగారు దీనారములఁ దీసి యామెకొసఁగి పాలు పంచదారయు నరటిపండ్లును దెప్పింపుము. ఈదినమున దేవీసమారాధన మొనరించి నీజాతకమున నేమియుండెనో తెలసికొందుననియెను. వేశ్యమాతయు స్వల్పధనంబుతో యోగికి వలయు వస్తువుల దెప్పించి యోగికి సమర్పించి మిగిలినధనమును తనస్వంతఖర్చున కుపయోగించుకొనెను

మరునాడు యోగి వేశ్యమాతకు శుభఫలమును జెప్పి పంపివేయుచు మరుచటి శుక్రవారమున మరలరమ్మనెను. ఆదినమునను పది దీనారాముల నొసఁగి వెనుకటివస్తువుల నే దెమ్మని నియోగించెను. ఆ వేశ్యమాత సుమారు తొమ్మిది దీనారముల మిగుల్చుకొనియెను. ఇట్లు నాలుగైదు వారములు గతించెను. వేశ్యమాత మిక్కి-లిగా నక్క-జపడియెను.

వేశ్యమాత గృహంబునకేగి కుమారికతో నిట్లనియెను. అమ్మా యీ యోగి యష్టసిద్ధులను బొందినవారివలె నున్నాడు. ఎట్టివారియొద్ద నుండియు ధనంబు గైకొనఁడు. ప్రతి శుక్రవారమును పదిపండ్రెండు దీనారముల పాలకై పంచదారకై వెచ్చింపుచుండెను. ఈతఁ స్థితిజూడ స్వర్ణయోగము నెఱిఁగినవానివలె నున్నాడు. అని చెప్పి యూరకుండెను.

యోగీశ్వరుని ప్రతిభ యూరంతయును బ్రాకి తుట్టతుదకు రాయలకుఁగూడ తెలియవచ్చెను. ఆతనిని జూడఁగోరి రాయలరుదెంచెను. యోగియు యాతనిమన్నించి జ్యోతిషముఁజూచి యాతనిమనోవాంఛితములలో గొన్ని స్వల్పకాలములో నీడేరుననియు జెప్పెను. రాయ లతని దివ్యజ్ఞానమునకు సంతసించి వేయిదీనారముల నొసంగఁబోయెను. యోగి వానిని నిరాకరించి తనకు ధన మగత్యములేదనియు తనయొద్ద స్వర్ణ యోగమున్నదనియు జెప్పి యాతని సంతుష్టిపరచి పంపివైచెను.

విలాసవతితల్లి యాపల్కులనాలించి జరిగిన వృత్తాంతమంతయును కుమార్తె కెఱిఁగించెను. అంత విలాసవతియు యా యోగివద్దనుండి స్వర్ణయోగమును నేర్చుకొని బంగార మమితముగా కూర్పవలయునని తలఁచి తల్లితో నిట్లనియెను. "అమ్మా ఆ యోగిపుంగవుని మన యింటికి దోడ్తెమ్ము పిమ్మట నా నేర్పుజూపి యాతనివంచించి యా యోగమును నేర్చుకొందును." ఈపల్కుల కలరి వేశ్యమాతయు యోగియొద్ద కరిగి "స్వామీ! యిచ్చట తమరు నివసించుట బాగుగాలేదు. మాగృహము కడు విశాలమైనది. తమ రందు విశ్రమించి యేశ్రమయు లేక జపతపంబుల నిర్విఘ్నముగా నొనరింపవచ్చు" నని విన్నవించెను. అందుల కాయోగిపుంగవుడు మున్ముందు సమ్మతింపక యెట్టకేల కామె మాటఁ ద్రోసివేయజాలక వల్లెయని యంగీకరించెను.

ఆవేశ్యమాతయు నాతని నొక్కగదిలోనికిఁ దోడ్కొనిపోయి యందాతనికిఁ గావలసిన పరికరములనుంచి వలచిన పరిచర్య లొనర్చుటకు తనకుమార్తెను నియోగించెను. ఆ విలాసవతియు యాతని ప్రేమాల సాక్షాత్కరించిన దివ్యాంగనవోలె నటించుచు వివిధవిధంబుల నాతనిని తన వలలో దగుల్కొనునట్లు జేయుయత్నించుచుండెను. ఆమె యొక్కొక్కపరి యొయ్యారముగా నడచుచు సర్దుకొలఁదినిదిగజారు పయ్యెద సవరించు నెపంబున గబ్బిగుబ్బల యుబ్బొకింత యోగికిఁ గన్పరచుచు విలాస

ముగా నాతని చెంతజేరి వినోదముగా పురాణగాథల నాలించుచు, వింత వాదముల జేయుచు, స్వర్ణయోగమునుగూర్చి ప్రశ్నించుచు- యయ్యది తనకు దెలిసిన బాగుగానుండుననియు జెప్పుచు నాతనికట్టెకుటనే నిద్రాహారములనైన లెక్కగొనక నటింపుచుండెను.

ఒక్కనాడు యోగి స్నానార్థ మరిగినపిదప విలాసవతి యాతని వ్యాఘ్రాజినముపై బరుండెను. అప్పటి యామెస్థితి జూచిన నెవరేని "యినుపకచ్చడాల్ గట్టుకొను మునుముచ్చులైన తామరసనేత్రలిండ్ల బందాలుగారె" యను సామెతకు లోనై మోహావేశమున నామె పై బడ నుంకింతురు. ఇంతలో యోగి యామె వెనుకనుండి ప్రవేశించి యామె సౌందర్యమున కచ్చెరువొంది.

మ. వరబింబాధరమున్ పయోధరములున్ । వక్రాలకంబుల్ మనో
హరలోలాక్షులు జూప కవ్వలిమొగం । బైనంత నేమాయె నీ
గురుభాస్వజ్జఘనంబు గ్రొమ్ముడియు మా । కుంజాలవే గంగక
ద్దరి మేలిద్దరి కీడునుంగలదె యు । ద్యద్రాజబింబాననా?

అను పద్యమును జదువునప్పటికి విలాసవతి యాతఁడెవ్వడో తన్ను పరీక్షింపవచ్చిన పూరుషుఁడని యెఱిఁగి గిరుక్కున లోనికేగెను.

యోగి యంతర్థానమయ్యెను.

మరునాడు మరల రాయల యాస్థానమున రామకృష్ణు డరుదెంచి యీక్రిందిసమస్య నొసంగెను

* * * గంగక

ద్దరి మేలిద్దరి కీడునుంగలదె? యుద్యద్రాజబింబాననా!

దాని నాలించి యెల్లరును పూరించిన రామకృష్ణు డాక్షేపించునని భావించి యూరకొనియుండిరి. అంత రాయలు తనకును బూరించు టెట్లో తెలియనందున రామకృష్ణా! నీసమస్యలను నీవే పూరింప

వలయునుగాని యితరులెల్లపూరింప నసమర్థులు నీవేపూరింపుమనియెను. అంత రామకృష్ణుఁడు,

మ. వరబింబాధరముల్ పయోధరములున్ । వక్రాలకంబుల్ మనో
హరలోలాక్షులు జూప కవ్వలి మొగంబై నంత నేమాయె నీ
గురుభాస్వజ్జఘనంబు క్రొమ్ముడియు మా । కుంజాలవే గంగక
ద్దరి మే లిద్దరి కీడునుంగలదె యు । ద్యద్రాజబింబాననా.

అనిచదివి యట్టహాసముగా నియ్యది స్వర్ణయోగ చింతామణిలోని వ్యాఘ్రాజినఘట్టమున యోగభోగినీ సంవాదములోనిద నెను. ఎల్లరును పకపక నవ్విరి. రాయలు రామకృష్ణునిజూచి సంగతి సవిస్తరముగా దెల్పుమని ప్రశ్నించెను. అంత రామకృష్ణుడు విలాసవతితో జరిగించిన కథయంతయు దెల్లముగా నెఱిఁగించెను.

అంత నెల్లరును సంతసించి యాతని ప్రజ్ఞావిశేషమునకు బొగడిరి. రాయలు రామకృష్ణుఁ డతనిపంతము నిర్వహించుకొనెనని తలఁచి బహూకరించెను.

పాతివ్రత్యప్రదర్శని.

రాయల యాస్థానమున నొక్కపండితుఁడు తాను శ్రమపడి రచించిన పాతివ్రత్యప్రదర్శనమను గ్రంథరాజమును గొనివచ్చి రాయలతో నిట్లనియెను "దేవా! తమరీగ్రంథమును కృతిగొనవలెను. ఇట్టి గ్రంథ మీవరకు రచింపబడి యుండలేదు." రాయలు కృతి వినినపిదప సమాధాన మిచ్చెదనని చెప్పి మరునాడు గ్రంథమును దీసికొని రమ్మనెను.

రాయలను దర్శింపబోవు ప్రతికవియు మున్ముందుగా పెద్దనామాత్యుఁడు మున్నగువారి నాశ్రయించి వారలకు దమగ్రంథమును

జూపి వారలచే వలసిన సవరణల జేయించుకొని వారలయనుగ్రహమున రాయల దర్శించుచుండిరి. కాని యీకవీశ్వరుఁడు తనకవిత్వమున తప్పు లుండవనియు నీచుల నాశ్రయించుట కానిపనియనియుం దలచి రాయల యొద్దకు స్వయముగా బోయెను. దాన గినిసి యెల్లరును రామకృష్ణుని ప్రబోధించి యాగ్రంథము రాయలు కృతిగొనకుండునట్లు జేయుమనిరి. రామకృష్ణుడు వల్లెయని సమ్మతించెను.

సభారంగమున నెల్లరును సుఖముగా నాసనములపై గూర్చుండి గ్రంథము నాలించుటకు సిద్ధముగానుండిరి. రాయలు గ్రంథమును జదువుటకు బ్రారంభింపవచ్చునని యెఱిగించెను. కవీశ్వరుడు మంగళాచరణమును గావించి పిమ్మట పుస్తకమును విప్పి చదువసాగెను. కృతిపతి నాశీర్వదించుట- దైవప్రార్థన- గలలో పూర్వులు గన్పడి తన్ను గ్రంథరచనకు బురికొల్పుట-కవిస్తుతి-కృతిపతివర్ణన-షష్ఠ్యంతములును జదివెను. పిమ్మట కవీశ్వరు డీక్రింది సీసపాదమును జదివెను.

"సీ. పతికి మాఱాడక । బలుమరు నేడ్వక
యలియక మగుల గ్రయ్యాళిగాక"

రామకృష్ణు డంత చటాలునలేచి "దేవా! తమ రీపుస్తకమును కృతిగొనవద్దు. ప్రథమపద్యమునే మంటగలపినాడు." అనిచెప్పి యాపద్యపాదమున కిట్లని యర్థము జెప్పెను.

పతికిమాఱాడక:—భర్తకుఁ బ్రత్యుత్తరమీయక మొగుడడిగిన ప్రశ్నకుత్తరమీయకున్న మితభాషిణికన్నను మిన్నయగుదువు.

పలుమరునేడ్వక:—పెక్కుసార్లు ఏడువరాదు. కొద్దిగా, ముక్తసరిగ మూడు నాలుగైదుసార్లేడువవలెను. కొంతయేడుపుస్త్రీకి విధి.

అలియక:—శరీరము నాయాసపెట్టక ఏపనిజేసినను శరీర మలియును. కనుక ఏపనియును జేయకుము.

మిగులగయ్యాళిగాక:—ఎక్కువగా గయ్యాళితన ముండగూడదు. కొంచెము గయ్యాళితన ముండితీరవలయును.

ప్రహాప్రభూ! ఏపాతివ్రత్యప్రదర్శనయు లేకనే లోకమున పూరుషులు స్త్రీల కులొంగి వారల యిష్టమునకు పాత్రులగుచున్నారు. ఈ గ్రంథమును జూచినచో పూరుషుల కింక బతుకు తెరవు లేదు. కాన ఈ పుస్తకమును కృతిగొనవద్దని యాటంకపరచెను. రాయలు మరియొకప్పుడు చూడవచ్చునని సభ నిలుపుచేసెను.

సమస్య.

కృష్ణరాయలు కవీశ్వరుల కీక్రిందిసమస్య నొకనాఁడొసంగెను.

వి, స్ఫురితఫణామణిద్యుతుల ॥ బొల్పగునాగకుమారుఁడోయనన్.

అంత యల్లసానిపెద్దనామాత్యుఁడు లేచి యాశువుగా నాసమస్య నిట్లు పూరించెను.

చ. వరుఁడుచెరంగువట్టినను ॥ వల్వదొలంగిన తేమసిగ్గుప
ట్టురుతరరత్నముద్రికల ॥ నొప్పగు డాపలికేల మూయగా
గరమమరెం గరం బపుడు ॥ కామనిధానము కాచియున్న వి
స్ఫురితఫణామణిద్యుతుల ॥ బొల్పగు నాగకుమారుఁడోయనన్.

అంత నాతని రాయ లమితముగా బహూకరించెను.

రాధామాధవకవి.

రాధామాధవుఁడను కవిశేఖరుఁడు పెద్దనాదుల నాశ్రయించి రాయలదర్శనము చేయింపుమని కోరెను. రాయల సందర్శనము చేకూరెను. రాయ లాతనిజూచి "కవిశేఖరా! నగరు, తగరు, తొగరు, వగరు యనుపదముల ప్రాసస్థానముల నిలిపి భారత భాగవత రామాయణ పరముగా మూఁడు పద్యములు చెప్పు" డనియెను.

రాధామాధవకవి యాశువుగా నీమూఁడుపద్యముల జెప్పెను.

రామాయణార్థపరముగా:—

చ. నగరుపగాయె నింక విపి। నంబుల కేగుడు రాజ్యకాంక్షకున్
దగరు కుమారులార యని। తల్లి వగల్మిగులంగఁ దోపఁగాఁ
దొగరున రెక్క గట్టి మది। దోఁపక గద్గదఖిన్నకంఠయై
వగరుచుచున్నఁ జూచి రఘు। వంశవరేణ్యుఁడు తల్లి కిట్లనున్.

భారతార్థమువచ్చునట్లు చెప్పిన పద్యము:—

చ. తొగరుచికన్నుదోయిఁ గడుఁ। దోఁపఁగఁ గర్ణుఁడు భీమసేనుపైఁ
దగరు ధరాధరంబునను। దాఁకిన భంగిని దాఁకి నొచ్చి తా
వగరుచుచున్ బరగు। వారిన నచ్చుటి రాజలోకముల్
నగరు సుయోధనాజ్ఞ మది। నాటుట జేసి ధరాతలేశ్వరా!

భాగవతార్థము వచ్చునట్లు చెప్పినపద్యము.

చ. వగరుపుమాత్రమే వరుఁడు। వశ్యుఁడు గాఁడు సఖీసఖిత్వమె
న్న గరుడవాహనుండు మము। నాఁడటు డించుట యెల్ల వాసవా
తగరనికాక మోహపుల। తాతను లైన విడంగ జూతురే
తొగరుచి మోహవశునకు। దోపఁగఁ జేయునె పీడనాడఁగన్.

ఆతని యాశుధారాశక్తికిని కవితామాధుర్యంబునకు కడుం గడు సంతసించి బహూకరించి తనవద్దఁ గొంతకాలము నిలుపుకొనియెను.

పారిజాతాపహరణము.

నంది తిమ్మనార్యుఁడు పారిజాతాపహరణమును రచించుటను గూర్చి యీయితిహాసమును జెప్పుదురు.

రాయలవారి పట్టమహిషియగు తిరుమలదేవి యొక్కనాఁటి రాత్రి చాలభాగమువఱకును రాయలు వచ్చునను పేరాశతో వేచి

యుండెను. "*రాయలు రాలేదు. అర్ధరాత్రియు మీరవచ్చుచున్నది. మన్మథుండా నను బాసిపోడు" అని వితర్కించుచు ప్రతినిమేషమును నాథుండు వచ్చుచుండె నేమోయని మాటిమాటికిని గవాక్షము జేరి చూడుమని చెలికత్తెను బుత్తెంచుచుండెను.

రాయలు చిన్నాదేవితో క్రీడించుచు తనమాటయే మరచి యుండెనను విచారముతో తల్పముపై శయనించెను. చెలికత్తెయు నిద్ర యపరిమితముగా తన్నావహించుటం జేసి నిష్క్రమించెను. పిదప కొన్ని నిమేషములకు రాయ లరుదెంచి యామెకు నిద్రాభంగము చేయుట కిష్టములేక శయ్యాతలము సమీపమున పాదములవైపున నున్న యొక పడకకుర్చీపై గూరుచుండెను. తిరుమలదేవి కలత నిద్దుర జెంది యటునిటు గదలెను. అట్లు కదలుటలో యామె పాదములు రాయలకు దగిలెను.

అంత రాయలు మహోగ్రుండై లేచి నిలువబడి యామెపై తీక్ష్ణవీక్షణముల బరపుచుండెను. అంత తిరుమలదేవి మేలుకాంచి యాతని పాదములకు నమస్కరించి సమీపమునకు చేరబోయెను. అంత రాయలు తనకోప ముపసంహరించుకొనలేక "నన్ను పాదంబుల దన్ని యిట్లు నక్కవినయముల జూపనేల? పో పొమ్మ"ని దూరముగా ద్రోచి యంతఃపురము వీడి యరిగెను.

తిరుమలదేవియు కడుంగడు చింతనొంది యుదయముననే తన యవస్థనంతయు నంది తిమ్మనకు నెఱిగించెను. (నంది తిమ్మన యరణపు కవీశ్వరుండుగా తిరుమలదేవితో నరుదెంచి యుండెను.) తిమ్మనయు

---

* శ్లో॥ వీటీకరాగాగ్ని విరహాతురాంగీ । చేటీమవాదీ ద్విహచిత్త జన్మా
ప్రాణేశ్వరోవా జీవితమర్ధరాత్రిం । మాతూరిత్ నాయాతి నయాతి॥

"అమ్మా చింతింపవలదు. రేపు నీయందు మరల బద్ధానురాగుఁ డగు నట్లు చేసెద" నని సమాశ్వాసించి వెడలిపోయెను.

* * * * * *

నేడు రాయలసభ నత్యధికముగా నలంకరింపఁబడి యుండెను. కవీశ్వరులు సామంతులు రాజకీయోద్యోగులు మున్నగువార లుచితాసనములపై గూరుచుండిరి. రాయల రాక కెదురుచూచుచుండిరి. మఱి రెండుమూడు నిముషములలో రాయ లరుదెంచుచున్నాడను కలకలము- అయ్యదిగూడ యడంగెను.

ఇంతలో ముద్దుపల్కుల ముక్కు తిమ్మనార్యునితో రాయలవారరుదెంచి వారలకై ప్రత్యేకముగా నుంపఁబడిన యాసనములపై గూరుచుండిరి. తిమ్మనకవీశ్వరుఁడు వేదోక్తముగ రాయల నాశీర్వదించి తదుపరి తాను రచించిన పారిజాతాపహరణమును జదువ నారంభించెను. సభ్యు లెల్లరును నానందపారవశ్యమున దేలియాడుచుండిరి. కృష్ణరాయలు ముక్కు తిమ్మనార్యుని పల్కులు ముద్దుల మూట లని యెడనెడ గీర్తించుచు తన సంతోషమును వెల్లడించుటకు చిరునవ్వు కిరణంబుల బరపుచుండెను.

ఉ. పాటలగంధి చిత్తమునఁ । బాటిలు కోపభరంబు దీర్ప నె
ప్పాటను బాటుగామి మృదు । పల్లవకోమల తత్పదద్వయీ
పాటల కాంతమాళి మణి । పంక్తికి వన్నియవెట్ట నాజగ
న్నాటకసూత్రధారి యదు।నందనుఁ డర్మిలి మ్రొక్కె మ్రొక్కినన్.

ఆశ్చర్యమున రాయలు ముందేమి జరిగిన దని ప్రశ్నించెను. తిమ్మన చదువుచుండెను.

మ. జలజాతాసన వాసవాది పురపూ । జా భాజనంబై తన
ర్చు లతాంతాయుధుకన్నతండ్రి శిర మఁచ్చో వామపాదంబునన్

దాలగందోసె లతాంగి యట్లయగు నాథుల్ నేరము ల్సేయ జే
రలుకం జెందినయట్టి కాంత లుచిత । వ్యాపారము ల్నేర్తురే.

అను పద్యము నాలించి తాను తిరుమలదేవియెడ జూపిన పరాఙ్ముఖత యకారణమైనదనియు చింతించి సభ చాలించిన పిదప తిరుమలదేవి యంతఃపురమున కేతెంచెను.

పతివచ్చు వార్త నాలించి తిరుమలదేవి సర్వాభరణ భూషితురాలై యాతని కెదురుగా జనుదెంచి కైదండయొసగి లోనికి దోడ్కొనిపోయెను. అంతటినుండియు వా రిరువురును యానందతరంగముల దేలియాడుచుండిరి.

రాయలు పారిజాతాపహరణమును కృతిగొనియెను.

ధూర్జటికవి.

కృష్ణరాయలునకు ధూర్జటికవిపై నధికమైన యభిమానము. అతని మనోహరపదలాలిత్యమున కలరి యాశ్చర్యమభినయించుచు ప్రస్తావనవచ్చినప్పుడెల్లను యిట్లు పొగడుచుండెను.

స్తుతమతియైన యాంధ్రకవి । ధూర్జటిపల్కుల కేలగల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ......................

ధూర్జటికవి పైకి శ్రోత్రియునివలె గాన్పించునుగాని యాతని గుణానువర్తనము లతిరహాస్యములు. ఈతఁడు వేశ్యలయం దభిమానము గలవాడు. వేశ్యలపొత్తుగోరి విత్త మనేకవిధముల వమ్ముచేయుచుండెడివాడు. ఎట్టివేశ్యవచ్చినను యీతనిదర్శించి యీతనిచే మన్ననలంది ధనలాభమునుబొంది వెడలిపోవుచుండుట వాడుక. దినదినంబునకు వయసు నాతనికి వేశ్యలపైగల నాసక్తి యధికమగుచుండెను. ఎందఱెన్నివిధముల మందలించినను వినక వేశ్యలకై ధనమును పాడుచేయుచుండెను.

పెద్దనాదికవులెల్లరును రామకృష్ణునియొద్ద కేగి "ఓయీ ధూర్జటి కవికి వేశ్యపై ననురాగము మెండని నీవెఱుంగుదువుగదా! ఆతడొక్క దినమున వెచ్చించినధనముతో మనబోటి సామాన్యకుటుంబములు వత్సరమువఱకు హాయిగా కాలయాపనజేయుటకు సరిపడును. ఎట్లైన ను యీతని బాగుపరచుట మంచిది. ఎవ్వరుచెప్పినను పెడచెవి నిడు చున్నాడు గాని రాయలచే జెప్పించినచో మానునని యభిప్రాయ పడు చున్నాము రాయలకీసంగతిదెల్ప నీవే సమర్థుడవని ప్రోత్సాహపర చిరి. రామకృష్ణు డంగీకరించెను.

మరువాడు సభలో మరల రాయలు ధూర్జటికవినిజూచి—

"స్తుతమతియైన యాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కులకేలగల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ...

యనిచదివి యూరకుండెను వెంటనే రామకృష్ణుడులేచి, దేవా నేనుతెల్పెద నాలింపుడు.

చ. స్తుతమతియైన యాంధ్రకవి । ధూర్జటిపల్కుల కేలగల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ । హాతెలిసెన్ జగదేకమోహనో
ద్ధతిసుకుమారవారవని । తాజనతాఘనతాపహారసం
తత మధురాధరోదిత సు । ధారసధారల గ్రోలుటంజుమీ.

అని పూర్తిచేసి ధూర్జటి గుట్టు వెల్లడించెను. రాయ లాశ్చర్యర సమగ్నులై యప్పటికూరకుండెను. ధూర్జటి చిన్నబుచ్చుకొని తలవాల్చు కొనెను. పిమ్మట రహస్యముగా ధూర్జటిని మందలించి యాతని నా దుర్వ్యసనమునుండి గాపాడెను.

అల్లసాని పెద్దనామాత్యుడు.

ఒకానొకప్పుడు కృష్ణదేవరాయలు సభలో నీక్రింది రెండుపాద ములను చదివి వేరొకపని చూచుచుండెను. కవీశ్వరు లేమనిచెప్పుటకు

ను దోపక చూచుచుండి తమ్ము పూరింపమని చెప్పనందున పూరించిన నెట్లు వచ్చునో యనియు పూరింపవలసిన నేమి చెప్పవలయునో యనియు నాలోచించుచుండిరి. రాయలు పని ముగించి మరల యీరెండు పాదముల నిట్లు చదివెను.

కలనాటి ధనము నక్కఱ
కలనాటియు కలిమిలేమి । కలకాలంబుల్

అని యూరకుండి పెద్దనవైపు జూచెను. అంత పెద్దన యీక్రింది విధమున బూరించెను.

కం. కలనాటిధనము నక్కఱ
కలనాటియు గలిమిలేమి । కలకాలంబుల్
నెలనడిమినాటి వెన్నెల
యలవడునే కాదె పోయె । నమవసనిశికిన్.

అంత నాపద్యము నాలించి రామకృష్ణుడు వికటాట్టహాసము జేసి "పెదనా! ఏమిటీకవిత్వము. ఎంత చక్కగా చెప్పితివి.

క. ఎమి దిని సెపితివి కవితము
భ్రిమపడి వెఱిపుచ్చకాయ । వడి దిని సెపితో
యుమెతకయ దిని సెపితో
యమవసనిసి యన్నమాట । యలసని పెదనా"

ఇట్లీతం డాక్షేపించినను యీతనికి పెద్దన్నపై గల యభిమానము మెంతు. అందులకు నిదర్శనముగా నీతని యీక్రిందిపద్యము సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది.

కం. కవి యల్లసానిపెద్దన
కవి తిక్కనసోమయాజి । గణుతింపంగా
గవి నేను రామకృష్ణుడ
గవి యను నామంబు నీటి । కాకికి లేదే.

వేరొకసందర్భమున యల్లసాని పెద్దనామాత్యునిపై గలయభిమానమును వెల్లడించుచు యాతనికవిత్వము నిట్లు పొగడి యున్నాడు.

ఆ. వె. అల్లసానివాని । యల్లికజిగిబిగి
ముక్కుతిమ్మనార్య । ముద్దుపలుకు
పాండురంగవిజయు । పదగుంభనంబును
గాకమానురాయ । నీకతగుర.

కవిత్రయము

రాయలు సభాస్థలంబుననుండి యొక్కనాడు పెద్దనామాత్యుని, భట్టుమూర్తిని, ముక్కుతిమ్మనార్యుని జూచి వారలతో నిట్లనియెను. సూకరమును, తామరపాకుమీది నీటిబిందువును, కుక్కుటమును గూర్చి వర్ణింపుడనెను. అంత నాముగ్వురును జెప్పిన పద్యముల నీక్రిందఁ బొందు పరచుచున్నాను.

శా. రంతుల్ మానుము కుక్కుటాధమ దరి । ద్రిడుద్రిశూదాంగనా
పాత్రింతోలూఖల మూలతండులకణా । గ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి దు
ర్ధాంతాభీలవిశేషభీషణఫణాం । తర్వ్యాంసనంతోషిత
స్వాంతుండై నఖగేంద్రుకట్టైమరసి । జంజాటముల్ సాగునే?

ఉ. తక్కక నేల ముట్టెగొని । త్రవ్వగనేర్తుపటంచుఁ దాకుతా
వొక్కటె జాతియంచు ముద । మొందకు బుద్ధిని వెఱ్ఱిపంది నీ
వెక్కడ యాదిఘోణియన । నెక్కడ యద్రిసముద్రదుర్గభూ
ర్భాక్కుతలంబు నొక్కయర । పంటను మింటికి నెత్తనేర్తువే!

ఉ స్థానవిశేషమాత్రమున । దామరపాకున నీటిబొట్టనిఁ
బూనిక మౌక్తికంబనుచు । బోల్చినమాత్రిన యింతగర్వమా?

మానవతీశిరోమణుల । మాలికలందున గూర్పవత్తువో
కానుక లీయవత్తువో వి । కాసము నిత్తువో విల్వదెత్తువో!

ఆపద్యముల నాలకించి రాయలు సంతుష్టిజెంది వారలకు విశేషముగా బహూకరించెను.

పాండవప్రశంస

రాయలు దిగ్విజయ మొనర్చుచు నొక్కచో విశ్రమించి వినోదముగా గాలముగడుపుచు నొక్కనాడు పండితసభగూర్చి ముచ్చటించుచు పాండవు లెక్కువవారా దాశరథు లెక్కువవారా యని ప్రశ్నించెను. ఎల్లరును శ్రీమహావిష్ణునంశమున జన్మించిన దాశరథులే యెక్కువవారలని వచించిరి. మరికొందఱు పాండవులే యెక్కువవారనిరి. అంత రాయ లిట్లనియెను. శ్రీరామాదులు విష్ణువుయొక్కయవతారములగుటచే వారలు గొప్పవారలగుట కేమియును సందియము లేదు కాని దేవాంశసంభవులు గానట్టిపాండవులు దేవాంశసంభవులగు రామాదులతో తుల్యులనదగినవారలు గావున నాదృష్టికి పాండవులే యెక్కుడువారలనెను. ప్రక్కను చామరమువీచుచున్న నొక్కచాకలివాడు "దేవా! జన్మాంతరముననున్నను పాండవులపైగల యభిమానము పోలేదుగదా" యనెను. ఆమాటలకును వాని సమయస్ఫూర్తికిని మెచ్చి నీకావలయునది కోరుకొమ్మనెను. అంత నాచాకలి "దేవా! దేవరకోట యేలవలెనని యున్న"దనెను. వానికోర్కెప్రకారము దేవరకోటలో నొకదుర్గమునుగట్టించి వానిని దాని కధికారిగా నొనర్చెను. ఇప్పటికిని యాపట్టణమున చాకలివాండ్రు పల్లకుల మోయరట

ప్రెగ్గడ నరసరాజు

కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమున కొక్కనాడు ప్రెగ్గడనరస రాజను కవిశేఖరుఁ డరుదెంచి "దేవా! భువనవిజయమను తమసభ యందు పెక్కువిద్వాంసులు గలరనియు వార లెక్కుడు సమర్థులనియు విని వారలనోడించి బిరుదు లందవచ్చితిని. ఉభయభాషాకవిత్వప్రయోగకుశలుఁడను. చతుర్విధకవిత్వములను జెప్పగలవాడను. మంచి వ్రాయసకాడను, విమర్శకుడను. సభ జేయించినచో తేటపడగలదు." అని సగర్వముగా బలికెను. రాయ లంగీకరించి యాతని బంపి వేసెను.

మరునాడు సభలోన పెద్దనాదులతో ప్రసంగము గావింపబడెను. ఆదినంబున జయలక్ష్మి మాధ్యస్థముగనే నిలచియుండెను. మరునాటికి సభ నిలుపునేయబడెను.

ఆదినంబురాత్రి పెద్దనాదులెల్లరును రామకృష్ణునియొద్ద కేగి రామకృష్ణా నరసపాండిత్య మపారము. నేఁడు మాకపమానము సిద్ధింప వలసినదిగాని యాశారదాదేవికృపవలన నంతవఱకు రాలేదు. ఈతని జయించి గర్వముడిపి పంపివేయుటెట్లా యని యాలోచించి నీవే సమర్థుఁడవని తలచి నీయొద్ద కరుదెంచితిమి. భువనవిజయమనుపేరు పోకుండ నిలుపవలయునని చెప్పిరి.

అంత రామకృష్ణుఁడు పెద్దనాదులతో నిట్లనియెను. "మీకంటె నేనెక్కుడు ప్రజ్ఞగలవాడనుగాను. అయినను నానేర్పు మెంపున యాతని వంచించి జయంబుగొందును."

మరుచటిదినంబున సభ కేర్పాటు జేయబడెను. అందఱు నుచితాసనములపై గూర్చుచుండిరి. రాయలుకూడ పండితవాదమును విన వేడ్కతో నిర్ణీతకాలమున కించుకముందుగనే వచ్చెను. పిదప పెద్దనాదులు రాయల

తో నిట్లనిరి. "ఈదినంబున రామకృష్ణకవిశేఖరుని ప్రత్యర్థి పండితునిగా నియమింపవలయును." రామకృష్ణుఁడు ప్రత్యర్థి పండితుఁడుగా నియమింపబడెను. రామకృష్ణునకును నరసరాజునకును జరిగిన ప్రసంగములోని ముఖ్యాంశము లియ్యవి.

రామ—నేనియందు పరిశ్రమ యెక్కువ? కవిత్వము చెప్పగలవా?

నరస—గంటకు వేయిపద్యముల జెప్పగలను. మంచివ్రాయస కాడను. విమర్శనమునం దపారప్రజ్ఞ గలదు.

రామ—గంటకు లక్షలకొలది పద్యముల జెప్పగలను. దాని కేమి. మంచివ్రాయసకాడ నంటివి. నే కవనము జెప్పుచుండ న వ్వాగు మనక వ్రాయగలవా?

నరస—నాకల మాఁగకుండ కవిత్వము జెప్పినజాలు.

రామ—వ్రాయుటకు సిద్ధముగా నుండుము.

ఇట్లాసువుగా నొక్కపద్యమును రచించి వికృతముగా ధ్వని చేయుచు వ్రాయుట కిసుమంతయేని సులువులేనట్లుగా నిట్లు చదివెను.

క. తృవ్వట బాబాతలపై
బువ్వట జాబిల్లి వల్వ । బూచుట చేదే
బృవ్వట్ బూడగ నుఘళు
క్కవ్వట యరయంగ సిట్టి । హరునకు జేజే॥

రామకృష్ణుఁ డొనర్చిన యీ వికటోచ్చారణ ననుసరించి నరసరాజు వ్రాయజాలక కష్టపడి పైవిధమున వ్రాసెను. రామకృష్ణుం డు పద్యమును జెప్పి కొన్ని నిమేషము లూరకుండవలసెను. పిమ్మట రామకృష్ణుఁడు "వ్రాయసకాడను బిరుదమూడినదా" యని పరిహాసించి యీ క్రింది పద్యమును జదివి విమర్శింపుము.

మ. కననీహారగురామ పద్మధరరంగత్కీర్తి చానూరమ
ర్ధన శుకాశ్రితశేధ రాణ్ణగపతీత్రైలోక్యదామోదరా
యనగాశంకర వాంఛితార్ధకృప ది । వ్యాస్తోకపాణీజనా
ర్దనవానేకపవైరి విగ్రహాముకుందా మిత్రవిందాధిపా !

నరసరాజాపద్యమునందలి యక్షరములకు "ఒత్తు" లలోగొన్ని టిని దీసివేని వీట్లలో గొన్నిటికి దగిలించెను. అంతటితోఁ దృప్తినొందక కొన్నిమార్పులను గూడ జేసెనట.

అంత రామకృష్ణుఁడు కోపమున "ఓయీ తెలివితక్కువవాడవై లేని దోషములను జూపి యాక్షేపణ మొనరింప సిద్ధపడితివా! నీకుఁ దెలియనివి తప్పులనియే భావించితివా! నాపద్యమునకు నేన యర్ధము జెప్పవలయునుగాని నీబోంట్లు పనికిరారు" అని తన పద్యమున కర్ధము జెప్పి యాతని నిట్లని రెండుతిట్టుపద్యములతో నాశీర్వదించెను.

చ. తెలియనివన్ని తప్పులని । దిట్టతనాన సభాంతరంబునన్
బలుకగ రాకురోరి పలు । మారు పిశాచపుపాడగట్ట నీ
పలికిన నోట దుమ్ముపడ । భావ్యమెఱుంగక పెద్దలైనవా
రల నిరసింతురా ప్రిగడ । రాణ్ణరసా విరసాతుసాబుసా.

చ. ఒకని కవిత్వమందెనయు । నొప్పులు తప్పులు నాకవిత్వమం
దొకనికి తప్పుబట్ట పని । యుండను కాదని తప్పుబట్టినిన్
మొకమటుకిందిగా దిగిచి । మొక్కలుపోయిన సుంపకత్తితో
సికమొదలంట గోయుదును । జెప్పునగొట్టుదు మోముదన్నుదున్.

అని రూక్షవచనంబుల నరసరాజును దిట్టుచుండ రాయ లాతని శాంతపరచి నరసరాజుతో నిట్లనియెను. "ఓయీ! నీవు డంబములు పలుకకున్న నీకు తగుపాటి గౌరవము లభించియుండును. నీ గర్వము చేతనే యింతవచ్చినది." యని యాతనిగూడ శాంతపఱచి పంపివేసి నాటికి సభ ముగించెను.

రత్నముల పళ్లెరము.

కృష్ణదేవరాయ లొక్కనాడు హాటంబుగ నొక్క రత్నముల పళ్ళెరమును దెప్పించి తనపై నొక్కపద్యము జెప్పినవారికి పళ్ళెరమును, యందున్నరత్నములను బహుమానముగా నొసంగెదనని చెప్పెను. వెంటనే పెద్దన్నగారు లేచి

(అర్థ మనుబంధమున నీయబడెను.)

శరసంధావబలక్షుహాని విదిశా । శ్వర్యంబులం గల్గి ను
ర్భరమండత్వబిలప్రవేశ చలనబ్రి । హ్మాఘ్నత ల్మావిన్
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుల నె । న్నన్ వచ్చు నీసాటికా
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుని కృ । ష్ణా రాజకంఠీరవా.

అని చెప్పిన విని రాయ లపరిమితానందము నంది యాంధ్రకవితా పితామహా యల్లసాని పెద్దనకవీంద్ర రమ్మని యాతనిబిల్చి యాపళ్ళెర మందిచ్చెను. అంత రామకృష్ణుడు లేచి వికటాట్టహాసముతో "రాయల వా రెన్నిగుహలలో దూరినారు రాజకంఠీరవులగుటకు! నేను పద్యము జెప్పెద నందు తప్పు జూపుము." అని యీక్రింది పద్యమును జెప్పెను.

ము. కలనం దావక ఖడ్గఖండిత రిపు । క్ష్మాభర్త మార్తాండమం
డలభేదంబొనరించి యేగునెడ ద । న్మధ్యంబునన్ హారకుం
డలకేయూరకిరీటభూషితుని శ్రీ । నారాయణుం గాంచి లో
గలకంబారుచు నేగె నీవయనుశం । కం గృష్ణరాయాధిపా!

అనిన యాపద్యము నాలకించి యందు దప్పులేకుంట జేసి పెద్దన్న రత్నములపళ్లెర మాతని కందించెను. ఆత డద్దానిని గైకొని పెద్దనా! నీకవిత్వ మాక్షేపించుటకు వీలుగనుండునా! నేనుగూడ పద్యము జెప్పనట్లుంటిని. పళ్లెరమును నీవే తీసికొనుమని రాజకంఠీరవా యనునది శ్రేష్ఠవాచకముగాదా! యని చెప్పి యాతని సంతుష్టి

పరచెను. రాయలు వేరొక పళ్లెరమును దెప్పించి రామకృష్ణున కిచ్చి గౌరవించెను.

చతురంగము

కృష్ణదేవరాయలకుఁ జతురంగమం దపారమైన ప్రేమను. తన కించుక యవకాశముగల్గినను చతురంగమాడుటకే వినియోగించుచుం డును. సాధారణముగా నీతనితో నెదురెత్తు వేయుటకు బొడ్డుచర్ల తిమ్మన్న యను నాతఁడు సిద్ధపడుచుండును. రాయలపక్షమున నెంద రాలోచించి ఎత్తు వేసినను తిమ్మన యొక్కఁడే యెదురెత్తు వేసి నూట పదార్లు, వేయిన్నూటపదార్లు బహుమానములను గొనుచు రాయలచే మన్ననల నందుచుండును.

ఈతనిఁగూర్చి యొకానొక కవీశ్వరుఁ డిట్లు పొగడి యా తిమ్మ నకుగల ప్రవీణతను వెల్లడించియున్నాడు.

క. శతసంఖ్యు లొక్కటైనను
సతతము శ్రీకృష్ణరాయ । జగతీపతితో
జతురంగమాడి గెల్చును
ధృతిమంతుఁడు బొడ్డుచర్ల । తిమ్మన భళిరే.

ఉ. ధీరుఁడు బొడ్డుచర్ల చిన । తిమ్మనమంత్రి కుమారుఁ డంచితా
కారుఁడు సత్కళావిదుఁడు । కౌశికగోత్రుఁడు పద్మనేత్రసే
వారతబుద్ధి నందవర । వంశ్యుడు సత్కవిలోకనాథుఁ డా
చారసమగ్రవర్తనుఁడు । చాతురచస్థితినొప్పు వాఁడొగిన్.

చతురంగమున బొడ్డుచెర్ల చినతిమ్మనామాత్యునకుఁ గల నేర్పు నకు సంతసించి కొపొప్పోలను గ్రామమునకుఁ గృష్ణరాయపురమని నామ మేర్పరచి రాయలు సర్వాగ్రహారముగా ధారవోసెను.

ఒక్కనాడు రాయలు తన కుమార్తెయైన తిరుమలాంబతో చతురంగ మాడుచుండెను. తండ్రి కుమార్తె లిర్వురును చతురంగమున సాధారణపాండిత్యము గలవారలు. రాయలు సభకేగవలసిన కాల మతిక్రమించుటను గణింపక తదేకదీక్షతో నాట సాగించుచుండెను. ఆ యాటలో తిరుమలాంబయొక్క బంటుపై రాయలు రెండేనుగులను మంత్రిని పగబూనియుండునట్లు చేసెను ఆబంటును కాయుటకు తన జంతువులు కలిసిరానందున తిరుమలాంబ ఖిన్నయై యొక్కింత యాలోచించి—

"యుద్ధతుల మధ్యఁ బేదల కుండఁదరమె" అని వచించి యాబంటును పైకెగద్రోసివైచెను. అంతట నా బంటున కొక్క నీచకాపు లభించెను. రాయ లాపద్యపాదము నాలించి "అమ్మా పద్యమంతయు నువచ్చిన జనుపుమని యోరు అంతఁ దిరుమలాంబ—

గీ. ఒత్తుకొని వచ్చు కటికుచో । ద్వృత్తిఁజూచి
తరుణి తనుమధ్య మెచటికో । తలగిపోయె
యుండెనేనియు గన్పడ । కున్నె యహహ
యుద్ధతుల మధ్యఁ బేదల । కుండఁదరమె.

"అమ్మా యీపద్యమెక్కడిది." యని యడిగెను. అంతఁ దిరుమలాంబ "జనకా! నాలుగు దీనారముల నిచ్చి కొంటిని" రాయలాపల్కులాలించి అమ్మా! నాకుమారీమణివైయుండియు పద్యమునకు సరియగు వెల యీయవైతివి. ఈపద్యమొక్క వేయు దీనారముల జేయును ఆకవికి మిగిలిన దీనారముల నిచ్చివేయుము" *, అనిచెప్పి వెడలిపోయెను. తిరుమలాంబ కవికి వేయిదీనారముల నొసంగెను.

---

* ఈపద్యము సంకుసాల నృసింహకవికృతమని గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి యాంధ్రకవుల చరిత్రమందును, రావుబహద్దూర్ కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారి కవిజీవితములందును వ్రాయబడినది.

ప్రాణము.

రాయల సభలో ప్రాణులకు ప్రియతమమైన పదార్థ మెద్దియని ప్రశ్నవచ్చెను. కొందఱు పుత్రుఁడనియు కొందఱు భార్యయనియు మఱికొందఱు మఱికొన్ని విధములుగాను బలుకజొచ్చిరి. రాయలు తన యభిప్రాయముతో నెవ్వరును యేకీభవింపకపోవుటచే నసంతుష్టుడయ్యెను. ఇంతలో తిమ్మరుసు రాచకార్యములగూర్చి ముచ్చటించుట కరుదెంచెను. అంత రాయ లాతనిఁజూచి "అప్పాజీ! సర్వప్రాణులకును బ్రియతమమగునదేది" యని ప్రశ్నించెను. తిమ్మరుసించుకైన నాలోచింపక "దేవా! సర్వప్రాణులకును తమప్రాణమే ప్రియతమమైనద" ని వచించెను. తిమ్మరుసు తనతో నేకీభవించుటజూచి "నిదర్శనము జూపగలవా" యని ప్రశ్నించెను. తిమ్మరుసు "చిత్త"మని నిష్క్రమించి వెంటనే యొకమర్కటమును దానిపిల్లను గొనివచ్చెను.

ఆవానరము నొక్కకర్రకు గట్టి దానిపై నెక్కించెను. కట్టబడియుండుటచే నటునిట్టు పరుగెత్తుటకుఁగాని నడచుటకుఁగాని వీలులేకుండెను. కర్రచుట్టును మంటపెట్టబడెను. వేడితగులుచుండ నా మర్కటము తాను సహింపగలుగు నంతపర్యంతము పిల్లను పైకెత్తి రక్షించెను గాని తానే సహింపలేనప్పుడు పిల్లను క్రిందకర్రపైనుంచి యాపిల్లపైనెక్కి నిలువబడియెను. అంత తిమ్మరుసు మంటనార్పించి పిల్లను కోతినిగాపాడి సభాసదులతో నిట్లనియెను. "తనప్రాణము పోవునేమోయను భయమువచ్చినప్పుడు తనపిల్లను జంపియైన తన ప్రాణముల గాపాడుకొనజూచెను. ఇందువల్లనే ప్రాణులకుఁబ్రాణముకన్న మిన్నయగు వస్తువుండ"దనియెను. రాయ లాశ్చర్యమునొంది యాతని ప్రజ్ఞకు విశేషముగా నలరి బహూకరించెను.

వర్ణ భేదము.

చతుర్వర్ణములవారిలో నెవ్వరుత్తములని రాయలచే సభలో ప్రశ్నింపబడెను. ఎవరికిఁదోచినట్లు వారుత్తరముఁజెప్పిరి. రాయలు ప్రత్యేకముగా తిమ్మరుసునుజూచి నీయభిప్రాయమేమని ప్రశ్నించెను. అంత దిమ్మరుసు "దేవా! మొదటి మూఁడువర్ణములవా రుత్తములు. నాలుగవజాతివారు- చెప్పనేల" యని యూరకుండెను. రాయలు నిదర్శనము చూపుమనెను. "చిత్త" మని తిమ్మరు సూరకొని సభాకార్యక్రమము నడిపెను.

సభవీడి రాయ లంతఃపురమునకుఁ బోవు సమయమున తిమ్మరు సాతనియొద్దకరిగి "దేవా! నిదర్శనము జూపుటకు రెండుమాసములు గడువీయవలయును. రేపటిదినంబున నన్ను బట్టినవారలకు విశేషముగా బహుమాన మొసంగబడునని చాటింపుఁడు" అని వినయముగా ప్రార్థింప రాయలు వల్లెయని యంతఃపురములోని కేగెను.

పిమ్మటఁ దిమ్మరుసు గృహంబున కేగి తనవారలతో తాను గ్రామాంతర మేగుచున్నట్లుదెలిపి భోజనానంతరము యర్ధరాత్రిమున నొరులు తన్నుజూచిన గుర్తింపనేరనట్లు వేషమును మార్చుకొని సందుగొందులఁబడి నడచుచు యిసుమంతచప్పుడైనను వెనుదిరిగి చూచుచు విశేషముగా శ్రమనొంది యొక్కబ్రాహ్మణాగ్రహారమును జేరెను. అందొక్క విప్రునింటికేగి యాతనితో "విప్రపుంగవా! భయార్తుఁడనై నీశరణుజొచ్చితిని. నన్ను తిమ్మరుసంకురు రాయలు నన్ను జంపనుంకించుచున్నాడు. నన్నొకవారముదినములు నీయింట నుంచి కాపాడినపిమ్మట వేరొండుచోటికేగెదను. నన్నుగాపాడినందులకు నీకు సర్వదా కృతజ్ఞుఁడనై యుందును." అని దీనముగా తనువచ్చినపని నెఱిగించెను. ఆబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడు "తమకెట్టిభయంబునులేదు. మాయింట తమయిచ్చవచ్చి

నంతకాలముండుడు. తమబోట్లు జీవించియుండుటవలన మాబోంట్లనేక మంది మనియుండగలరు. ఇందు మీ కెట్టిలోపమును రాదు. నిశ్చింతతో నుండు" డని యభయమిచ్చి యొకయంతర్గృహమున్నకుం దోడ్కొని పోయి వలయు నుపచారముల నొనర్ప తనకుమారుని నియమించెను.

ఆబ్రాహ్మణుఁడు తన ముఖ్యస్నేహితులతో జెప్పి వారలను గూడ సహాయముగా గైకొని యాతనిని పదిహేను రోజులవరకు కాపాడెను.

రాయలప్రకటన కఠోరముగా నుండెను. తిమ్మరుసును సజీవుని గాదెచ్చినవారికి నాల్గులక్షలదీనారములు బహుమానముగా నొసంగ బడునని ప్రకటించినతోడనే పెక్కురాతని బట్టుకొనుటకై తహతహపడు చుండిరి. కాని యాతనిపోకడ లేమియు నెవ్వరికిని గోచరించుటలేదు.

తిమ్మరుసు బ్రాహ్మణులయొద్ద 15 దినములు గడపి యొక్క వైశ్యునియొద్దకుబోయి యచ్చట తన దీనచరిత్రమును వెల్లడించి యా వైశ్యుని సహాయ మపేక్షించెను. వైశ్యుఁడు మొదట కొంచెముగా భయమందెనుగాని పిమ్మట యాతని గాపాడుట కియ్యకొని యాతనిని వేరొక 15 దినములవఱకుఁ గాపాడెను.

తిమ్మరుసు తదుపరి యొక్కక్షత్రియుని గృహమునగూడ 15 దినములు సురక్షితముగా గడపెను. ఆపిమ్మట శూద్రులను గూడ పరీక్షింపవలయునని యొక్కగ్రామమున కేగి గ్రామాధికారిగానున్న యొక్కశూద్రుని యింటికేగి యాతనితో నతిదీనముగాఁ దనచరిత్రమంతయును జెప్పి తన్ను గాపాడుమని వేడుకొనెను.

ఆతఁడును వల్లెయని యాతని నొక్కచో దాచి తనవారినెల్ల బిలిచి వారల కీతిమ్మరుసువృత్తాంత మెఱిఁగించి యిట్లనియెను. ఈతనిబట్టి రాయలకు నప్పగించినచో మనకు నాల్గులక్షల దీనారములు లభించును. ఇంత సులభముగా మనకు లభింపనున్న ధనమును వృధాగా నేలపోగొట్టు

కొనవలెను. ఈతని దోడ్కొనిపోయి వప్పగించుట కనువైనమార్గ మొకటి చూడు డనియెను. అందఱును బెద్దగానాలోచించి గుసగుసలాడుకొనిరి. ఎట్టకేల కొకడు మన మిట్లొనర్చిన మేలుగాదా యని మొదటివాని కేదో యొకరహస్యమును జెప్పెను.

అందుల కాశూద్రుఁడును సమ్మతించి యొంటరిగా తిమ్మరుసుచెంతకుబోయి "అయ్యా! నీవిచ్చటికి రహస్యముగావచ్చినను రాయలు వకు నీరాక తెలిసినది. నిన్ను దోడ్కొనిరమ్మని నౌకరుల వెడలుమని యాజ్ఞాపించియున్నాఁడు. కాన నేడే తమ్ము వేరొక్కసురక్షితమగు ప్రదేశమునకు రహస్యముగా దోడ్కొనిపోవనిశ్చయించితిని. తమయభిప్రాయమేమి"యనెను. అంత తిమ్మరుసు భయము నభినయించుచు "నన్ను గాపాడిన నంతియేచాలును" అని చెప్పెను. భోజనము లైనపిమ్మటఁ బ్రయాణమని యాశూద్రుఁడు వెడలిపోయెను.

రాత్రి పదిగంటలకు తిమ్మరుసు నొక్క పల్లకియం దెక్కించి పైన తాళమును వేసి ప్రయాణము సాగించిరి. రాత్రి రాత్రి ప్రయాణము సాగించి యుదయమునకు విజయనగరమును జేరిరి. రాయలు సభాంతంగమును బ్రవేశించినంతనే యాశూద్రుఁ డాతని రాయలయొద్ద కరిగి తిమ్మరుసును దోడ్కొని వచ్చితి మని విన్నవించెను. రాయలు వెలి కరుదెంచి పల్లకీ తలుపులు దెరచి చూచెను. అందు తిమ్మరుసు సుఖముగా నిద్రించుచుండెను. రాయ లాతనిలేపి సంగతి యేమని ప్రశ్నించెను. తిమ్మరుసు "దేవా! యాలించితిరా! బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులయొద్ద 45 దినములు నిశ్చింతతో కాలయాపన మొనరించి మొన్నటి దినమున వీరి నాశ్రయించితిని. వీరలు నన్ను నమ్మించి తమ కప్పగించిరి. నాల్గవజాతివారి చర్యలు తమ కింతటితో నైనను తెలియవచ్చి యుండవచ్చును." అనియెను. రాయ లాశ్చర్యరసమగ్ను

పై కొంతవడి మ్రాన్పడి నిలచి పిమ్మట శూద్రులకుఁ దగినట్లు బుద్ధి చెప్పి పంపివైచెను. తిమ్మరుసును గాపాడినవారికి మంచి బహుమాన మొసంగెను.

నాడుల భేదము

వేరొకప్పుడు రాయలు సభలో గూరుచుండి నాడులలోని భేదమును జూపి యెయ్యది శ్రేష్ఠమైనదో యెఱిఁగింపవలయునని సభికుల నడిగెను. అంత కొందఱు కొనల నాడనియు; కొందరు వెలినాఁటనియు, కొందఱు పలినాడనియు, మరికొందరు మఱికొన్ని దేశము లనియు నెవరికి దోఁచినట్లు వారు చెప్పిరి. తిమ్మరుసు రాయలతో నిట్లనియెను. "దేవా! ఎన్ని నాడులైనను చిన్ననాడుతో సమానములు గావు. గృహమున నిదియున్నది యిది లేదు యను చింతలేక తల్లిదండ్రుల యాజ్ఞలేక, తల్లిదండ్రులనే శాసించుచు తన చిన్నిపొట్ట ననాయాసముగా నిండించుకొనుచు కాలయాపన మొనరించుకొనుచున్న చిన్ననాఁడే గదా శ్రేష్ఠతమము." అని వక్కాణించెను. ఆతని చమత్కారపు పలుకు లాలించి రాయ లాతని విశేషముగా గొనియాడెను.

వసుచరిత్రమును కృతి గొననీకుండుట.

రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమను ప్రబంధరాజమును సాంగముగా ముగించి కృష్ణరాయుని గృతిపతివి గమ్మనెను. రాయలు గ్రంథము నాలించి వచించెదనని చెప్పి యొక్కనాడు గ్రంథమును దీసికొని రమ్మనెను. రామరాజభూషణుని కోరికపై రామకృష్ణుని సభలోనికి రావలదని శాసించెను.

రామరాజభూషణుఁడు మున్నగువార లందఱును రాయల రాకకై నిరీక్షించుచుండిరి. రాయ లరుదెంచి గ్రంథమును జదువుటకు

ప్రారంభింపు మనియెను. రామకృష్ణుడు సభలో లేడుగదా యను ధైర్యముతో రామరాజభూషణు డుండెను. రామకృష్ణుం డుప్పరివాని వేషమున సభారంగమున నొక్కమూల నక్కియుండెను. రామరాజభూషణుఁడు జదువుటకు ప్రారంభించెను.

శా. శ్రీభూపుత్రి వివాహవేళ నిజమం । జీరాగ్రరత్నస్ఫలీ
 లాభివ్యక్తి వరాంఘ్రిరేణుభవక । న్యాలీలయంచుఙ్మదిం
 దా భావింప శుభక్రమాకలన చే । దద్రత్నముం గప్పు సీ
 తాభామాపతి ప్రోవుతం దిరుమలేం । ద్రశ్రీమహారాయునిన్

అను పద్యమును జదువునప్పటికి యుప్పరవాని వేషమున నుండి రామకృష్ణుఁడు- "అగరో! అగరో! నీపుత్తకం చెత్తగానూ! అగరో లచ్చిపామెరో!" యని కేకలిడుచు రాయ లెదుటి కరుదెంచెను. రాయ లిదేమని ప్రశ్నించెను. ఆయుప్పరి కొంచెము వెలిబూడిద దెప్పించి యరచేతిలో బోసికొని దానిపై శ్రీకారమును వ్రాసి నోటి దగ్గరగా బెట్టికొని భూ యనెను. ఆభూతో శ్రీ పోయెను. అయ్యది జూపి "రాజో! నీశ్రీయంత యీభూతో బోనాది చూచేవా!" యని యందలించెను. ఆపలుకు లాలించి రాయ లాపుస్తకమును కృతి గొన కుండెను.

వాకటికావలి తిమ్మన

తిమ్మన యనువాఁ డొక్కఁడు రాయల సభారంగ ద్వారమున కావలికాయు నుద్యోగమున నుండును. ఈతఁడు పండితులను కవిశేఖరులను తనశక్తికొలఁది గౌరవింపుచుండెను. ఆతని స్వామిభక్తికిని దాతృత్వమునకును మెచ్చి రాయ లాతని కొక్క విలువగల రత్నకంబళము నొక్కదానిని బహుమానముగా నొసంగెను.

తిమ్మన ద్వారపాలకుఁడుగా నున్న సమయమున యల్లసాని పెద్దనయు ముక్కు తిమ్మనయు, భట్టుమూర్తియు, రామకృష్ణుఁడు సభా రంగమును బ్రవేశించు చుండిరి. పెద్దనగారు తిమ్మనను జూచి

క. "వాకటికావలి తిమ్మా" యని లోని కేగెను.

అనంతరము భట్టుమూర్తి

"ప్రాకటముగ సుకవివరుల । పాలిటి సొమ్మా" యని రెండవ పాదమును బూరించి లోని కేగెను. అనంతరము తిమ్మన "నీకిదె పద్దెము గొమ్మా" అని లోని కేగెను.

అంత రామకృష్ణుఁ డాతని నఖశిఖ పర్యంతమును జూచి "నాకీ పచ్చటమె చాలు । నయముగ నిమ్మా" యని రచించి యచ్చటనే నిలచియుండెను. అంత తిమ్మనయు "తమవంటి కవిశేఖరు లడిగిన లేదందునా గొనుండ"ని యాకంబళమును సమర్పించెను. దానిని ధరించి రామకృష్ణుఁడు సభలోనికి పోయెను. రాయ లాపచ్చటమునుజూచి యిది నీకెట్లు వచ్చెనని ప్రశ్నించెను. అంత జరిగినకథ యెల్ల వివరించి యాపద్యము నిట్లు మరల జదివెను.

క. వాకటికావలి తిమ్మా
ప్రాకటముగ సుకవివరుల । పాలిటిసొమ్మా
నీకిదె పద్యము గొమ్మా
నాకీ పచ్చట్టమె చాలు । నయముగ నిమ్మా.

ఆకథనాలించి రాయలు తిమ్మనకు విశేషముగా బహుమాన మొసంగెను.

ఒక్కనాడు రాయలు సభలో భట్టుమూర్తి కవిత్వమునుజూచి యించుక ప్రశంసించెను. ఆపల్కులాలించి భట్టుమూర్తి యుప్పొంగి తనకవిత్వమునుగూర్చి తానేమెచ్చికొనుచు నాతోసమమైన కవిత్వము

జెప్పగలవాడు లేడని సూచింపులాగున బల్కెను. ఆపల్కు లాలించి రామకృష్ణుడు "ఓయీ! నీకవిత్వమును నీవు మాత్రమే పొగడుకొన వచ్చును కాని—

"చీపిరి బాపిరితీగల
చేపల బుట్టల్లి నల్లు చెప్పెడినీయీ
కాపుకవిత్వపుకూతలు
బాపనకవివరునిచెవికి ప్రమదంబిడునే?"

అని యాక్షేపించి యాతనిగర్వ మడిపెను.

అప్పయదీక్షితులు

రాయలయాస్థానమున తాతాచార్యులవారను నొక వైష్ణవ శిఖామణి మిక్కిలిగ బూజింపబడుచుండెడివాడు. అప్పయ్యదీక్షితులవారను స్మార్తశిఖామణి తాతాచార్యుల వాదమున నోడించి రాయల సభయం దధిక సన్మానము బొందెను. ఆపరాభవమునకు చింతింపక తాతాచార్యులవారి శిష్యులు—

శ్లో॥ అప్పయ్యదీక్షితాత్పూర్వం తాతః పూజ్యోనసంశయః॥

తా. అప్పయదీక్షితులవారి పూర్వము తాతాచార్యులవారు పూజింపబడుచుండిరనుటకు సంశయము లేదు. కాని వైష్ణవులు తాతాచార్యులవారిని పూజించినపిమ్మట అప్పయ్యదీక్షితులవారిని పూజించుటయను నభిప్రాయముతో నుండిరి. అంత రామకృష్ణుడు—

"ముఖప్రక్షాళనా త్పూర్వం పదప్రక్షాళనం యథా" యని పూరించెను.

"ముఖముకడుగుకొనుటకు ముందు కాళ్ళు కడిగికొనునట్లుగా" ఆపల్కు లాలించి వైష్ణవులెల్లరు నింక నట్లుపల్కరైరి.

చీనాంబరములు.

రాయలు రెండుచీనాంబరములగొని తాతాచార్యులవారికిని అప్పయ్యదీక్షితులవారికిని నొసంగెను. అప్పయదీక్షితులవారా వస్త్రమును హోమముజేసిరి. మరునాడు తాతాచార్యులవారు రాయలతో నిట్లనిరి. "దేవా! నిన్న తమరొసంగిన దుకూల మప్పయదీక్షితుం డగ్నిపాలొనరించెను. చూచితిరా! అట్టివానికి వస్త్రమిచ్చుటయేతప్పు" ఆపల్కులాలించి రాయలు దీక్షితులవారిని బిలిపించి చీనాంబర మేమి చేసితిరనెను.

అప్పయ్యదీక్షితుఁడు "దేవా! ఆవస్త్రమును ధరింపదగినవారి కర్పింపబడెను. సందియమేమి" యనెను. "అయ్యది ధరించుట కగ్ని హోత్రునికన్న వేరుదైవములేడా" యని తాతాచార్యు లధిక్షేపించెను. అంతదీక్షితులు "దేవా! సందియమంధవలదు. చిదంబరమునకు వార్తబంపుడు. శ్రీముఖమును దెప్పింపుడు. చిదంబరేశ్వరున కర్పింపబడె" ననియెను. రాయలు గుఱ్ఱపురౌతులను బంపి శ్రీముఖమును దెప్పించెను.

"రాజాధిరాజపరమేశ్వర మూరురాయరగండ... శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారికి చిదంబరేశ్వరీ పూజాధురంధరుల యాశీర్వచనములు. గతదినంబున రాత్రి తొమ్మిదిఘడియలమీద సేవజరుగుచుండ నప్పయదీక్షితులువారరుదెంచి వారి స్వహస్తమున నొకచీనాంబరమును స్వామికి సమర్పించిరి. ఎట్లువచ్చిరో యెట్లువెడలిరో తెలియదు. చీనాంబర మిందుతో బంపుచున్నాము." ఆశ్రీముఖముతో చీనాంబరముగూడ నుండెను.

రాయలయ్యది యాలించి తనజన్మసార్థకమయ్యెనని తలంచి దీక్షితులవారి నధికముగా బూజించెను.

రామకృష్ణుడు.

ఒకనాడు రామకృష్ణుఁడు సభయందు విస్తారముగా నల్లరిచేయుటచే రాయ లాతని నేమియుఁ జేయజాలక క్రోధోద్రేకమున యాతనితో నిట్లనియెను. "ఓయీ! నీవింక నాకు నీతలజూపకుండు" మనెను. ఆపల్కులాలించి వెంటనే నిష్క్రమించి యొకబుట్టను నెత్తిపై బోర్లించుకొని మరల సభలోనికేతెంచి తనస్థానమున గూరుచుండెను.

రాయలు కొన్నినిమేషములవఱ కాతని జూడనేలేదు. తొందరగా కొన్నికాగితములపై సంతకముల జేయుచుండెను. ఇంతలో సభికులాతనిజూచి నవ్వుచుండిరి. కొందఱు నవ్విన నేమిప్రమాదమో యని లోలోననే నవ్వుచుండిరి. మెల్లని కలకలము ప్రారంభమయ్యెను. రాయలు తలయెత్తి చూచునప్పటికి రామకృష్ణుఁడు నెత్తిపై బుట్టతో నాతని యెట్టయెదుట గాన్పించెను. అయ్యది చూచి "యిదేమి? రామకృష్ణా" యనెను. అంత రామకృష్ణుడు చేతులుజోడించి "స్వామీ! నాతల తమకు జూపవలదనిరి అందుచే నాతల బుట్టలోదాచికొంటిని. ఇందులకు వీరునవ్వుచున్నారు. దేవరయాజ్ఞ నోట వెడలకుండ నెఱవేర్చితిని. ఇందు నేజూపిన రాజభక్తికి తప్పక బహుమాన మీయవలయును." అనిచెప్పెను.

ఆపల్కు లాలించి సభలోనివారెల్ల వికావిక నవ్విరి. రాయలుగూడ నవ్వు నాపుకొనలేకపోయెను. కొన్ని నిమేషములకు రామకృష్ణునితో జెప్పి యా బుట్టను దీసివేయించి యాతని బహూకరించెను.

చిత్రలేఖనము.

రాయ లొక నూతనమందిరమున నొక గొప్ప చిత్రకారునిచే పెక్కులగు చిత్రముల వ్రాయించెను. వానిని జూచి పరీక్షించి చిత్ర

కారునకు బహుమాన మొసంగదలఁచి పెద్దవాదికవిపుంగవులతో నా మందిరమున కేగెను. అందఱును చిత్రకారుని నైపుణ్యమునకు సంతసించిరి. అప్పుడు దూరముననున్న యొక చిత్రమునుజూపి రామకృష్ణుఁడు "దేవా! ఆ చిత్ర మొక్కప్రక్కమాత్రమే లిఖింపబడియుండెను." అని ప్రశ్నించెను. రాయలా చిత్రమునుజూచి "ఓయీ మిగిలిన భాగము కనబడుట లేకున్నను నయ్యది యున్నట్లే భావింపవలయును" అని పల్కిన యాలించి రామకృష్ణుఁడు సంతుష్టుఁడై యుండిన ట్లూరకొని యుండెను.

పిమ్మట గొన్ని యేండ్లకు బొమ్మలన్నియు మాసి కళాహీనములగుటచే మరల వ్రాయింపవలయునని రాయలు తలచుచుండెను. అంతట రామకృష్ణుఁడు "దేవా! పూర్వము చిత్తరువులను జూచినప్పటి నుండియు చిత్రలేఖన మభ్యసించియుంటిని. ఇప్పటికి మంచి పాండిత్యము సంపాదించితిని. సెలవైనయెడల నేను చిత్రముల వ్రాయఁగలను." అని విన్నవింప రాయలు సమ్మతించెను

రామలింగఁడు పూర్వపుచిత్తరువుల గోకించి శుభ్రముగా వెల్లవేయించి గోడలనిండుగా నొకచో నొకముక్కును వేరొకచో నొక కన్నును యిట్లె శరీరభాగముల వేరువేరుచోట్ల వ్రాసి రాయలను జూడరమ్మని వార్తబంపెను

రాయలా చిత్తరువులజూచి యిదేమని ప్రశ్నించెను. "దేవా! మిగిలినభాగము లావలిప్రక్కనున్నట్లు భావింపవలయును. ఇట్లు దేవరవారే పూర్వము సెలవిచ్చియుండిరి. అట్లనే నేను లిఖించితిని. కాన నాకు విశేషముగా బహుమాన మీయవలయును." అని రామకృష్ణుఁడు పల్క రాయ లాలించి యాతని నేమియు జేయజాలక పూర్వపు చిత్రములు పోయినవేయని మిక్కిలి విచారించెను.

పిల్లిపిల్లను బెంపనిచ్చుట.

రాయ లొక్కపరి యుద్యోగులకును, కవీశ్వరులకును, యొక్కొక పిల్లిపిల్లనిచ్చి దానిని బెంచుట కొక్కొక పాడియావునుగూడ నిచ్చి యెవరిపిల్లి యందముగానుండునో వారికి విశేషముగా బహుమాన మొసంగుదునని చెప్పెను. అందఱును పిల్లిపిల్లను జాగ్రత్తతో బెంచుచుండిరి.

రామకృష్ణుఁడు తన కిచ్చిన పిల్లిపిల్లకు ప్రథమదినమున మరుగుచున్న పాలను బెట్టెను. ఆ పాలంటినంతనే పిల్లి మూతికాలి బొబ్బలెక్కెను. ఆదినమున కొంచెము గంజిపోసి మరునాఁడు చల్లారినపాలను బెట్టెను. కాని యాపిల్లి గతదినంబున జరిగినసంగతి జ్ఞప్తియుంచుకొని పాలవాసన తగులుటతోడనే పారిపోయెను. అది మొదలుగ పిల్లిపిల్ల పాలవాసన తగులగనే పారిపోవుచుండెను. పిల్లిపిల్లను గంజినీళ్ళు పోసి పెంచుచుండెను.

కొన్నిదినముల పిదప రాయలు పిల్లిపిల్లలను దీసికొనివచ్చిన చూచి పరీక్షించి బహుమాన మొసంగుదు ననియెను. ఎల్లరును పిల్లిపిల్లలను దీసికొనివచ్చిరి. రామకృష్ణుఁడు తన పిల్లినిగూడ చంకబెట్టుకొనివచ్చెను. అందఱి పిల్లులును "మ్యా" "మ్యా"వని యరచుచుండెను. రామకృష్ణునిపిల్లి మాత్రి మరచుటకుఁగూడ శక్తిలేక జీవములతోనుండెను. అంతట రామకృష్ణుఁడును "మ్యా" "మ్యా"వని యప్పుడప్పు డరచుచుండెను

రాయ లరుదెంచి నలుదెసల దృష్టి పారించినంతనే రామకృష్ణుఁడును యాతని పిల్లియు కంటబడెను వెంటనే రామకృష్ణుఁడు "మ్యా మ్యావ"ని కూయసాగెను ఇదేమి నీవు కూయుచుంటివని ప్రశ్నించెను.
"దేవ! ఏమని చెప్పుదును. ఈ పిల్లిపిల్ల పాలుత్రాగదు. ఆపాలను నేనే

త్రాగి బలిసియుంటిని గనుక దానిపని నే నొనర్చుచుంటిని. పాలుత్రా గనట్టి యా పిల్లి నింతవఱకు గాపాడినందులకు నాకు తప్పక బహుమాన మీయవలయును." అని రామకృష్ణుఁడు విన్నవించెను. ఎల్లరును నిర్ఘాంతపడిరి. రాయలును పిల్లి పాల నేలత్రాగదో చూడవలయునని పాలనుదెప్పించి దాని ముందుంచెను. పాలవాసన తగిలినతోనే యా పిల్లిపిల్ల నడువలేక నడువలేక వెనుకకుఁ బారిపోయెను.

అంత రాయలు "రామకృష్ణా నీ పిల్లి సీవలెనే చమత్కారమైన" దని చెప్పి యాతనికి గొంతబహుమాన మిచ్చి మిగిలినవారి పిల్లలలో నుత్తమమైనదానికిఁగూడ బహుమాన మొసంగెను. అనంతరము తా జేసినపని యెల్లరకును జెప్పి వారల నవ్వు నట్లొనరించెను.

లాభములో చెఱిసగము.

విజయనగరమునకు కూచిపూడి భాగవతు లరుదెంచి రాయల వారి యనుమతిబొంది కోటలో భాగవతమాడుటకు నిర్ణయించుకొనిరి. ఆదినమున వేషధారులలో గొందరు పట్టణములో దిరుగుచుండ రామకృష్ణుని ప్రభావమునువిని యాతఁడు భాగవతము జూచుటకు వచ్చిన యెడల నెట్లో విఘ్న మాపాదించునని భావించి రాయలవద్దకేగి యా నాటికి రామకృష్ణుని రానీయవలదని ప్రార్థించిరి. రాయలు సమ్మతించెను.

రామకృష్ణుని రానీయ వలదని గట్టిగా కట్టడిచేసి యుండుటచే రామకృష్ణుని రానియక ద్వారపాలకు లడ్డుపెట్టిరి. అంత రామకృష్ణుఁడు మొదటిపారావానిని బ్రతిమాలి వానికి తనకువచ్చు లాభములో చెఱిసగ మిచ్చెదనని లోనికి బోయెను. రెండవఘారావా డడ్డుకొన మొదటివానివలెనే వానియొద్దగూడ నట్లేచెప్పి లోనికేగి రహస్యముగా దాగియుండెను.

కృష్ణవేషగా దరుదెంచువఱకు కొకమూల డాగియుండి కృష్ణవేషగా దరుదెంచినంతనే ముందునకుఁ బోసికొనివచ్చి యాతని నొక కవ్వముతో గట్టిగా కొట్టెను. తోడనే రామకృష్ణుఁడు వచ్చె రామకృష్ణుఁడు వచ్చెనువార్త పొంబలినది. రాయలాతని బట్టుకొనుమని యాజ్ఞాపించి నూరుదెబ్బలు కొట్టుట కేర్పాటుచేసెను.

అంత రామకృష్ణుఁడు పారావాండ్రను బిలిపించి వారలతో తానీవఱకు కేర్పాటుచేసికొనినట్లు యిరువురకును తనలాభములో చెఱిసగమును పంచిపెట్టెను. పారావాండ్రు ధనాశకులోబడి నన్ను రానిచ్చిరి. ఇట్టి వారు నీశాత్రవులనైన నిట్లే రానిచ్చెదరుగదా యని సూచింపుట కిట్లుచేసితినని రామకృష్ణుఁడు జెప్పెను. రాయలు పారావాండ్రకు బాగుగా బుద్ధిజెప్పి వారి నాపనినుండి తొలగించివైచెను.

శ్రీకృష్ణదేవరాయ విరచిత గ్రంథములు.

కృష్ణదేవరాయ విరచితమైన యాముక్తమాల్యదయందలి యీ క్రిందిపద్యము వలన నాతఁడు సంస్కృతమున మదాలసచరిత్ర, సత్యావధూటీపరిణయము, అలంకార సంగ్రహము మున్నగు గ్రంథముల రచించి యున్నట్లు తోచుచున్నది.

సీ. పలికి తుత్ప్రేక్షోప । మలజాతి పెంపెక్క
 రసికు కౌవన మదా । లసచరిత్ర
భావధ్వని వ్యంగ్య । సేవధిగాఁగఁ జె
 ప్పితివి సత్యావధూ । ప్రీణనంబు
శృతిపురాణోపసం । హిత లేర్చికూర్చితి
 సకల కథాసార । సంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘచ్ఛటలు వి । చ్చుగ రచించితి సూక్తి
 నైపుణీజ్ఞానచిం । తామణి కృతి

మఱియు రసమంజరీ ముఖ్య । మధురకావ్య
రచన మెప్పించికొంటి గీ । ర్వాణభాష
యాంధ్రభాష యసాధ్యంబె । యందునొక్క
కృతి వినిర్మింపు మిక మాకుఁ । బ్రియముగాఁగ.

పైపద్యమున జేర్కొనినవిగాక యింకను కొన్నిగ్రంథముల గూడ రచించియుండెనని తలంచుచున్నారు. జాంబవతీకళ్యాణ మను గ్రంథము నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్సభవారు సంపాదించి ప్రచురింప నెంచి యున్నారు.

ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండారమువారు సంపాదించిన ప్రపంచదర్పణమను గ్రంథమున కృష్ణరాయలను గూర్చియు పెద్దనామాత్యుని గూర్చియు వ్రాయుచో నొక్కచోట నిట్లు వ్రాయబడి యున్నదని యొకరు భారతీసంపుటము లందు ప్రచురించియున్నారు.

"అల్లసాని పెద్దనార్యేణ సత్యావధూపరిణయే
అంగుళీషు కురంగాక్ష్యాశ్శోభతే ముద్రికావళీ
ప్రోతేవబాణైఃపుష్పేషో సూక్ష్మలక్ష్య పరంపరా॥
అల్లసాని పెద్దనాఖ్య వాప్యేవముక్తం రసమంజర్యామ్
ఉడురాజముఖీ మృగరాజకటి
ర్గజరాజగతిః కుచభారనతా
యదిసారమణీ హృదయేరమతే
కృజపః క్వతపః క్వసమాధిమతిః
కృష్ణరాయస్య అలంకార సంగ్రహే.
సిందూరంరవిబింబ మూలసమసాదమ్మిల్ల రోమార్గహా
ద్వద్గాథంగసతీ తితచ్ఛ విభుర్ధర్గ్ణీతవా త్పేదికం
చోళేచంచలతా భవిష్యతిహరాత్యాకుంతలే క్షణం
కాం..................హే అంగమహోద్సంగరః॥

అని వ్రాయబడి యుండెను. పైవ్రాతలవలన సత్యావధూపరిణయము రసమంజరి పెద్దన కావ్యములని తెలుచున్నది. కాని యాముక్తమాల్యదలోనిపద్య మయ్యది కృష్ణదేవరాయకృతులని తెలుపుచున్నది ఇందలి సత్యాసత్యములు చదువరులే యూహింతురుగాక.

ఆముక్తమాల్యద

సీ. నీలమేఘముడాలు । డీలుచేయఁగఁజాలు
మెఱుఁగుఁ జామనచాయ । మేనితోడ
నరవిందముల కచ్చు । నడఁగించు జిగిహెచ్చు
నాయతంబగు కన్ను । దోయితోడఁ
బులుఁగురాయని చట్టు । పలవన్నెనెఱిఁబట్టు
హొంబట్టు జిలుగుకె । టంబుతోడ
నుదయార్కబింబంబు । నోలిపు విడంబంబు
దొరలంగనాడు కౌ । స్తుభముతోడ
దమ్మికేలుండఁ బెఱకేల । దండ ఇచ్చు
లేములుడిపెడి లేజూపు । లేమతోడఁ
దొల్కుదయదెల్పు చిఱునవ్వు । తోడగలఁద
దాంధ్రజలజాక్షుఁ డిట్లని । యానతిచ్చె.

ఆంధ్రనాయకస్వామి స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి తన్ను దెలుగునందొక్క కావ్యమును రచింపుమని ప్రబోధించియున్నట్లు చెప్పియున్నాడు. ఆముక్తమాల్యదయందు విష్ణుచిత్తుని చారిత్రము (యామునాచార్యచరిత్రము) వర్ణింపబడియున్నది. ఇందు సుమారరువది పద్యములతో రాజనీతి చక్కగా వర్ణింపబడినది. మచ్చునకై కొన్నిపద్యము లిందుదాహరించెదను.

ఆముక్తమాల్యదనుగూర్చి కొంచెమయా డితిహాసముల జెప్పుచు న్నారు. వాని నీక్రింద బేర్కొనుచున్నాను.

---

1. రాజశివి.

రాయలు సభయందుండి మా సామంతప్రభువులెల్లరును మంచి శివిగలవారుగదాయనిపొగడుకొనిరి. వెంటనే రామలింగఁడు లేచి దేవా! రాజశివి యెట్టిదో యెట్లులవడునో తమరే విష్ణుచిత్తీయమున నిట్లుచెప్పి యున్నారు. అట్లాచరించుటచే నేనే రాజశివియం దతిప్రతిభగలవాడను. అని యీక్రిందిపద్యమును జదివెను.

మ. గురుగుం జెంచెలి, లేదఁగిరి సొరుందింత్రిణీ పల్లవో
త్కరముం గూడ పొరంటి నూనియలతో గట్టావికుట్టారిగో
గిరముల్మెక్కి, తమిం బసుల్పొలమువో గ్రేపుల్మెయిన్నాకమే
కెలువున్ గుంపటిమంచ మెక్కిరి ప్రభుత్వైకాప్తి రెడ్లజ్జడిన్.

రాయలాతని హాస్యరసప్రవీణతకు, సమయోక్తిత్వమునకు, యాతని యుక్తికి సంతసించి నన్నే యింతగా నాక్షేపించితి వింక నిత రుల నూరకుందువా యనెను.

---

2. విమర్శనము.

రాయలు కవీశ్వరులజూచి నాయాముక్తమాల్యదను జదివి చక్కగా విమర్శించి గుణదోషముల నిరూపింపుడని ప్రశ్నించెను. అంత రామకృష్ణుఁడు "దేవా! దేవరరచించిన గ్రంథమునకు విమర్శనమేల? ఏగుడ్డును లేదు భోజనమొనరించి పొమ్మని నట్లున్నదనెను. ఆపల్కులకు నగి గుణాగుణములజెప్పక యిట్లసందర్భము లాడెదవేల ననియెను. అంత రామకృష్ణుఁడు దేవా! అసందర్భపుమాటల పోలికచూపుటకే గాబోలు

తమరు విష్ణుచిత్తీయమున యీక్రిందిపద్యమును రచించి యున్నారు చూడుడని యీక్రిందిపద్యమును జదివెను.

శా. ఆనిష్ణానిధిగేహసీమ నడురే । యాలించినక్ మోవియున్నం
తేనాగేంద్రశయానుపుణ్యకథలుక్ । దివ్యప్రబంధానుసం
ధానధ్వానము; నాస్తిశాకబహుతా । నాస్త్యుష్ణతా నాస్త్యపూ
పో; నాస్త్రోదనసౌష్టవంచకృపయా । భోక్తవ్యమన్వల్కుర్ల్క.

దేవా! ఏమియు లేదు భోజనముచేసి పొమ్మనుట యిందులేదా? నావి యసందర్భపు వాక్యములా?" అని చెప్పిన విని రాయలు రామకృష్ణునకు బహుమాన మొసంగి గౌరవించెను.

నల్లకుక్కను తెల్లకుక్కనుగా జేయుట.

ఒక్కనాడు రాయలు క్షురకర్మ చేయించుకొనదలంచి మంగలి వానికి వర్తమానము బంపి వాడు వచ్చునంతలో లేవ వచ్చునని యెంచి బద్ధకముగా నుండుటచే నొక పడకకుర్చీయందు బరుండి నిద్రించెను. క్షురకుం డరుదెంచు టాలస్యమయ్యెను. ఇంతలో శ్రీకృష్ణదేవరాయలు గాఢనిద్దుర జెందెను.

క్షురకుం డరుదెంచి చూచునప్పటికి రాయలు గాఢనిద్దురలో నుండెను. రాయలకు నిద్రాభంగ మొనర్చిన కోపించునేమోయని రాయలను ప్రబోధింపక రాయలకు నిద్రాభంగము కాకుండునట్లు నేర్పుమై క్షురకర్మ గావించి వెడలిపోయెను.

రాయలు మేలుకాంచి సమీపమున నున్న దర్పణములో దన ప్రతిబింబ మీక్షించెను. తోడనే క్షురకుం డరుదెంచి క్షౌరముం జేసి యరిగెనని తెలసికొని తానిద్రించుచుండగా నంత మెలకువతో నేర్పుతో క్షురకర్మ మాచరించిన యా మంగలివాని బిలిపించి "ఓరీ! నీపనితనమునకు మెచ్చుకొంటిమి. నీకు కావలసిన కోర్కెం గోరుకొమ్ము"

అనెను. ఆమంగలివాఁడందులకు సంతసించి దేవా! నన్ను బ్రాహ్మణు లలో గలుపు డింతయె నాకోర్కెయని విన్నవించెను. రాయలు పురోహితుని బిలిపించి యీ మంగలవానిని బ్రాహ్మణులలో గలుపవలయు ను వలయుయత్నములఁ జేయుమనెను. పురోహితుఁడును చేయునదిలేక యామంగలవానిని తుంగభద్రానదికిం గొనిపోయి యందు వానిచే స్నానము చేయించుచు వేదమంత్రముల పెక్కిటిని జదువుచు పలువిధ ముల శ్రమపడుచుండెను. ఈవర్తమానమును రామకృష్ణుఁ డాలించి యొక నల్లకుక్కను బట్టుకొని యొక్కత్రాటను దానికి గట్టి యామంగలి వానిని స్నానముచేయించినపుడెల్ల కుక్కను స్నానము చేయించు చుండెను

రాయలు తుంగభద్రానదీతీరమున మంగలివానికి బ్రాహ్మణత్వ ములభించెనో లేదో స్వయముగా చూడగోరి యచ్చటికరుదెంచెను రామ కృష్ణుఁడు నీళ్ళలోముంచి పైకీడ్చుచున్న బాధసహింపలేకకుక్క మొఱుగ సాగెను. రాయ లదిచూచి రామకృష్ణా! ఆకుక్క నేల బాధించెదవని ప్రశ్నించెను. రామకృష్ణుఁడు దేవా! ఈనల్లకుక్క నెట్లైనను తెల్లకుక్కను జేయ యత్నించుచుంటిని గాని దీనిరూపమించుకంతయు మారలేదు. అయినను యియ్యది తెల్లకుక్క గాఁగలదను నమ్మకము గలదనెను. అంత రాయలు నవ్వి, ఎంతవెఱ్ఱివాడవు, నల్లకుక్క యెన్నటికైన తెల్లకుక్క యగునా యని ప్రశ్నించెను. అంత రామకృష్ణుఁడు దేవా! మంగలి బ్రాహ్మణుఁడగుచుండ నల్లకుక్కమాత్రి మెందులకు తెల్లకుక్క కా జాల దని మరల ప్రశ్నించెను. రాయలు తనయవివేకమునకు సిగ్గుపడి మంగలి యెట్లును బ్రాహ్మణుఁడుకాజాలడని తెలిసికొని వాని బిలిపించి ఓరీ! యీస్నానాదులవలన బ్రాహ్మణుఁడవుగాజాలవు వేరొండు కోరు కొమ్మనిచెప్పి వానికి విశేషముగుధన మొసంగి పంపివేసెను. పిమ్మట యచ్చోగల వారితో గలసి గృహంబునకేగెను.

* కృష్ణదేవరాయునికిఁ గల్గిన శాపము.

ఆనెగొందె కైఫీయతులో నీక్రిందివృత్తాంతము లున్నవి.

కృష్ణరాయలు నర్మదానదికి దక్షిణమందుండు దేశము జయించెను. ఆతనికి లక్ష సేన లుండెను. కృష్ణరాయుని గజసైన్యబలమంతయు నొక్క సామంతునియధీనములో నుండెను. ఆసామంతునియొక్క పరి వానె గొందెవిడిచి మఱియొకచోటికి బోవ శ్రీకృష్ణదేవ రాయ లాజ్ఞాపించెను. ఆవృత్తాంతమాద్యంతము వినిన యిరువురుగోసాయిలు కృష్ణరాయునితో నాసామంతప్రభుని దేశాంతరమునకు బంపవలదని పెక్కువిధముల వేడుకొనిరి కాని కృష్ణరాయలు దయజూపక యాగోసాయీలవాక్యముల పై లక్ష్యముంపక యాసామంతుఁడు దేశాంతరమునకుఁ దప్పక పోవల యునని తీర్మానించెను. గోసాయీలు రాయలకుఁ గొన్నినీతు లుపదేశించి సామంతు న్నైనను యానెగొందెలోననే నిలుపుమని ప్రార్థించిరి. రాయలు వారిమాటల నాలింపక వారల వెడలిపొమ్మని కసరికొనెను. అప్పుడాగోసాయీలు కోపమున కృష్ణరాయునిఁజూచి నీవు మావల్కులపాటింపకుంటివి గాన సంతానహీనుఁడవుగమ్ము. నీయనంతరము నీసింహాసనమెక్కుటకు న్యాయమగు వారసుడు లేకుండుగాక యని వెడలి పోయిరి.

ఆముక్తమాల్యదలోని పద్యములు

సీ. పీడెంపు బలుకెంపు । విరిసి వెన్నెలగాయ
వరిగింజ నొకట బ । ల్పరుసఁ దోమ
నెరసి మెత్తినమణుం । గొందక మేన ని
గ్గులు దేఱ బసపాడి । జలకమాడ

* గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి కవిజీవితమునుండి నియ్యబడినది.

ముదుక గాకుండఁ బ । య్యెదలోన గేలార్చి
కలయ నొంటను జంట । గలప మలది
రతిరయచ్ఛిన్నసూ । త్రమునఁ జిక్కక ముత్తె
ములు రాల గఱగఱి । కలు వహింప
నెలసినను నెట్టినరునైనఁ । గులము దెలియఁ
బ్రభుతనెడి పల్లవుఁడు పేద । వడిన నేద
నృపతి వెలియంతిపురముగా । నెన్న మెలగ
బానఁ గృతిఁ జెప్పవలఁతు । లపద్మముఖులు.

ఉ. వేవినమేడపై వలభి । వేణికజంటవహించి విప్పఁగా
బూవులుగోటమీటుతఱి । బోయెడు తేఁటుల మోహితకామి శం
కావహమా గృతాభ్యసన । మూటను దంతపుమెట్ల వెంబడిన్
జేవడి వీణమీటుటలు । జిక్కఁడలించుటలు న్సరింబడన్.

కం. అళివచః కార్పణ్యం
బాలేమల చెవులుసోక । దధమాన్వయ జీ
ర్ణాలావణ్యులపిలుపున
కై లాభము దెలిపెనేని । యవి శీలగుటన్.

జాంబవతీపరిణయము.

సంస్కృత నాటకము.

శ్లో॥ వాసిష్టం సతతం దేయాత్త ద్వారణముఖమ్మహః
యచ్ఛన్ద్రిమాలేరానన్దనిష్యందం ప్రథమంవిదుః॥

శ్లో॥ సౌఖ్యం సమగ్రియతువః సజగన్నివాసః
యస్యోరసిస్ఫురతి కౌస్తుభరత్నహారః
గాఢోపగూఢకమలాహృదయానురాగ
నిష్యంద బిందురివ నిశ్చలసన్నివేశః॥

శ్లో॥ అకూతస్మితగర్భమర్ధవచసానీ వేదితంశ్మన్ధిత్కో
రుక్మిణ్యావద నేరుషా సకుటిలభ్రూవిల్య నేల్యనే
సై పాతాన్విత వేతి రోకులతి కాంపాస్తాంచ లేన స్పృశ
అవిస్పాద్వ సయానయాన రథ సాశ్లిష్టోహరిః పాతువః॥
శ్లో॥ లలితతయామృదులతయా రాగాతిశయేన నైవ భేదకథా
నఖరుచిరేవభిభేతీ హుస్తాశోక ప్రవాళచోరంస్య॥
శ్లో॥ కల్పానోకహాపుష్పధ్యూళిపలులైః కృత్వాలవాలస్థితిం
పుండ్రేక్షుప్రకరైర్వృతిన్నదసుదాదారాభిరాసేచనమ్
మాధుర్యంతరుమారచయ్యమదనక్రీడావనేవర్ధితా
సిక్తాసూక్తిరియంవిపాకవిస్మృతైః కింతత్ఫలానాంరసైః॥
నిసర్గమలినాద్ఘనాద్భవతివిద్యుదుద్యోతనీ
స్వభావకఠినాద్గిరేః కుసుమితాజలాజాయతే
తతంగణభీమనాదభవనమ్బుధేఃస్ధిరా
తరోర్విటవనంకటాత్తరుణమంజరీజృంభతే॥
ధర్మః పాదచతుష్టయేనకృతవత్ స్థైర్యంసమాలంబతాం
చాతుర్వర్ణముపైతుకర్మసతతం సస్వాధికారోచితం
శేషశ్మాధరనాయకస్యకృతయాసప్తార్ణవీమధ్యగాం
రక్షత్యగామిహకృష్ణరాయనృపతిఃజీయాత్సహస్రం సమాః॥

ఆముక్తమాల్యదలోని రాజనీతి.

ఇందలి నాల్గవయాశ్వాసములోని 205 వ పద్యము మొదలు కొని యాశ్వాసాంతమువఱకును రాజనీతి చెప్పబడియుండెను. ఇంచుమించుగా 85 పద్యములలో జెప్పబడిన రాజనీతిని సులభమగు తేటతెలుగుమాటల కొందరు చెప్పియున్నారు. అందలిపద్యములలో కొంటి నిందిచ్చుచున్నాను.

సీ. దండపారుష్యంబు । కొండెంబుననుతర్క
మరిసంధి కెడయీక । మరలఁబడుట
యవలితప్పెన్నిక । న్నవిదేశ్యుఁజెఱచుట
ప్రతిప్రవర్తకున కేర్పడఁగఁజేత
జనులవిశ్వాసంబు । గనుగొనిమెలగుట
విశ్వసనీయుల । వేర్పఱచుట
మోమోటమంత్రంబు । బోమిక్కిలిడుకొంట
మంత్రిభేత్తకునాజ్ఞ । మరచియుంట
వింతపుట్టినఁ గనుగల్గి । చింతసేయ
కుంట మాన్యులపట్టున । నొక్కచూపె
చూడకుంట విహీనుల । గూడుకొంట
వ్యసనివైయుంట చలముంట । వలదు పతికి.

తిమ్మరుసు.

కృష్ణదేవరాయలు తాను జీవించియుండగాఁ దన కుమారుఁడు రాజ్యముచేయుట జూడవలెనను యభిలాషతో నారేండ్ల వయసువాడైన తనకుమారునకు పట్టముగట్టి తాను మంత్రియై తిమ్మరుసును కార్యనిర్వాహకునిగా నిల్పెను. సుమారు పదినూనములు సామ్రాజ్యమునందంతటను గొప్పయుత్సవములు బరుపబడెను.

కొన్నిదినములపిదప నొకయాకస్మిక జాడ్యముచే నాబాలరాజు మరణించెను. అందుపై రాయలు తిమ్మరుసు కుమారుడు విషమిచ్చి తనకుమారుని జంపినాడని యనుమానపడియెను. ఆయనుమానమే పెనుభూతమయ్యెను. తనయనుమానమే నిజమని తలఁచి తిమ్మరుసును కుమారుని తమ్ముని కుటుంబమును జెఱలోనుంచెను.

చెఱలోనున్న తిమ్మరుసు కుమారుఁడు చెఱసాలనుండి తప్పించుకొని రాయలపై దండయాత్రి నడిపెను. ఆయుద్ధములో తిమ్మరుసు కుమారుడగు గోవిందరాజు రాయలచే జిక్కెను. రాయలు వాని కన్నులను దీయించి చెఱలో నుంచెను. గోవిందరాజట్లనే మూడువత్సరములుండి మరణించెను.

ఇట్లు కథయున్నది చరిత్రకారులు గూడ వ్రాసియుండిరిగాని యట్లు తిమ్మరుసుగాని తిమ్మరుసుసంతతివారు గాని చేయుటకు గల కారణములు దొరకలేదు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల నిర్యాణము.

తిమ్మరుసు కుమారుఁడగు గోవిందరాజుతో యుద్ధమొనరించిన పిదప కొలదికాలంబునకు రాయలు తురకలపై దండెత్తి వారిని జయించి మరల విజయనగరమున కరుదెంచి వ్యాధిపీడితుఁడాయెను.

తుళువవంశీయులగు తండ్రి సోదరుఁడు యేజాడ్యమున నంతమొందిరో యాజాడ్యమున నీతఁడుగూడ నిర్యాణ మొందినాడని యభిప్రాయపడుచున్నారు నిర్యాణకాలమును సరిగా దెలుపు యాధారములు లేవు. అయినను యీక్రిందిపద్య మొక్కింత యీవిషయమున సహాయకారిగా నున్నది.

ఉ॥ బోధన యాచకప్రితతి । భూరివిపద్దశ నందుచుండఁగా
వారయ శాలివాహనశ । కాబ్దము లద్రియగాబ్ధిసోమలం
దారణవత్సరంబున ని । ధాఘదినంబున మాఘశుద్ధష
ష్ఠీరవివాసరంబున నృ । సింహుని కృష్ణుఁడు చేరె స్వర్గమున్
ద్వారకనున్నకృష్ణుఁ డవ । తారసమాప్తిని జెందుకైవడిన్.

కొన్ని పద్యములు.

మ. బలభిన్నాగము చెంపఁగొట్టి గిరిజా। ప్రాణేశు నత్రొక్కి వా
గ్జలజాతేక్షణకొప్పుపట్టి శశివ। క్షంబెక్కి ధట్టించి యా
బలరామునీ మొలబట్టి నీయశము భూ। భాగమ్మునన్ మించె నో
లలనామన్మథ! కృష్ణరాయనరపా। లా! రాజకంఠీరవా. 1

క॥ నరసింహకృష్ణరాయుని
కరమరుదగుకీర్తి యొప్పె। గరిభిద్గిరిభి
త్కరికరిభిద్గిరిగిరిభి
త్కరిభిద్గిరిభిత్తురంగక। మనీయంబై. 2

ఉ. అబ్జముఖీమనోజ నర। సాధిపనందన చూడ నీయశం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయ। నాబ్జవిలాసము నీవితీర్ణి మా
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయ। నాబ్జవిలాసము నీపరాక్రమం
బబ్జకర బ్జజాబ్జనయ। నాబ్జవిలాసము చిత్ర మిద్ధరన్. 3

చం. పెనిమిటిచేయు పుణ్యజన। పీడనవృత్తియుఁ దండ్రిభంగముల్
దనయు ననంగభావమును। దమ్ముని కార్శ్యము జూచి రోసి స
జ్జనపరిరక్షు శౌర్యనిధి। జారుశరీరుఁ గళాప్రపూర్ణు న
వ్వననిధికన్య చేరె జిత। వైరినికాయుని కృష్ణరాయునిన్. 4

గీ. పద్మనాభ్యుస్థలంబునఁ। బక్కిలోన
బైరుపైఁ బవ్వళించిన। పరమమూర్తి
అనుదినంబును గృష్ణరా। యాధిపునకు
జుక్క జగడాలవేలుపు। శుభము లొసగు. 5

ఉ. కాయమువంగి తాముదిసె। గన్నులునుం బొరగప్పెఁ గాలు పే
దాయెనటంచు రోసి నర। సాధిపనందన। కృష్ణరాయ యీ

భూయువతీలలామ నిను । బొందిన నాదిభుజంగభర్తకున్
బాయనిచింతచేత తల । ప్రాణముత్రోకకు రాకయుండునే. 6

శా. శ్రీలీలాత్మజ కృష్ణరాయ సమరో । ర్వీన్ నీదు వైరిక్షమా
పాలుర్వ్రేగి హయాధిరూఢులగుచుం । బాఱన్ వనీశాఖశా
ఖాలగ్నాయతకేశపాశులయి యూ । గన్ గేకిసల్గొట్టి యు
య్యాలో జొంపలొయంచు బాడుదురుభి । ల్లాంభోజపత్రేక్షణల్.

ఉ. ఏపున గృష్ణరాయజగ । తీశ్వరుఖడ్గము మింటిమార్గముం
జూపిన భానుమండలము । సొచ్చి హుటాహుటి శత్రులేగుచో
రేపటి బావనయ్యె పగ । లింటి మహాగ్రహు జంగమయ్యె! రో
మాపటి దాసరయ్యె మము । మన్ననసేయు మటంచు రెంతయున్. 8

ఉ. కాసియు నీకరాసి సరి । గాదు నృసింహుని కృష్ణరాయ! యా
కాసిని జచ్చువారికిని । గల్గును జేతికిఁ బుత్త్రె నీమహో
గ్రాసిని గండతుండెములు । గామృతిఁబొందిన వైరికోటికిన్
భాసురరంభకుంభకుచ । భారము లబ్బెడు నేమిచిత్రమో 9

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదు । గ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ । కానిర్ఝరీపోషణీ
మాఁగూ భీకుముటూరులోటుకుహుటూ । మాయూనటాజాహారే
మాయాగ్గేయమదే యటండ్రు దివిరం । భాజారునిన్ యక్షునిన్.

మ. సమరక్షోణిని గృష్ణరాయలభుజా । శాతాసిచేఁబడ్డదు
ర్దమదోర్దండపుళిందకోటి యవన । వ్రాతంబు సప్తాశ్వమా
ర్గమునన్ గాంచి సెబాసహో హరిహరం । గాఖూబుఖోడాకి తే
తుముకీబాయిల బాయిదే మలికియం । మర్మింటికింబోవుచున్. 11

మ. గవకుల్ బల్లిదమయ్యె ఢిల్లికిని మ । క్కాకోట మేలయ్యెఁ బం
డువకుం గొత్తగఁ గొత్తడంబు లమరెన్ । బోలేరు బిందేరులన్

దవసంబెక్కెడెడందకోటపుర కాం । తాగర్భనిర్భేదన
ప్రవణంబైన భవత్ప్రయాణ జయవా । ర్తన్ గృష్ణరాయాధిపా.

మ. నరసాధీశ్వరు కృష్ణరాయ జగతీ । నాథా భవత్కీర్తికిన్
సురకల్లోలినివీగి భర్గుజటా । జూటంబు బ్రాప్తించెనా
హరుఁ డవ్వాహిని వార్ధిముంచుట భయ । స్వాంతాంగుఁడై పూనెనా
కరిచర్మంబు కపాలమున్ భసితమున్ । ఖట్వాంగమున్ శూలమున్.

మ. ....రితిదేమికృష్ణతతి దేవా కృష్ణరాయక్షమా
తలనాథుం డనివారితాన్నమిడగా దద్బ్రాహ్మణ పోశనం
బులకుం బోయె సముద్రజీవన మిఁకం బూరించు నారాజు ని
ర్మలితాన్నోదకదానధారల విచారం బేల ప్రాణేశ్వరీ. 14

సీ. చెడిపిరాలొత్తిన । యదుగుఁ దమ్ములకును
గట్టుబయ్యెదఁజించి । చుట్టుకొనుచు
బయలైన కుచకుంభ । పాళులకును జంటి
శిశువుల మాటుగాఁ । జేర్చుకొనుచుఁ
గసుగందులకు వడ । గాలికిఁ జాలుగాఁ
గచభరంబులు విప్పి । కప్పుకొనుచు
వీడిన తురుము నీ । వియుదాక సడలించి
చేలాంతము ముసుంగు । చేర్చుకొనుచు
ఖాన మల్కవజీరుల । మానవతుల
పాట పరువున నీవు క । ల్బరిగగొనిన
బ్రిమసి దెసచెడి నలుగడఁ । బఱతురార
ఆహావోపేంద్ర! కృష్ణరా । యక్షితీంద్ర. 15

సీ. అమితపరితాపబా । లార్క విస్ఫూర్తిచే
నదన గోల్పడియె న । య్యుదయశిఖరి

భేరీధణంధణా । ఘోరవాదములచే
వినుకొండ దుర్గంబు । విరిగిపడియె
వాహినీసవుతాబు । వాహాముఖంబురా
లక్కయై కరఁగె । బెల్లంబుకొండ
కూలిరరాహుతఖడ్గ । కులిశధారలచేతఁ
గొలసిబెట్టువిగట్టెఁ । గొండవీడు
కూలె బెజవాడ కంపించెఁ । గొండపల్లి
పగిలెఁ గటకంబు గగ్గోలు । పడియెఢిల్లి
ఏకఘాటిగ నీవు దం । డెత్తినపుడు
కీర్తితోపాయధౌరేయ । కృష్ణరాయ. 16

శ్లో॥ వీరాగ్రేసర! కృష్ణరాయనృపతే! త్వద్వైరికాంతావనే
ధావంత్యః కుచయుగ్మరోమలతికా వ్యాహార లీలాభృతః
ప్రాప్తాన్ కోక మహేభ పన్నగ శుకాన్ రుంధంతి వక్త్రేందునా
మధ్యే నాభిక చేనకంకణలస ద్వైవధూర్య్యరత్నైరపి॥

శ్లో॥ భోభోభూవర! భూరివిక్రమ! భవద్ధాటీషు విద్యాధరై
ర్నిస్సాణేషు ధణంధణం ధణధణంధుణంధణధ్యానిషు
త్వత్కృత్తే ప్రతిమల్లవీర వరణే దేవాంగనానాముభూ
న్నృత్తే భోస్త్వధిమిధిమ్మి ధింధిమిధిమింధింధింధిమిధింకృతిః॥

శ్లో॥ దృగ్భిత్యై నరసతుమాపతి సభస్త్రీణాంమృగేణాశ్రితో
రాజాతన్ముఖ తర్జితస్స్వయ మపిత్యక్త్వాఽత్మ నోమండలమ్
దుర్గేశస్యజటాటవీముపగతః ప్రాణోత మేణాంధధా
సన్మార్గ ప్రవణోపి జాశ్రితతమంత్రీణోఽపి నోపేక్షతే॥

శ్లో॥ వీరాగ్రేసర! కృష్ణరాయ! భవతాకృత్తారణ ప్రాంగణే
ప్రాప్తాః కేచన పారసీకపతయః ప్రాప్తాఃపురీ మామరీమ్

పీరుత్తే తిగురావల ద్విషిసుంత్త్వానేతి శచ్యాంపున
ర్భిచ్ఛితి, ప్రిణతౌ సలామితి సురాశ్స్మేరాననాః కుర్వతే॥
శ్లో॥ కృష్ణరాయ! స్తువంత త్వాంకవయోనవయంస్తుమః
నరసింహకిశోరస్యక్రియాః గజపతేర్జయః॥
శ్లో॥ శ్రీకృష్ణ క్షితిపాలదత్తమణి భిర్విద్వత్కవీనాంగృహా
నానారత్న విచిత్రకుట్టిమభువోరత్నాకరత్వంగతాః
అబ్ధిః కేవల వారిపూర నిలయస్సంభావ్యతే సజ్జనై
రంభోదిర్జల నిధిఃపయోధిరుదధి ర్వారానిధివారిధిః॥

శాసనములు.

1. శాసనము శాలివాహన సం॥ ౧౪౩౭ యువ సం॥ ధరణికోట.

స్వస్తిశ్రీమన్మహారాజాధిరాజ, రాజపరమేశ్వర, మూరురాయరగండ, అరిరాయవిభాడ, బాషెగెతప్పువరాయరగండ, అష్టదిక్కులరాయ మనోభయంకర, పూర్వదక్షిణ పశ్చిమసముద్రాధీశ్వర, యవనరాజ్య సంస్థాపనాచార్య, గజపతివిభాడ, శ్రీవీరప్రతాప, కృష్ణదేవ మహారాయలు విజయనగరాన నుండి పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకు వేంచేసి, ఉదయగిరి దుర్గము సాధించి తిరుమల పేరిరాయ మహాపాత్రుని పట్టుకొని, అద్దంకి, వినుకొండ, బెల్లముకొండ, నాగార్జునకొండ, తంగేడు, కేతవరము మొదలైన గిరిదుర్గస్థల దుర్గాలు అన్నియేకధాటిం గైకొని కొండవీటి దుర్గము లగ్గలుపుచ్చుకొని ప్రతాపరుద్ర గజపతి కుమారుఁడు వీరభద్ర రాయునిన్ని కుమార హంవీరమహాపాత్రుని కొడుకు వీరమహాపాత్రుఁడు, రాచూరి మల్లాఖానుఁడు, ఉద్దండఖానుఁడు, పూసపాటి రాచిరాజు, శ్రీనాధరాజు, లక్ష్మీపతిరాజు, జన్యామల కసవాపాత్రుఁడు మొదలుగాను పాత్రసామంతులను, మన్నెవారిని, జీవగ్రాహముగాను పట్టుకొని వారికి అభయదాన

మిచ్చి ధరణికోటకు అమరేశ్వరులకై వేంచేసి స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౮౩౭ అగు నేటి యువసంవత్సర ఆషాఢబహుళ ౧౨ భానువారమున కృష్ణవేణీ నదీతీరమందు అమరేశ్వర దేవుల సన్నిధిని తులాపురుష మహాదానము సేయ నవధరించి తమదేవులు చిన్నాదేవమ్మచేతను రత్నధేను మహాదానమున్ను తిరుమల దేవమ్మగారిచేతను సప్తసాగర మహాదానమున్ను చేయించ నవధరించి తమతండ్రి నరసారాయణింగారికిన్ని తమతల్లి నాగాదేవమ్మకున్నా పుణ్యముగానూ అమరేశ్వరదేవుని నైవేద్యమహాపూజలకు ధారాపూర్వకముగాను సమర్పించిన పెదమద్దూరు గ్రామమొకటి చతుర్వేద విద్యాపారగులైన బ్రాహ్మణులకు నూటయెనమండ్రికు గ్రామములు—౪.

౧ అద్దంకిసీమలో నిచ్చిన నిడమూరుగ్రామము.
౧ అమ్మనబ్రోలు సీమలో వల్లూరుగ్రామము.
౨ వెరసి.

తమపురోహితులు సర్వక్రితు సర్వతోముఖ వాజపేయాజులైన రంగనాథ దీక్షితులకున్ను శివాదీక్షితులకున్ను

౧ అమ్మనబ్రోలు సీమలో ధారాపూర్వకముగా నిచ్చిన కొత్తపల్లి
౧ తోవగుంట
౨

ఈ ధర్మాలు ఆచంద్రార్కముగాను ఎవరు తప్పక నడుపుదురో ఆపుణ్యపురుషుల యొక్క పాదాలు మాశిరస్సున ధరించేము. ఈధర్మములకు ఎవరు హాని తలచినా- నడుపనిపాతకులు తమతల్లి దండ్రిలను బ్రాహ్మణులను కపిలధేనువులను కాశిలో గంగాతీరమందు చంపిన పాపాన్ని పోగలరు.

శ్లో॥ స్వదత్తా ద్విగుణంపుణ్యం పరదత్తానుపాలనం
పరదత్తాపహారేణా స్వదత్తం నిష్ఫలంభవేత్॥
శ్లో॥ ఏకైవభగినీలోకే సర్వేషామపి భూభుజామ్
నభోగ్యానకరగ్రాహ్యా విప్రదత్తావసుంధరా॥
శ్లో॥ సామాన్యోఽయంధర్మసేతుర్నృపాణాం
కాలేకాలేపాలనీయో భవద్భిః
సర్వానేతాన్ భావినః పార్థివేంద్రాన్
భూయోభూయోయాచతే రామచంద్రః॥

నెం 2. శాసనము. ౧౪౩౮ సం॥ (ధాత) సింహాచలము. శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ........కృష్ణదేవరాయలు విజయనగరము సింహాసనారూఢుఁడై పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకువిచ్చేసి యుదయగిరి కొండవీడు కొండపల్లి రాజమహేంద్రవరము మొదలైన దుర్గాలు సాధించిరి. సింహాద్రికి విచ్చేసి స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శా. శ. ౧౪౩౮ అగునేటి ధాత సంవత్సర చైత్రబహుళ ౧౨ ద్వాదశి వారాన సింహాద్రి నాథుని దర్శించి తమతల్లి నాగాదేవమ్మగారికిన్ని తమతండ్రి నరసారాయణిం గారికిన్ని పుణ్యమునకు గాను దేవునకు సమర్పించిన కంఠమాల 1 కి ముత్యాలు ౯౧, వజ్రమాణిక్యాల కడియాలజోడు ౧ కి శంఖ చక్రాలపతకము ౧, పైడిపళ్ళెము ౧ కి తూకాలు ౪౪౨౮౨ కానికి మాడలు ౨౦౦౦ తమరాణీలు తిరుమల దేవమ్మగారిచేతను పతకము ౧కి వరహాలు ౫౦౦ తమచిన్నాదేవమ్మగారిచేత సమర్పించిన పతకము ౧కి గా ౫౦౦ యింతమట్టు సమర్పించిన ధర్మశాసనం.

నెం 3 శాసనము 1438 (౧౪౩౮) శా. శ. ధాత సం॥

స్వస్తిశ్రీ మన్మహారాజాధిరాజ........శ్రీ వీరప్రతాపకృష్ణదేవరాయలు పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకువిచ్చేసి యుదయగిరి దుర్గము

సాధించి తిరుమలచేరితరాయమహాపాత్రుని పట్టుకొని వినుకొండ బెల్ల ముకొండ నాగార్జునకొండ అద్దంకి, అన్నమబోలు, తంగేడు, కేతవరము మొదలయిన గిరి దుర్గాలు యేకధాటిని గైకొని కొండవీటికి విచ్చేసి దుర్గంచుట్టువారుకుని నడచప్పరాలుపెట్టి కోట పడదోయించి నాల్గుదిక్కులాను లగ్గలు విడిపించి దుర్గంతీసుకొని దుర్గంమీదనున్న ప్రతాపరుద్రగజపతి మహారాజుకుమారుఁడు వీరభద్రరాయఁడు, కుమారహంవీరపాత్రుని కొడుకు నరహరిదేవు, శ్రీనాధరాజు, రామరాజుకొడుకు లక్ష్మీపతిరాజు రాచూరియలువఖానుఁడు, ఉద్దండఖానుఁడు జన్యామలకసవాపాత్రుఁడు, వీరు మొదలైన పాత్రి సామంతులనున్ను మన్నె వారిని జీవగ్రాహముగా పట్టుకొని వారికి యభయదానమున్ను యిచ్చి ధరణికోటకు విచ్చేసి అమరేశ్వరుని మహాదేవుని తులాపురుష మహాదానమున్ను చేయనవధరించి తిరిగి విజయనగరానకు విచ్చేసి రత్నసింహాసనస్థుఁడై సామ్రాజ్యము చేయుచున్న మతి కళింగదేశదిగ్విజయార్థమై విచ్చేయుచు అహోబలానకు వేంచేసి దేవునిదర్శించి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శా. సం॥ ౧౪౩౪ అగు నేటి యువసంవత్సర పుష్య శుద్ధ ౧౫ (15) శుక్రవారమందు శ్రీ అహోబలదేవునికి కంఠమాల ౧ పచ్చలు చెక్కిన వజ్రాల మాణిక్యాల కడియాలజోడు, పైడిపళ్ళెము ౧ కాక ౧౦౦౦ వరహాలున్ను తమదేవులు సమర్పించిన పతకము ౧౦౧ తాకట్టున్ను సమర్పించి దేవర అమృతపడినైవేద్యము అంతరంగ వైభవాలకున్ను చాగలమఱ్ఱి సీమలోని మద్దూరు అనేగ్రామమున్ను సమర్పించిరి. ఈ సేవ ఆచంద్రార్కస్థాయి అయి నడవవలెనని యిచ్చిన ధర్మశాసనం.

నెం 4. శాసనము శా. వ. ౧౪౪౧ సం॥ సింహాచలము.

స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౪౪౧ (క్రీస్తుశకము 1519) అగు నేటిప్రమాది సంవత్సర శ్రావణ శుద్ధ ౧3 సోమవారాన శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ......కృష్ణదేవరాయలు విజయనగర సింహాసనారూఢుండై సింహాద్రినాథునికి తమ పేరిట భోగము నడిపేటందుకు ప్రతాపరుద్రగజపతిమహీరాయల చేతను పుచ్చుకున్న గ్రామాలు, కళింగదండ పాటలోని గ్రామాలు పెదగాని గ్రామం ౧ అగనంపూడిగ్రామం ౧ అమ్మచెల్లె పల్లెలు ౧ గంగవరంపల్లె ౧ పిన్న అగనంపూడిపల్లె, ఉభయగ్రామాలు ౨ కి సింహాగిరి అప్పనికి నడిచే భోగబలిహారణం కట్టడిదినం ౧ కి శ్రీఅంగరంగ భోగానికి గంధము ౧ ఫలము, అగరు ౨ ఫలాలు కర్పూరము ౧ చిన్నము కస్తూరి ౨ చిన్నాలు పన్నీరు ౪ చిన్నాలు కుంకుమపువ్వు ౧ చిన్నం పూవులదండలు నాలుగుమాలెలు ౪ నైవేద్యానకు బియ్యం ౧ పుట్టి పకాళం ౨ తులాలు పాయసంతూనిక్కి ౫ దోరలు ఫేడాలు ౪ సోడీలు ౬ సారసవత్తులు ౬ అరిసెలు ౬ సాదుమనోహరాలు ౬ చిన్నమనోహరాలు ౪ నందిమెడ్డినం ౬ అప్పాలు ౬ హోసకేళీలు ౬ కర్పూరకాలత్తు బడాలు ౬ కక్కరాలు ౪ వెరసి ౬౦ పానకాలు ౨ గట్టిగా కుంచం ౧ నైవేద్యానకున్ను పేరాలమున్ను కూడానైనవి యేడుతూములు వడ్లు ఏడుమున్ను కుంచెడుపళ్ళు పోకలు ౯౦ తములపాకులు ౧౦౦ మిర్యాల సంభారము ౨౭ డబ్బులయెత్తు, జాజికాయలు ౧౦ ఇందుకు వైసంసత్త్రిం ౩౦ కి బ్రాహ్మణభోజనం ఈధర్మానకు ఎవరు తప్పితే వారు గంగలో గోహత్య బ్రహ్మహత్య మాతృపితృహత్య చేసిన పాపానపోతారు.

---

3 శాసనములు

ఈశాసనముల మూడిటియందును నొక్కటి చిన్నాదేవి తిరుమలనాథదేవునకు బంగారుగిన్నె సమర్పించినట్లుగా తెలుపుచున్నది. రెండవది తిరుమలదేవి తిరువేంగళనాథదేవునకు పైడిగిన్నె పైడితట్ట సమర్పించినట్లు తెలిపుచున్నది. మూడవది కృష్ణదేవరాయలు తిరువెంగళనాథునకు సమర్పించిన వస్తువులను తెల్పుచున్నది. ఆశాసనముల నీక్రింద నుదహరించుచున్నాడను.

శాసనము—1

శుభమస్తు—స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహనశకవరుషాలు ౧౪౩౪టి మీాదనడచే ఆగిరసంవత్సర పాల్గుణ (ఫాల్గుణ) శు ౧ లు శ్రీమం॥ మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీ వీరప్రతాప శ్రీవీరకృష్ణరాయ మహారాయలదేవులు చిన్నాజీఅమ్మవారు తిరువేంగళనాథదేవునికి అనవాలనైవేద్యం అవసరాలకు గింన్నె ౧ కి తూకాలు ౩౭౪ పైడిగిన్నె సమర్పించ నవధరించిరి.

శాసనము—2

శుభమస్తు—స్వస్తిశ్రీవిజయాభ్యుదయ శాలివాహనశకవరుషాలు ౧౪౩౪ టిమీాదనడచే ఆంగిర సంవత్సర పాల్గుణ (ఫాల్గుణ) శు ౧ లు శ్రీమంన్ మహారాజాధిరాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీకృష్ణరాయ మహారాయల దేవులు తిరుమల అమ్మవారు తిరువేంగళనాథదేవు॥కి అనవాలు నైవేద్యం అవసరానకు పైడిగింన్నె 1 కి తూకాలు ౩౭౪ పరిమాణాలు అవధరించిన సమర్పించిన పైడితట్ట 1 కి తూకాలు ౧౦ న్ని తమ ఉభయముగాను సమర్పించ నవధరించిరి.

శాసనము—౩

శుభమస్తు స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహనశక వరుషాలు ౧౪౩౫ టిమీదనడచే శ్రీముఖసంవత్సర వైశాఖ బ ౧౨ సోమవారాన శ్రీమంన్ మహారాజాధి రాజరాజ పరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరకృష్ణరాయ మహారాయలు శ్రీతిరువేంగళనాథదేవునికి సమర్పించిన తిరువాభరణాల స్వరూపాలు......ప.........వింపుడు. ధార 1 కి అడ్డిగలు ౫ పిన్నఅడ్డిగలు ౪ కడఅడ్డిగలు ౭ అంతు అడ్డిగలు ౧౮ టికి పచ్చలు ౧౮౭ వజ్రాలు ౫౦౭ కెంపులు ౧౭౭ పడల్లిపైడిధార ౧ సహా తూకాలు ౬౬౨ కి ఉడుధార ౧ కఠారివోఱ ౧ కి పాతవజ్రాలు ౧౩౧ కెంపులు ౩౩౧ నీలం ౨ సహాతూకాలు ౧౮౭ యీకఠారికుచ్చు ౧కి ముత్యాలు ౩౨౦౦౦ కుచ్చులమీదిదొడ్డ ముత్యాలు ౧౮ ఇకుచ్చు మీదికుప్పి బట్టువ కెంపులు ౨౭ సహాతూకాలు ౧౨౭ ఉభయం కుచ్చు సహాతూకాలు ౩౨౬ కి కఠారి ౧ నిచ్చళం ఉడుధార ౧ కి అడ్డిగలు ౭ కి కెపులు ౪౩ పచ్చలు ౧౫ వజ్రాలు ౧౦ సహాతూకాలు ౧౬౫కి ఉడుధార ౧ కి నిచ్చళం కఠారివోఱ 1 కి తూకాలు ౧౩౨ యికఠారి పరజుమీది కెంపులు ౨౪ సన్నపుముత్యాలకుచ్చు ౧ టికి సహా కఠారి ౧ మరిని కఠారివోఱ ౧ టికి కెంపులు ౫౫ పచ్చ ౧ వజ్రాలు ౩౬ టికి తూకాలు ౭ వలు............౧ టికి ముత్యాలు ౪ కుచ్చులు.........వజ్రాలు ౧౧౮.

(౨ వ పంక్తి) కి తూకాలు ౭౮। భుజకీర్తిజోటు ౧ కి ముత్యాలు ౩౨౨ కెంపులు ౩౬౦ నీలాలు ౪ పాతవజ్రాలు ౨౪౮ సహా తూకాలు ౫౮౩ టికి భుజకీర్తిజోడు ౧ టి నిచ్చళం భుజకీర్తిజోడు ౧ టికి తూకాలు ౧౭౭ వుభయం భుజకీర్తిజోళు ౨ పట ౧ టికి అడ్డిగలు ౧౮ రావిఆకు అడ్డిగలు ౩౦ కి ముత్యాలు ౩౦ కెంపులు ౨౧౦ వజ్రాలు ౫౭

Blank Page

120

Check List

Book Number	CP03H132	Date	25/5/20
Front Cover	yes	Back Cover	yes
Blank Pages	CI, 119.		
Missing Pages	NO		
Prepared	Jyothi	Scanned	Jyothi
PS		Pages	127